

173
5

M.S.
SINDS 1832

MS

MILITAIRE SPECTATOR

o.a. **'Strike Fleet Atlantic'**
Politie en krijgsmacht

Superterrorisme

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap

www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris:

luitenant-kolonel drs. I.M. de Jong
Telefoon 0318 - 68 32 30

REDACTIE

brigade-generaal cav prof.

J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)

Telefoon 076 - 527 32 09

of 015 - 284 42 58

Fax 076 - 527 32 23

of 015 - 284 47 21

mw. drs. A. Kool (bureauredacteur)

Instituut Defensie Leergangen

Telefoon 015 - 284 47 20

kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker

kolonel KLu J.F.W. van Angeren MA

drs. P. Donker

drs. P.H. Kamphuis

luitenant-kolonel KMar mr. M.Th.J.

Messerschmidt

kolonel MPSD drs. F. Matser

kolonel TS ir. R.G. Tieskens

majoor Marns drs. A.J.E. Wagemaker MA

commodore KLu J.S. Willemse

SECRETARIAAT

Kopij zenden aan:

Koninklijke Militaire Academie

Vakgroep MOW

MPC 71 C

Postbus 90002, 4800 PA Breda

mlwa.gurp.brouwers@mindef.nl

Tevens: ledenadministratie KVKB

LIDMAATSCHAP

binnenland € 22,50

studenten € 15,00

buitenland € 27,50

DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink

Vormgeving: TS Media

ISSN 0026-3869

NADruk VERBODEN

Coverfoto: Nederlandse genisten tijdens

de vernietiging van chemische wapens

in Irak, 1993. (Foto: KLu, D. van Gent;

collectie: IMG/KL)

MILITAIRE SPECTATOR

246 Editoriaal:
Rust aan het onderwijsfront

248 V. Belous:
Superterrorisme
De dreiging van proliferatie van massavernietigingswapens

259 H. Quax:
Waarom officieren moeten leren schaken

270 C.J. Brantz:
Tussen kaki en blauw

278 M.J. de Weger, P.C.J. Neuteboom:
Samenwerking tussen politie en krijgsmacht
Verschillende scenario's

292 L. Polman:
Bericht uit Afrika – 'There is cash in peace'

294 F. Matser:
Tegenwicht – Mandaat

296 Samenvattingen/Summaries

RUST AAN HET ONDERWIJSFRONT

Welbeschouwd is onderwijs een heel eenvoudig en repeterend proces. Een aantal personen verblijft een bepaalde tijd met een of meer docenten in een bepaalde ruimte om zich een zekere lesstof eigen te maken. Die vijf factoren moeten eenmalig worden vastgesteld in een curriculum en daarna kan het proces telkenmale eenvoudig worden herhaald. Wie dit relatief simpele onderwijskundig principe kent, zal met enige zorg kijken naar de ontwikkelingen bij het hoger militair onderwijs aangezien daar bijna alle tolleren tegelijkertijd los worden gezet.

Het staat buiten kijf dat juist het onderwijs aan officieren vandaag de dag aan verandering onderhevig moet zijn. De omvorming naar een snel inzetbare expeditionair beroepskrijgsmacht vraagt immers een andere officier en dat zal uiteraard doorwerken in de opleidingen en cursussen aan de KMA, het KIM en het IDL, die tezamen de Hogere Defensie Opleidingen (HDO) vormen.

Dat daarbij nauwe aansluiting moet worden gehouden bij de ontwikkelingen bij het civiele onderwijs ligt natuurlijk voor de hand. Het zal dan ook voor eenieder duidelijk zijn dat er verschillende veranderingen gaande zijn bij het hoger militair onderwijs. In een brief aan de Tweede Kamer heeft de staatssecretaris deze onlangs opgesomd.¹

Ten eerste zijn niet langer de bevelhebbers gezamenlijk, maar is de Chef Defensiestaf integraal verantwoordelijk geworden voor alle officiersopleidingen. Samen met de nieuwe hoofd directeur Personeel zal hij de verschillende curricula vaststellen. Dit betekent natuurlijk

dat de aansturing van de HDO sterk vereenvoudigd gaat worden. Binnen de HDO zelf zal ten tweede het huidige driemanschap plaatsmaken voor een eenhoofdige leiding. Ook dat is weer een noodzakelijke vereenvoudiging ten opzichte van de huidige collegiale bestuursvorm van KMA, KIM en IDL.

De structuur binnen de HDO wordt niet alleen aan de top maar ook verder aangepast. De meer organisatorische kant wordt ten derde losgemaakt van de meer onderwijskundige en voor die laatste wordt één gezamenlijke wetenschappelijk faculteit opgericht, die vanaf 1 september a.s. officieel moet gaan draaien. Deze Faculteit der Militaire Wetenschappen (FMW) zal naast universitair onderwijs uiteraard ook wetenschappelijk onderzoek gaan verrichten. En om de wetenschappelijke status door de universitaire wereld in september 2005 erkend te krijgen, zal binnenkort een accreditatieprocedure worden gestart. In deze procedure zullen de faculteit, het onderwijs en het docentenkorps geheel worden doorgelicht.

Deze erkenning sluit ten vierde nauw aan bij de Bachelor-Master structuur (BaMa) die, in navolging van het gehele Europese civiele onderwijs, voor de officiersopleidingen wordt ingevoerd. Daarmee gaat de langgekoesterde wens naar universitair onderwijs in vervulling, waarbij het uiteraard wel zaak is een juiste balans te vinden tussen de wetenschappelijke en de militaire kant van de opleidingen.² Het zal duidelijk zijn dat bestaande opleidingen aan de KMA en het KIM stuk voor stuk inhoudelijk moeten worden aan-

gepast om deze door de universitaire wereld erkend te krijgen. Los daarvan moet een geheel nieuwe masteropleiding Krijgswetenschappen of Krijgskunde worden ontwikkeld. De bestaande samenwerking met de diverse civiele universiteiten zal voor de BaMa versterkt moeten worden.

Ten vijfde worden de drie bestaande hogere opleidingen aan het IDL (de Hogere Militaire Vorming, de Hogere Krijgskundige Vorming en de Hogere Stafvorming) tot één gezamenlijke opleiding, de Hogere Defensie Vorming (HDV) omgevormd. Deze HDV zal komende augustus voor het eerst van start gaan en zal ook gevolgd kunnen worden door officieren van de KMAR.

En ten slotte is recent besloten om het IDL te verplaatsen naar Breda. Naar verwachting levert dit een besparing op van 40 functies, terwijl het docentenkorps effectiever op twee in plaats van drie locaties ingezet kan worden.

Natuurlijk kunnen tegen alle zes hierboven genoemde veranderingen wel meer of minder relevante bezwaren worden ingebracht. Zo zal niet iedere collega a priori overtuigd zijn dat de toekomstige collegae een universitaire titel moeten dragen. Maar dat is niet waar wij op uit zijn. Juist vanuit de gedachte dat de toekomstige krijgsmacht professioneel opgeleide officieren moet hebben, willen we de ontwikkelingen positief benaderen.³

Wel vinden we het verontrustend dat de brief van de staatssecretaris eigenlijk het eerste officiële stuk is waarin al de zes beleidsvoornemens bijeen staan, temeer omdat het tijdspad zeer ambitieus is. Natuurlijk zijn alle besluiten weldoordacht genomen, maar er ontbreekt een 'master-

plan'. Iedereen is op zijn niveau bezig om de nieuwe opleidingen vorm te geven, maar daar ligt geen eenduidige visie aan ten grondslag. En juist omdat het opleiden van officieren niet kan worden losgezien van hun gehele loopbaan zou er 'masterplan' of ten minste een visie aan ten grondslag moeten liggen.

In de oude structuur van drie bevelhebbers en drie instituten kon een eenduidige visie op de toekomstige officiersopleidingen natuurlijk moeilijk ontwikkeld worden en de nieuwe topstructuren van Defensie en de HDO moeten feitelijk nog van de grond komen. Dat betekent echter dat de zes veranderingen momenteel elk een eigen dynamiek krijgen en elkaar wel eens in de wielen kunnen gaan rijden. Immers, elk van die plannen heeft grote invloed op de vijf onderwijsvariabelen: student, tijd, ruimte, docent, lesstof, en wie tegelijkertijd alle vijf loszet, moet natuurlijk niet vreemd opkijken dat daar weinig goeds van komt.

Alleen rust aan het onderwijsfront kan ons helpen. De nieuwe CDS en de nieuwe te benoemen leiding van het HDO en de FMW moeten nu de tijd krijgen om alle voornemens ten uitvoer te brengen. En het zou hierbij een belangrijke stap voorwaarts zijn als er spoedig een algemene en breed gedragen visie op de officiersopleiding zou komen.

1 Samenwerking KIM, KMA en IDL, Brief van 10 maart j.l. van de staatssecretaris aan de Tweede Kamer.

2 Zie ook: Officiersopleidingen; Sparta & Athene in balans. Editoriaal *Militaire Spectator*, september 2002, (Jrg. 171) blz. 410-411.

3 Zie ook: De kogel door de kerk. Editoriaal *Militaire Spectator*, oktober 2000, (Jrg. 169) blz. 506-507.

Superterrorisme

De dreiging van proliferatie van massavernietigingswapens

V. Belous*

Inleiding

Kenmerkend voor de tweede helft van de twintigste eeuw is de geleidelijke toename en verspreiding van terrorisme op veel plaatsen in de wereld. Het terrorisme wint aan kracht, en verandert daarbij steeds duidelijker van een binnenlandse aangelegenheid in een transnationaal, internationaal sociaal-politiek fenomeen.

Het vergroot met de criminaliteit en creëert een reële bedreiging voor de veiligheid, niet alleen op regionaal maar ook op wereldniveau. De nieuwe wereldorde, die zich op dit moment nog aan het vormen is, kenmerkt zich door zeer complexe en meerduidige overgangprocessen. De instabiliteit uit zich in de verergering van ernstige tegenstellingen: enerzijds de economische en politieke integratie van de wereldgemeenschap en anderzijds de toegenomen kans op conflicten op etnische, economische en religieuze gronden.

* De auteur is senior wetenschappelijk medewerker van het Instituut voor Wereldeconomie en Internationale Betrekkingen van de Russische Academie van Wetenschappen, hoogleraar aan de Academie voor militaire wetenschappen, generaal-majoor buiten dienst. Met dank aan mevrouw S. van Halsema van het bureau defensie-attaché Moskou voor de vertaling.

1 Onder redactie van A. Fjodorov *Superterrorism: novyj vyzov novogo veka. Nau nye zapiski PIR-Centra* (Superterrorisme: een nieuwe uitdaging in een nieuwe eeuw. Wetenschappelijke aantekeningen van het PIR-Center), 2002, § 20, p. 31, 32.

Dit alles speelt zich af tegen de achtergrond van een zeer dynamische ontwikkeling en verspreiding van moderne wapens en *dual use* technologieën, hetgeen de voorwaarden schept voor schaalvergroting van terroristische activiteiten en de gevolgen daarvan.

Paradigma's van terrorisme

Een van de publicaties van de RAND Corporation is *Networks, netwar and Information-Age Terrorism*. In dit werk geven de auteurs hun visie op het hedendaagse terrorisme. Op vele punten kan men het met hen eens zijn. Op basis van een analyse van de internationale situatie wijzen ze op de voornaamste paradigma's van dit terrorisme, namelijk 'terrorisme als middel voor dwangdiplomatie' en 'terrorisme als oorlog'.

Tot voor kort speelde de dwangdiplomatie de hoofdrol. Hierbij speelt het transformatieproces van de dreiging van terrorisme onder invloed van de veranderingen in de wereld zich af op de volgende wijze.

Allereerst worden de belangrijkste doelstellingen vastgesteld van terroristische activiteiten en de objecten waartegen de terreur zich richt. Deze leiden tot een evolutie van strategie en tactiek en organisatiestructuren, gericht op succes.¹

Opgemerkt dient te worden dat de evolutie van terrorisme en de overgang naar nieuwe vormen plaatsvinden met behoud van de werking van

het paradigma 'dwangdiplomatie'. Dit betekent dat de wereld nog lange tijd te maken zal hebben met 'bommenterrorisme', gijzelingen, vliegtuigkapingen, bezettingen van objecten, waarbij politieke en economische eisen worden neergelegd bij de leiding van een land.

Tegelijkertijd wordt duidelijk dat door de evolutie van het terrorisme reeds nu het paradigma 'terrorisme als oorlog' steeds sterker op de voorgrond treedt.

In de praktijk betekent dit dat terrorisme de strategie en tactiek van grootschalige en bloedige acties overneemt.

Het evolutieproces laat zien dat het terrorisme geleidelijk verandert in een specifiek thema van internationale betrekkingen, waarbij het vermogen een uitsluitend negatief effect te hebben op de stabiliteit in de wereld kenmerkend is.

'Superterrorisme'

Het paradigma 'terrorisme als oorlog' wordt bepaald door het streven massavernietigingswapens in handen te krijgen, waarvan het gebruik gegarandeerd zeer radicale gevolgen heeft.

Deze omstandigheid heeft ertoe geleid dat in het politieke lexicon het nieuwe begrip 'superterrorisme' is

Bewaking van Amerikaans materieel door Nederlandse militairen in het kader van 'Host Nation Support' in de haven van Rotterdam, ten tijde van de operatie 'Iraqi Freedom', 2003 (Foto: Mediacentrum KL; collectie: IMG/KL)

ontstaan. Hieronder verstaat men het gebruik (of de dreiging daarmee) van moderne wapens en technologieën voor terroristische doeleinden, die kunnen leiden tot massale verliezen onder de bevolking en die een aanzienlijke economische en ecologische schade kunnen aanrichten.

De dreiging van nucleair terrorisme

Ontwikkeling van kernenergie

De voortdurende verspreiding van massavernietigingswapens en dual use technologieën over de hele wereld creëert de mogelijkheid dat ze zullen worden gebruikt voor terroristische doeleinden. Dit geldt in het bijzonder voor nucleaire wapens. Het is algemeen bekend dat de ontwikkeling van kernenergie voor vreedzame doeleinden ertoe heeft geleid dat op dit moment in meer dan dertig landen circa 450 industriële en honderden kernreactoren voor research actief zijn, die dagelijks plutonium produceren.

De praktijk van kernenergie laat zien dat één industriële reactor van 1000 megawatt per jaar een hoeveelheid plutonium kan produceren die genoeg is om veertig tot vijftig kernladingen te maken.

Daar komt bij dat, zoals onderzoek heeft aangetoond, voor het vervaardigen van een nucleair explosief ieder willekeurig isotoop van reactorplutonium gebruikt kan worden. In explosiekracht is deze echter een gradatie minder sterk dan een gelijksoortige lading uit plutonium voor militaire toepassing en het is enigszins ingewikkeld ermee te opereren. Het is moeilijk plutonium te verkrijgen uit kernafval, daarvoor is het noodzakelijk een speciale radiochemische productie op te zetten.

Echter, al deze factoren sluiten het belangrijkste niet uit: in principe kan een dergelijke lading worden vervaardigd en ingezet, onder meer voor terroristische doeleinden. Dit is bevestigd bij een test van een lading plu-

tonium uit een reactor op een testterrein in Nevada, in 1964.²

Het grootste potentiële gevaar voor het politieke en economische systeem van een land is diefstal van kernkoppen en het dreigement deze te gebruiken. Terroristische sabotageacties op nucleaire infrastructuur kunnen eveneens zeer ernstige gevolgen hebben. Ze kunnen namelijk leiden tot radioactieve besmetting van grote gebieden, van de watervoorziening, en van andere levensbehoeften.³

Nucleaire incidenten

Zelfs het grootste deel van de bevolking van ontwikkelde landen is slecht

² K. Mark *Vzryvnyje svojstva reaktornogo plutonija. Nauka i vseobšč aja bezopasnost'* (De explosieve eigenschappen van plutonium uit reactoren. Wetenschap en algemene veiligheid), 1994, § 1, p. 80, 81.

³ V. Krivoči a *O predovraž enii jadernogo terrorisma: situacija, ocenki, posledstvija* (Over het afwenden van nucleair terrorisme: de situatie, een inschatting, de gevolgen), Moskou, 1991, ISKAN (Instituut voor de Verenigde Staten en Canada), p. 39.

geïnformeerd over de concrete gevallen van nucleair terrorisme die op verschillende plaatsen in de wereld hebben plaatsgevonden en daarom heeft de dreiging voor velen in grote mate een theoretisch karakter.

Toch hebben volgens de getuigenissen van deskundigen alleen al in twintig jaar tijd, vanaf midden jaren zestig, in Europa en de Verenigde Staten ongeveer 150 verschillende incidenten plaatsgevonden, die in meer of mindere mate hebben bijgedragen aan de vergroting van de nucleaire dreiging.

Tot deze incidenten behoren eveneens explosies in de buurt van nucleaire objecten, diefstal en smokkel van diverse nucleaire materialen, enzovoort.

Een zeer gevaarlijke situatie met nucleaire wapens van internationale omvang ontstond in Frankrijk, in 1961, toen een groep rechtse generaals die niet tevreden was met het beleid van president De Gaulle de bedoeling had een kernkop te bemachtigen die zich op een testveld in de Sahara bevond, en Parijs een politiek ultimatum te stellen.

Het besef van de realiteit van een dergelijke dreiging bracht de hoogste leiding van Frankrijk ertoe resolute stappen te ondernemen om de test-explosie van de kernlading versneld uit te voeren, hetgeen ook gebeurde op 25 april van datzelfde jaar.⁴ In 1973 bezette een terroristische groepering een Argentijnse reactor, die overigens nog niet in gebruik was genomen.

In 1975 pleegden terroristen bomaanslagen in de omgeving van twee Franse kerncentrales in Fessenheim en bij de Mont d'Arrée. Gelukkig hadden deze aanslagen meer weg van pogingen tot chantage en hadden ze geen

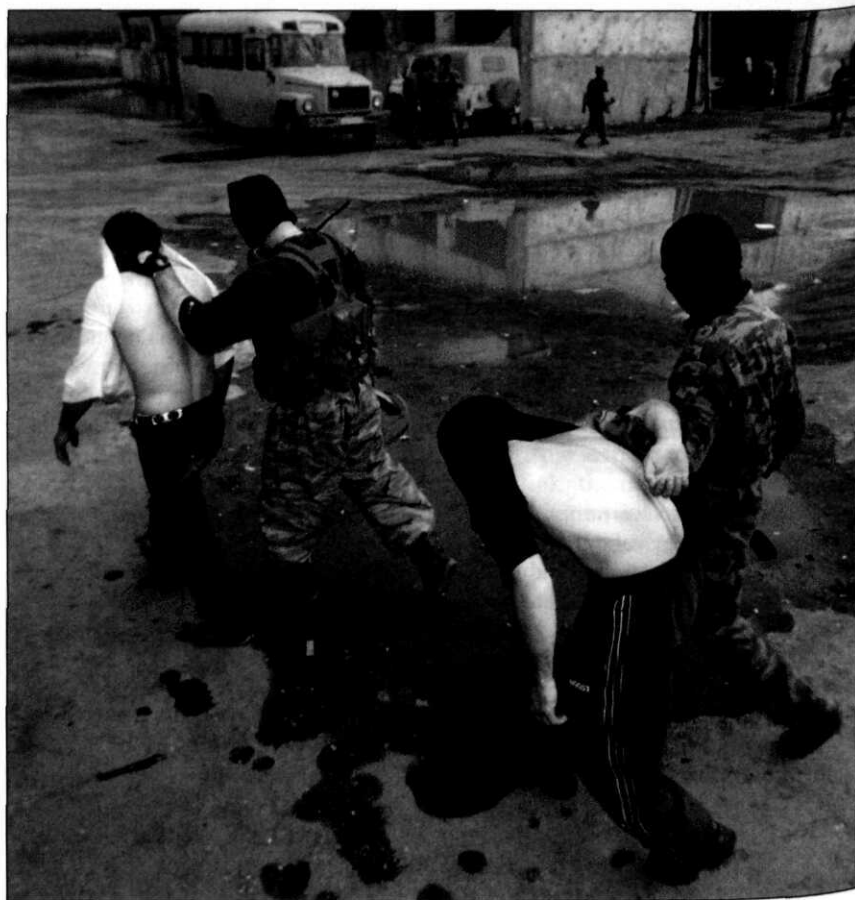
ernstige gevolgen. Toch namen de autoriteiten van beide landen een reeks praktische maatregelen om de beveiliging van hun nucleaire objecten te verbeteren.

In 1985 dreigden Puertoricaanse terroristen onder het voorwendsel van politieke eisen terroristische aanslagen te plegen op nucleaire objecten van de VS. De zogenaamde 'Armeense wetenschappelijke groep' die zich in 1998 in de VS had gevormd, dreigde de grootste steden van Turkije te verwoesten met behulp van drie nucleaire ladingen waarover zij naar eigen zeggen beschikten.

Ongeveer op hetzelfde moment werd bekend dat de Japanse religieuze sekte Aum Shinrikyo van plan was een nucleair explosief te vervaardigen op basis van hoogverrijkt uranium, dat ze van plan waren in Australië in te kopen.

Terrorisme in de Sovjet-Unie

Men moet niet vergeten dat terrorisme in de Sovjet-Unie vrijwel niet voorkwam, laat staan terrorisme dat gelieerd was aan massavernietigingswapens. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de verslechtering van etnische en religieuze betrekkingen werd terrorisme de voornaamste bedreiging voor de veiligheid van Rusland, hetgeen meer dan eens werd benadrukt in regeringsdocumenten en uitspraken van de politieke en militaire leiding van het land. In de jaren 1989-1990, aan de vooravond van het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, maakte een aantal republieken zich grote zorgen over de toestand van hun nucleaire wapens en over de vraag hoe te voorkomen dat in opkomst zijnde extremistische groeperingen deze wapens in handen zouden krij-

Grozny, 2001. Tsjetsjeense separatisten worden weggevoerd (EPA/ANP foto)

⁴ V. Krivochi a *O predotvraš enii jadernogo terrorizma: situacija, ocenki, posledstvija* (Over het afwenden van nucleair terrorisme: de situatie, een inschatting, de gevolgen), Moskou, 1991, ISKAN (Instituut voor de Verenigde Staten en Canada), p. 5.

Moskou, 2003. Herdenking van de slachtoffers die omkwamen bij de gijzeling in het theater (AFP, Y. Kadobnov/ANP foto)

gen. Volgens open bronnen bevonden de 16-18 duizend stuks tactische nucleaire wapens van de Sovjet-Unie zich in die tijd bij alle republieken.

Bovendien bevonden zich in de Oekraïne, Wit-Rusland en Kazachstan meer dan drieduizend kernkoppen op strategische raketten. Er ontstond een reële dreiging dat extremisten voornamelijk tactische kernkoppen in handen zouden krijgen die zich in opslagplaatsen bevonden, of dat ze deze zouden bemachtigen tijdens transporten. Dit bracht de Generale Staf van de strijdkrachten ertoe snelle en resolute maatregelen te nemen om alle tactische nucleaire wapens naar het grondgebied van Rusland te verplaatsen en deze in goed bewaakte gecentraliseerde opslagbases op te slaan.

Ontmanteling van kernkoppen

Ondanks enige tegenstand van nationalistische krachten in een aantal

gebieden waren per juni 1992 alle kernkoppen naar Rusland overgebracht en in opslag geplaatst. Er werd direct een begin gemaakt met de ontmanteling van deze wapens. Later, nadat Oekraïne, Wit-Rusland en Kazachstan tot het Start-1 verdrag waren toegetreden, werden ook de strategische kernkoppen vanuit die landen naar Rusland overgebracht.

Overigens heeft een aantal landen, dat niet kon toestaan dat nieuwe kernstaten zouden ontstaan, in het bijzonder de Verenigde Staten, bijgedragen aan de oplossing van het probleem.

Gijzelingen en sabotage

Terwijl het terrorisme zich over de wereld verspreidde ging deze dreiging ook aan Rusland niet voorbij. Dit werd bijzonder voelbaar na het begin van de antiterroristische operatie in Tsjetsjenië, waar de leiding van de bendes openlijk verklaarde dat hun

voornaamste strijdmethode bestond uit terroristische en sabotageacties, en niet alleen op het grondgebied van de zelfverklaarde republiek Itsjkerië, maar in heel Rusland.

Buiten de grootschalige gijzelacties in Boedjonnovsk, Moskou en Kizljar en een aantal krachtige bomaanslagen in Moskou, Volgodonsk en Kaspiysk, toonden de Tsjetsjeense rebellen zich ook geïnteresseerd in het gebruik van diverse soorten massavernietigingswapens voor terroristische doeleinden, waaronder nucleaire.

Chantage

Aan het begin van de jaren negentig waarschuwden de Russische geheime diensten voor mogelijke nucleaire chantage ten opzichte van de leiding van Russische kerncentrales. Dit werd kort daarna bevestigd: de directeurs van de centrales in Koersk en Smolensk ontvingen dreigbrieven met een

waarschuwing over een geplande bezetting van deze objecten.⁵

Tijdens een televisieoptreden van generaal Igor Valynkyn (in oktober 2001), directeur van het Twaalfde directoraat van het ministerie van Defensie, dat verantwoordelijk is voor kernwapens, verklaarde hij dat in Rusland nog nooit een aanval op een militair nucleair object was geregistreerd, maar dat terroristische groeperingen in 2001 hadden geprobeerd een verkenning uit te voeren op twee opslagbases voor kernkoppen. Deze pogingen waren in de kiem gesmoord, maar lieten wel zien dat terroristen de mogelijkheid bekeken om deze objecten aan te vallen met als doel ze te bezetten en een politiek ultimatum te stellen aan de politieke leiding van Rusland.⁶

'Topols': kwetsbare objecten

Van de militaire objecten zijn de mobiele grondgebonden raketcomplexen (van het type 'Topol') en de spoorwegraket-complexen, die zich langs bepaalde routes verplaatsen, het kwetsbaarst. Het zijn zeer verleidelijke doelen voor terroristen, aangezien ze slecht zijn beschermd tegen gewerschoten of granaten.

Ooit is op een schietterrein een experiment uitgevoerd met een SS-20 raket voor de middellange afstand, die net als de Topol motoren voor vaste brandstof had. Toen de raket werd beschoten met een geweer vond een gigantische explosie plaats van de vaste brandstof, die het raketcomplex volledig verwoestte.

Rekeninghoudend met een dergelijke dreiging werd de bewaking en beveiliging van de Topols verhoogd, ze werden minder vaak verplaatst en de spoorwegraketten kwamen helemaal niet meer naar buiten.⁷

Radioactieve stoffen

In november 1995 werd in Moskou in het Izmajlovski-park een container met het radioactieve cesium-137 opgegraven, die daar door Tsjetsjeense terroristen was geplaatst. Kort

daarop verklaarde generaal Dzjochar Doedajev:

Hetgeen wij in het Izmajlovski-park hebben laten zien aan de wereld en aan Moskou is slechts een mierzerig deeltje van de radioactieve stoffen die we hebben.

Daarna volgden dreigementen deze in omloop te brengen als Moskou de eisen van Tsjetsjenïë niet zou inwilligen.

In Rusland zijn gevallen bekend van terrorisme met straling.

Dit was geen loos dreigement. In Tsjetsjenïë, in de buurt van de berg Karach, bevindt zich een speciale opslagplaats voor radioactieve afvalstoffen, genaamd 'Radon', waar de totale radioactiviteit van de opgeslagen stoffen ongeveer 1500 Curie bedraagt, dat wil zeggen de: radioactiviteit van 1500 gram radium. Het gebruik voor terroristische doeleinden van slechts een klein beetje van de radioactieve stoffen die daar liggen zou ernstige gevolgen kunnen hebben. De gevechtsacties in het gebied leidden tot het verlies van de controle over 'Radon'. De situatie verbeterde in 2000, toen de federale overheid de opslagplaats weer in handen kreeg.⁸

'Vuile bommen'

Verschillende radioactieve materialen, zoals verwerkte kernvloeistof, kunnen worden gebruikt voor de vervaardiging van een zogenaamde 'vuile bom', die in het geval van een explosie een groot gebied kan besmetten. Het aantrekkelijke van deze bommen schuilt voor een groot deel in de eenvoud van het explosief en omdat relatief gemakkelijk aan de bestanddelen te komen is.

In een van de bezette kampen van Al Qaeda in Afghanistan is een schema gevonden voor het vervaardigen van een dergelijke bom op basis van radioactieve afvalstoffen uit kerncen-

trales. Er is informatie bekend dat Osama Bin Laden op allerlei manieren probeert radioactieve materialen in handen te krijgen om een dergelijk wapen te maken.⁹

Een groep Amerikaanse deskundigen esceneerde een situatie waarbij door terroristen een 'vuile bom' werd gebruikt, die over zee in een van de havens van de Verenigde Staten werd afgeleverd. Rekensommen toonden aan dat ten gevolge van de ontploffing van een dergelijke bom een groot gebied radioactief zou worden besmet. Het voornaamste gevolg zou niet zozeer de menselijke slachtoffers zijn maar een serieuze klap voor de economie van het land, die zou ontfaan in een economische catastrofe. Volgens de deelnemers van het situatie-spel zou de schade kunnen oplopen tot ongeveer 58 miljard dollar.¹⁰

Diefstal van radioactieve stoffen

Dit alles bevestigt het feit dat tegenwoordig het gebruik van radioactieve materialen voor terroristische doeleinden de meest reële dreiging vormt.

5 V. Orlov, A. Chlopkov *Na povestke dnja 'superterrorism'* (Op de agenda staat 'Superterrorism'). In: *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, 2001, § 35.

6 V. Kuznecov *Osnovnye problemy i sovremennoe sostojanie bezopasnosti predpriyatij jadernogo toplivnogo cikla RF* (De voornaamste problemen en de hedendaagse veiligheidssituatie van de bedrijven met een nucleaire brandstofcyclus in de Russische Federatie), Moskou, Centrum voor oorlogs- en vredesjournalistiek, 2002, p. 113.

7 *Problemy bezopasnosti jaderno-opasnykh ob"ektov* (Veiligheidsproblemen op stralingsgevaarlijke objecten). In: *Jadernyj kontrol'*, 1997, oktober-november, p. 8.

8 Ye. Antonov *Ugroza terroristi eskogo akta s ispol'zovaniem OMU iz e ni* (De dreiging van een terroristische aanslag met gebruik van massavernietigingswapens uit Tsjetsjenïë). In: *Jadernyj kontrol'*, 2001, § 2, deel 7, p.62.

9 J. Kluger *Jadernaya truba* (De nucleaire pijp). Internationaal nieuwscentrum. 2001, 23 december.

10 Yu. Kiril' enko ITAR-TASS bericht, 5 december 2002.

Dit geldt voor veel landen, vooral die landen die nucleaire infrastructuur op hun grondgebied hebben, hetgeen de voorwaarde schept voor diefstal van radioactieve stoffen.

Ook Rusland kon dit gevaar niet ontwijken. Er zijn meerdere gevallen bekend van diefstal van radioactieve stoffen. Er is echter geen geval bekend van een geslaagde diefstal van splijtstoffen geschikt voor toepassing in wapens, hoewel pogingen hiertoe wel ondernomen zijn.

Een paar voorbeelden. In december 1998 slaagde de Federale Veiligheidsdienst erin de diefstal van 18,5 kilo nucleaire materialen geschikt voor wapens bij een van de nucleaire objecten in het Chelyabinsk-district te verijdelen. In maart 1994 werden in Sint-Petersburg drie personen gearresteerd die drie kilogram hoogverrijkt uranium te koop aanboden. Zij wilden dit materiaal verkrijgen bij de machinefabriek in Elektrostal in het district Moskou.

In de stad Podolsk, nabij Moskou, stal een medewerker van een nucleair bedrijf in de periode 1991-1992 systematisch uranium geschikt voor wapens (in totaal circa 1500 gram), dat

voor verkoop was bestemd. De crimineel werd op heterdaad betrapt en voor de rechter gebracht.

De zwakste schakel

Een analyse van de nucleaire veiligheidssituatie laat zien dat

de zwakste schakel
in dit geheel de
menselijke factor is.

Dit komt voor een groot deel door de moeilijke sociaal-economische situatie in Rusland en het feit dat enkele problemen, die te maken hebben met een goede bewaking en beveiliging van nucleaire objecten, onopgelost blijven.

Zoals de praktijk uitwijst is een aanzienlijk deel van de dienstplichtigen al voor de dienst in aanraking geweest met drugs en alcohol. Daar komt bij dat in Rusland specifieke factoren een rol spelen, die terrorisme kunnen aanmoedigen, waaronder het feit dat tijdens de Sovjet-Unie, en ook eerder al in Rusland, de beveiliging van veel militaire objecten werd verzorgd door militairen die in de regel een laag opleidingsniveau hadden. Bovendien beheersten ze de Russische taal slecht

en waren ze meestal afkomstig uit de Kaukasus en Centraal-Azië, dat wil zeggen uit die regio's waar de positie van separatisten en extremisten het sterkst is.

Tijdens hun diensttijd leerden ze de bijzonderheden van de beveiligings-systemen van deze objecten goed kennen, alsmede de mogelijkheden om onopgemerkt in deze objecten binnen te dringen. Dat zou door terroristen kunnen worden gebruikt bij hun kwade bedoelingen.

Gebrekkige militaire discipline

De kans dat terroristen zullen binnendringen in nucleaire objecten wordt ook vergroot door de verslechtering van de militaire discipline in de beveiligingsseenheden, alsmede door de verspreiding van corruptie onder ambtenaren, vooral diegenen die verantwoordelijk zijn voor veiligheid.

Het jaar 1998 was 'rijk' aan incidenten bij nucleaire objecten. Bij een van deze incidenten schoot een dienstplichtige zijn mededienstplichtigen neer die belast waren met de bewaking van een van de geheime objecten van het bedrijf Majak in het Chelyabinsk-district, waar grote voorraden plutonium voor militaire toepassing liggen opgeslagen. De gewapende crimineel deed een poging te ontkomen, maar hij werd gevonden en uitgeschakeld.

Nova Zembla: nucleair object

Nog een incident deed zich voor op het nucleaire testveld Nova Zembla. Daar vielen vijf dienstplichtige matrozen uit Dagestan, die zich in het arrestantenlokaal van het garnizoen bevonden, een schildwacht aan en doodden hem. Nadat ze een machinegeweer hadden bemachtigd drongen ze de plaatselijke school binnen en gijzelden dertig schoolkinderen en negen leraren. De terroristen eisten wapens en een vliegtuig om naar Dagestan te vliegen.

Nadat een 'spetsnazeenheid' (onze 'Special Forces') op het eiland was aangekomen, werden ze ontwapend

Antiterrorisme-coördinator F.X. Taylor houdt een briefing voor de 'North Atlantic Council' over de recente ontwikkeling sinds '11 september'

(Foto: NAVO; collectie: IMG/KI)

en aan het Openbaar Ministerie overgedragen. Hoewel zich op het testveld Nova Zembla al sinds 1990 geen nucleaire wapens meer bevinden en Rusland er niet langer kernproeven uitvoert in overeenstemming met het Verdrag over een algeheel verbod daarop, geldt het eiland officieel als nucleair object.

'Vepr': atoomonderzeeër

Een zeer groot reëel gevaar vormde een gebeurtenis die in september 1998 plaatsvond op de *multipurpose* atoomonderzeeër Vepr van de Noordelijke Vloot, die met torpedo's was uitgerust. Een negentienjarige matroos, die zich in een psychische crisis bevond, schoot acht bemanningsleden dood. Daarna sloot hij zichzelf op in het torpedocompartiment op en dreigde de onderzeeboot op te blazen.

Het gevaar schuilde vooral daarin dat naast de onderzeeër andere atoomonderzeeërs lagen, en indien een explosie had plaatsgevonden, had het gevolg een catastrofe van Tsjernobyl-formaat kunnen zijn. Toen de betrokkene de uitzichtloosheid van zijn situatie inzag, schoot hij zichzelf dood.

Verbetering van de veiligheid

Deze gebeurtenissen zorgden voor een grote ongerustheid in Moskou, aangezien ze serieuze fouten in de beveiliging van nucleaire objecten blootlegden. Het ministerie van Defensie en het ministerie van Binnenlandse Zaken ondernamen samen met het ministerie voor Atoomenergie kordate stappen. Allereerst op het gebied van de verbetering van het systeem voor rekrutering van personeel voor beveiligingseenheden, de uitrusting van de objecten met observatie-apparatuur en de versterking van de bewaking en beveiliging, zowel buiten als binnen de objecten.

De VS droegen ook bij aan de oplossing van dit probleem. Ze leverden Rusland een aantal polygrafers (leugendetectoren) en apparatuur voor

het herkennen van drugsgebruikers. Daarnaast werd apparatuur geleverd voor fysieke beveiligingssystemen van de kernkoppen, containers en uitrusting voor treinwagons voor het vervoer ervan, en ook voor de verwerking van raketvloeistof. Eveneens leverde de VS apparatuur voor computers en andere technische middelen ten bate van een geautomatiseerd systeem voor registratie en controle op nucleaire munitie en materiaal. Door dit alles kon het niveau van nucleaire veiligheid aanzienlijk worden verhoogd en kon nucleair terrorisme worden voorkomen. Ook andere landen droegen bij aan de vergroting van nucleaire veiligheid. Met grote dankbaarheid werd in Rusland de onbaatzuchtige hulp vanuit Nederland ontvangen in de vorm van (financiële) bijdragen op het gebied van de vernietiging van chemische wapens.

Chemisch en biologisch terrorisme

Tijdens de Koude Oorlog speelden de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie de belangrijkste rol op het gebied van chemische en biologische programma's. Terwijl de reeds bestaande

wetenschappelijk-technische en productie-instellingen voor chemische wapens verbeterd werden, werden in deze landen ook onderzoeks- en testcentra voor biologische wapens opgericht. In de Verenigde Staten gingen men aan het werk in het Centrum voor ontwikkeling van biologische aanvalsmiddelen op de Dougway Provingground (Utah), in Fort Detrick (Maryland), in het Baker-laboratorium en in een aantal andere centra.

In 1992 bekende de Russische politieke leiding officieel dat in de Sovjet-Unie vanaf 1946 onderzoek was verricht over de identificatie van biologische wapens en verdedigingsmiddelen tegen deze wapens. Dit gebeurde onder meer in de 19-de kazerne vlakbij Jekaterinenburg, vier afdelingen van het Centraal Instituut voor Microbiologie van het ministerie van Defensie, het farmaceutisch complex 'Biopreparat' en het wetenschappelijk staatscentrum voor virologie en biotechnologie 'Vector'.

In april 1992 ondertekende de president van Rusland een decreet over het stopzetten van alle projecten op het gebied van biologisch aanvalsmateriaal, en het bijbehorende directoraat

Amerikaanse militairen trainen in Camp X-Ray, Guantanamo Bay, waar Al Qeada-terroristen zijn gedetineerd (maart 2002)

(Foto: USAF, G. Kobashigawa; collectie: IMG/KI)

Op Camp X-Ray, Guantanamo Bay, worden zo'n 300 Al Qaeda- en Taliban-verdachten vastgehouden (april 2002)

(Foto: USAF, G. Kobashigawa; collectie: IMG/KI)

van het ministerie van Defensie dat voor deze programma's verantwoordelijk was, werd opgeheven. Overeenkomstig het decreet werd de testapparatuur voor biologische wapens gedemonteerd en het testterrein voor biologische wapens op het eiland Vozrozhdenije in het Aralmeer gesloten.

Brede verspreiding

Langzamerhand begonnen chemische en biologische wapens zich te verspreiden en werden ze een verworvenheid van andere landen. Volgens de geheime diensten beschikken op dit moment ongeveer twintig landen over dit soort wapens, en een nog groter aantal kan de productie ervan binnen korte tijd op gang brengen in het geval daartoe een politieke beslissing

wordt genomen door de leiding van het land.

De brede verspreiding van chemische en biologische wapens vergroot de dreiging dat deze ook zullen worden

gebruikt voor terroristische doeleinden. In verband daarmee maakt de wereld zich het meest zorgen over landen die worden verdacht van het steunen van grensoverschrijdende terroristische organisaties.¹¹ De speciale interesse van terroristen voor het gebruik van chemische wapens kan uit een aantal factoren verklaard worden: het feit dat ze toegankelijk en relatief goedkoop zijn, de mogelijkheid de bestanddelen vrij te kopen, en de wijdverbreide kennis op het gebied van chemische synthese.

Volgens experts zijn chemisch en biologisch terrorisme waarschijnlijker dan nucleair terrorisme.

Chemische wapens hebben een grote slagkracht, vooral wanneer ze worden gebruikt in gesloten ruimtes, en ze kunnen een groot psychologisch effect bereiken, hetgeen uiteindelijk het voornaamste doel is van terroristische acties.¹²

Militairen van de 'Combined Joint Special Operations Task Force' - Afghanistan - houden het dorp Torkham in de gaten (februari 2004)

(Foto: 982 US Signal Company, J. Belcher; collectie: IMG/KI)

¹¹ J. Zanders en anderen. *Razvitiye situatsii v oblasti chimi eskogo i biologi eskogo oru ija* (Ontwikkelingen op het gebied van chemische en biologische wapens). In: Jaarboek SIPRI, 2001, p. 792.

¹² I. Veleckaja *Chimi eskoe oru ie Rossii: perspektivy chranenija i uni to enija* (Chemische wapens van Rusland: de toekomst van opslag en vernietiging). In: 'Chemische wapens en de problemen van hun vernietiging', PIR-Center, 1996, § 2, p.16.

Nederlandse genisten tijdens de vernietiging van chemische wapens in Irak ('United Nations Special Commission'), 1993 (Collectie: IMG/KL)

Irak

Het ontwikkelingsproces van chemische en biologische wapens was eigenlijk hetzelfde als dat van nucleaire wapens: in eerste instantie gaven de twee belangrijkste landen van de wereld de toon aan, en daarna werden ze geleidelijk aan verder verspreid. Een tekenend voorbeeld zijn de chemische en biologische programma's van Irak. In het begin van 1991 bezat Irak grote voorraden chemische wapens van in totaal meer dan 400 ton, alsmede 191 biologische ladingen, die later werden vernietigd tijdens de oorlog in de Perzische Golf en onder toezicht van de VN.

Tegelijkertijd bleven sommige experts beweren dat een deel van die wapens bewaard was gebleven. Daarom ontkende het Amerikaanse commando tijdens de militaire operatie *Shock and Awe* niet dat het mogelijk was dat Irakese eenheden deze zou-

den inzetten en werden er maatregelen genomen om de eigen troepen te beschermen tegen deze massavernietigingswapens.

Gezien de absolute overmacht van de geallieerde troepen nam Saddam Hoessein niet de beslissing ze in te zetten (in het geval hij inderdaad de beschikking had over geheime voorraden chemische en biologische wapens).

Japan: Aum-Shinrikyo

De laatste jaren bleek het streven chemische wapens voor terroristische doeleinden te gebruiken ook uit de activiteiten van de Japanse terroristische sekte Aum-Shinrikyo, in wiens ondergrondse laboratoria werd gewerkt aan de vervaar-

diging van diverse soorten massavernietigingswapens.

Eén van de technische leiders van deze groepering bekende dat in de laboratoria van de sekte in twee jaar tijd ongeveer 30 kilo van het zenuwgas sarin was geproduceerd. Tegelijkertijd werden experimenten uitgevoerd om andere giftige stoffen te maken, zoals tabun, soman, fosgeen en biologische agenten als botulismetoxines en miltvuursporen.

Tijdens een terroristische aanslag die door de sekte in 1995 werd gepleegd in de metro van Tokyo werd zeven liter sarin-oplossing verstoven, waardoor dertien mensen om het leven kwamen en ongeveer 5500 mensen in verschillende mate vergiftigd werden. Deze actie had in Japan een geweldig psychologisch effect en toonde tegelijkertijd aan hoe onvoorbereid de geheime diensten waren op terrorisme.¹³

Miltvuur-enveloppen

De eerste test met biologische middelen voor terroristische doeleinden werd in oktober 2001 in de VS gedaan door onbekende criminelen. Zij zonden enkele personen enveloppen toe met daarin miltvuursporen, hetgeen een massale paniek veroorzaakte in het hele land: mensen verdrongen zich bij klinieken, kochten massaal antibiotica, respirators en beschermende kleding.

Deze actie liet zien dat zelfs een kleinschalige biologische aanval een machtig middel kan zijn om de situatie in een land te destabiliseren.

Volgens sommige experts was het een actie van de Taliban. Zij wezen erop dat na 11 september de Taliban in Kaboel een microbiologisch laboratorium van de WHO had bezet, waarin zich een vaccin tegen miltvuur bevond. Daarvan zouden minimaal 1,5 miljoen dodelijke doses gemaakt kunnen worden.

Volgens andere experts moet de oorsprong van deze terroristische aanslag worden gezocht in laboratoria in de VS.¹⁴

Om een inschatting te kunnen maken van de omvang van een mogelijke dreiging die uitgaat van het gebruik van biologische wapens en om methodes te kunnen ontwikkelen om die dreiging te neutraliseren, is door experts een model bedacht van een terroristische aanslag met gebruik van deze wapens dat er ongeveer als volgt uitziet. Als aanvalsobject wordt een groot winkelcentrum genomen waar voortdurend veel mensen zijn. Gedurende vijftien minuten worden op een

¹³ J. Zanders en anderen *Ocenka posledstvij poteri kontrolja nad ChVO* (Inschatting van de gevolgen van het verlies van controle over chemische en biologische wapens). In: Jaarboek SIPRI, 2000, p. 535.

¹⁴ Interview met de Sanitair Hoofdarts van de Russische Federatie G. Onišenko. In: *Nezavisimaja Gazeta*, 30 januari 2002.

Sloop van de restanten van het World Trade Center in New York (Foto: US Government; collectie: IMG/KI)

hoogte van vijftien à twintig meter in de luwte bij het winkelcentrum sporen van miltvuur verstoven. Een lichte wind helpt de sporen te verplaatsen in de richting van het winkelcentrum, waarbij de dodelijke concentratie behouden blijft. Het grootste gevaar vormen minuscule deeltjes, die vrij door de luchtwegen gaan en de longblaasjes kunnen bereiken.

Om een dergelijke terroristische aanslag te plegen is slechts een paar liter biologische oplossing nodig met een miltvuurstam. Als de voorwaarden voor verstuiving optimaal zijn zal het aantal geïnfecteerden oplopen tot duizenden, en het aantal doden of juist mensen die genezen zal afhangen van de periode tussen het moment van besmetting en het moment van medische hulpverlening.

Ziektekiemen

Experts waarschuwen dat nog meer gevaar kan uitgaan van terroristische

aanslagen waarbij ziektekiemen van ziektes als tyfus, paratyfus, pest of pokken gebruikt worden. Daarbij wordt ook gedacht aan een ander hypothetisch scenario voor terroristische aanslagen met gebruik van deze stammen: een terrorist die zich van tevoren heeft laten inenten, verstuift tijdens een lijnvlucht in een vliegtuig onopgemerkt het pokkenvirus in de cabine. Drie- of vierhonderd nietsvermoedende passagiers veranderen door hun besmetting in wandelende biologische wapens en na enige tijd worden ze zelf besmettingshaarden.

Wanneer de epidemie zich ook in geometrisch opzicht begint te verspreiden, kan ze snel dreigende vormen aannemen.

De ziekte SARS, die zich onlangs in China en een aantal andere Zuidoost-Aziatische landen wijd verspreidde, heeft duidelijk aangetoond tot welke tragische gevolgen een plotselinge opslaaing en verspreiding van een epidemie van een onbekende ziekte kan leiden.

Waarschijnlijk kunnen we niet uitsluiten dat in de nabije toekomst op basis van de geïsoleerde ziekteverwekker nieuwe stammen voor een nieuwe vorm van biologische wapens gecreëerd kunnen worden.

Financiering van terrorisme

De praktijk van hedendaags terrorisme laat zien dat de voorbereiding voor het gebruik van diverse soorten massavernietigingswapens voor terro-

ristische doeleinden, ondanks het vaak strikt geheime karakter, niet mogelijk is zonder toeleveringsbronnen, financiering en wetenschappelijk-technische hulp van buitenaf. Dat wil zeggen dat niet één terroristische organisatie in staat is zelfstandig een grootschalige actie met gebruik van massavernietigingswapens voor te bereiden en uit te voeren.

Tegenwoordig komen de voornaamste geldstromen voor internationale terroristische organisaties uit de rijke oliestaten uit het Midden-Oosten: Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, Oman, Qatar, Bahrein. Volgens deskundigen bedroeg het militaire budget van Saoedi-Arabië voor 2002 18,7 miljard dollar, hetgeen twee keer zoveel is als het militaire budget van Rusland. En dan te bedenken dat het leger van Saoedi-Arabië ongeveer tienmaal zo klein is als de Russische strijdkrachten.

Ongeveer dezelfde disproportionaliteit geldt voor de andere vier landen, bij wie een aanzienlijk deel van het militaire budget naar geheime financiering van terroristische organisaties gaat. Volgens de geheime diensten werd uit het militaire budget van Saoedi-Arabië het Pakistaanse nucleaire raketprogramma gefinancierd, alsmede de oprichting en de bewapening van de Taliban. Met dezelfde middelen werden Tsjetsjeense rebellen betaald, onder meer voor door hen gepleegde terroristische aanslagen.¹⁵

Het spreekt voor zich dat de wereld de steeds toenemende dreiging die van internationaal terrorisme uitgaat niet kan negeren, en dan vooral de dreiging die verband houdt met de verspreiding van massavernietigingswapens en hun inzetmiddelen. De politieke leiding van een aantal landen gaf zich steeds meer rekenschap van het feit dat een dergelijke onheilspellende symbiose de voornaamste dreiging zou kunnen worden voor het

¹⁵ M. Štejnberg *Tretij ešelon d'ichada* (Het derde echelon van de dzjihad). In: *Nezavisimoje vojennoje obozrenije*, § 3, 2002.

gehele systeem van internationale veiligheid.

De antiterroristische strijd moet een integraal complex van politieke, economische en militaire maatregelen omvatten. De leiders van de G-8 landen die in juni 2002 bijeenkwamen in Kananaskis (Canada) deden verklaringen die waren gericht op de bundeling van krachten in de strijd tegen het terrorisme, en ze bepaalden hiertoe een strategie en tactiek.¹⁶

Conclusies en aanbevelingen

Op basis van een analyse van internationaal terrorisme, kan een aantal voorlopige conclusies getrokken worden.

- De strijd tegen binnenlands en internationaal terrorisme kan alleen succes hebben door deelname van alle landen, onafhankelijk van hun politieke structuur en religieuze inzichten. Deze strijd dient te worden gevoerd onder auspiciën van de Verenigde Naties, in overeenstemming met de grondbeginselen van deze organisatie en de daaraan gerelateerde nationale wetgevingen.
- Tijdens de strijd dient men de volgende verhouding tussen politieke en militaire methodes te handhaven: concrete uitingen van terrorisme vereisen een militair antwoord, echter, voor de strijd met het terrorisme als een sociaal-politiek fenomeen zijn politieke en economische maatregelen nodig. In het tegenovergestelde geval zal een intensivering van terrorisme het gevolg zijn en een verbreding van de sociale basis daarvan. Men moet niet vergeten dat de gevolgen van de interventie van de VS in Irak nog niet volledig zichtbaar zijn.

¹⁶ Verklaring van de leiders van de G-8. Globale partnerschap van de G-8: Principes om te voorkomen dat terroristen of hun beschermers toegang krijgen tot massavernietigingswapens of -materialen. In: *Jadernyj kontrol*, 2002, § 5, deel 8, p. 20.

Na de tragische aanslagen in Madrid (maart 2004) houdt de 'North Atlantic Council' een minuut stilte voor de slachtoffers. NAVO's secretaris-generaal J. de Hoop Scheffer en de Spaanse NAVO-ambassadeur J.P.Y. Coll (Foto: NATO; collectie: IMG/KL)

- Tijdens de uitvoering van inlichtingen- en andere operaties zoals infiltratie in uiterst moeilijk toegankelijke terroristennetwerken, het in kaart brengen van de structuur, leiding, bewapening en werkwijze van deze netwerken, dient sprake te zijn van een nauwgezette coördinatie en samenwerking tussen de speciale diensten van de betrokken landen.
- Er dient een wereldwijd systeem te worden opgezet voor monitoring van geldstromen ten gunste van extremistische en terroristische organisaties, in het bijzonder degenen die zijn gelieerd aan drugshandel. Landen die terroristen steunen moeten sancties opgelegd krijgen.
- Er moet een database opgericht worden die voortdurend bijgewerkt wordt, met daarin eigenschappen van terroristische organisaties, hun samenstelling, de structuur van

hun netwerk, hun leiding en hun bewapening, en waarbij deelnemers van de antiterroristische coalitie rechtstreeks toegang hebben tot deze database.

- De controle op splijtstoffen, vooral voorraden hoogverrijkt uranium, alsmede het systeem van exportcontrole en het garantiesysteem van het IAEO dienen versterkt te worden. Er moet worden voorzien in een betrouwbaar beveiligingssysteem van nucleaire objecten.

Zoals ik eerder aangaf neemt de invloed van het terrorisme op veel plaatsen in de wereld toe. Het vormt een reële bedreiging voor de veiligheid, niet alleen op regionaal maar ook op wereldniveau.

Bovenstaande aanbevelingen vormen de voornaamste speerpunten van de strijd tegen deze 'pest van de 21-ste eeuw'.

Waarom officieren moeten leren schaken

H. Quax – majoor der infanterie*

Inleiding

Het schaakspel, wie kent het niet? Sommigen van u zijn wellicht actief speler, thuis of bij een club. Anderen hebben mogelijk nog nooit een schaakstuk aangeraakt. Het spel op zich is voor u allen echter een bekend fenomeen. Natuurlijk weet u ook dat het schaakspel de oorlogvoering symboliseert. Een schaakpartij is immers een strijd tussen twee tegenstanders om de hegemonie op het bord. Maar kan het schaakspel ook een bijdrage leveren aan concepten van oorlogvoering, of is het slechts een eenvoudig tijdverdrijf? Hebben wij, als militairen, er iets aan ons te verdiepen in het schaken? Of heeft het schaakspel niets met de realiteit op het gevechtsveld te maken?

Overeenkomstige terminologie

Over de theorie van het schaakspel zijn net als over de theorie van de oorlogvoering boekenkasten vol geschreven. Grote denkers hebben zich over beide onderwerpen gebogen. Het is treffend dat hun terminologie zo vaak overeenkomt. Woorden als tempo, beweeglijkheid, flexibiliteit en initiatief komen we zowel in de militaire literatuur als de schaakliteratuur tegen.

* De auteur is momenteel werkzaam bij het Kenniscentrum Grondgebonden Manoeuvre van het OTCMAN. Dit artikel is geschreven als deel van de Hogere Militaire Vorming aan het Instituut Defensie Leergangen.

¹ Militaire strategie (2002, p. 501).

Is die overeenkomstige terminologie toeval? Ik denk van niet. Het is het logische gevolg van het feit dat schaken een model (vereenvoudiging) van oorlogvoeren is.

De gehele wetenschap, van sociologie tot natuurkunde en van bedrijfskunde tot chemie, maakt intensief gebruik van modellen om de complexe werkelijkheid beter te kunnen bevatten. Lijkt het daarom niet opportuun het schaakspel te gebruiken om de theorie van oorlogvoering beter te kunnen begrijpen? Volgens J.M.J. Bosch¹ is schaken eenvoudig, in vergelijking tot de complexiteit waar (militaire) strategen zich voor gesteld zien. Ik denk dat hij daarin gelijk heeft, maar dat wil nog niet zeggen dat schaken geen bijdrage kan leveren aan het begrip van militairen van oorlogvoering.

Natuurlijk is het schaakspel niet de werkelijkheid, het is slechts een model. Maar het kan wel worden gebruikt om de werkelijkheid beter te begrijpen. Van de wetten van Newton weten we sinds Einsteins relativiteitstheorie ook dat ze slechts modellen zijn en niet de gehele waarheid. Maar dat wil nog niet zeggen dat ze daardoor in de dagelijkse praktijk minder bruikbaar zijn.

Strikt gezien wijkt de relatie tussen schaken en oorlogvoering niet af van iedere andere relatie tussen een model en de werkelijkheid. Model en werkelijkheid vertonen overeenkomsten, maar ook verschillen.

Het schaakspel heeft zijn eigen terrein, evenals oorlogvoering. Tussen beiden is er sprake van overlap. Hoe groter de overlap des te zinvoller het wordt het schaken als model van oorlogvoering te bestuderen.

Onderscheid

Uiteraard is het van belang de overlap tussen beide af te bakenen. Dit leert ons waar het schaken als model nog wél waarde heeft voor het bestuderen van oorlogvoering en waar dat niet meer het geval is. Om de grenzen van de overlap te bepalen moeten we eerst vaststellen waarin schaken en oorlogvoering zich van elkaar onderscheiden. Hebben we dat helder voor ogen, dan kunnen we in een vervolgstap beschouwen wat de overeenkomsten tussen schaken en oorlogvoering zijn.

Ik heb dit artikel geschreven in de overtuiging dat militairen (en als militaire denkers vooral officieren) er voor hun professie belang bij hebben zich te verdiepen in het schaakspel. Ik geloof dat begrip van de theorie en grondbeginselen van het schaken dusdanig bijdragen aan begrip van, en gevoel voor oorlogvoering, dat het de moeite loont officieren in onze militaire opleidingen aan de KMA en het IDL te leren schaken.

Ik stel mijzelf dan ook ten doel u door dit artikel deelgenoot te maken van deze overtuiging. Ik wil voor u aannemelijk maken dat er tussen schaken en oorlogvoeren zoveel parallellen bestaan dat het zinvol is officieren te

leren schaken. Voor alle duidelijkheid, ik heb het dus niet over zinvol in de context van het lateraal denken van Edward de Bono²; ik heb het over échte, harde overeenkomsten.

Om ook ú te overtuigen breng ik eerst de meest opmerkelijke verschillen tussen schaken en oorlogvoeren in kaart. Deze verschillen vormen als het ware de beperkingen van het model. Daarna laat ik u parallellen tussen schaken en oorlogvoering zien die mijn overtuiging onderbouwen.

Tot slot geef ik een korte samenvatting en trek ik conclusies. Ik heb dit artikel zo geschreven dat er geen gedegen kennis van het schaakspel nodig is om het kunnen volgen; niet-schakers kunnen de illustraties eenvoudigweg overslaan.

Beperkingen van het model

De kern van het onderscheid tussen het schaakspel en oorlogvoering is dat het schaakspel eenvoudiger is. Sommige verschillen zijn erg voor de hand liggend en tonen dat duidelijk aan. Hier volgen een paar voorbeelden. Schaak speelt men slechts met twee partijen. Bij oorlogvoering kunnen meerdere partijen betrokken zijn.

Het schaakspel vindt verder plaats op een begrensd terrein van 64 velden, zonder bijzondere terreinkenmerken en zonder weersinvloeden. Het schaakspel is discreet (dat wil zeggen: geen aangesloten toestand) terwijl in oorlogvoering de toestand continu verandert. In het schaakspel is men veel meer gebonden aan spelregels dan in oorlogvoering. De toegestane loop der stukken bijvoorbeeld, is vastgelegd

2 Het denken van E. de Bono heeft als doel de creativiteit te stimuleren en blokkades in het denken weg te nemen door ogenschijnlijk ongerelateerde onderwerpen met elkaar in verband te brengen.

3 Landmacht Doctrinepublicatie deel I (1996, p. 143).

4 Landmacht Doctrinepublicatie deel I (1996, pp. 12-17).

in spelregels. Het aantal handelingsmogelijkheden is daardoor beperkt.

Schaken kent voorts geen optreden in de 'derde dimensie'; alleen het landoptreden wordt nagebootst. De partijen in het schaakspel zijn bij aanvang van het spel nagenoeg gelijkwaardig. Qua materieel zijn ze identiek. Het enige voordeel dat wit ten opzichte van zwart heeft is de voorzet (wit begint). In schaken is het resultaat van de actie exact bekend, vooropgesteld dat de speler goed genoeg is om alle effecten van zijn zet te doorgronden. In oorlogvoering is deze onzeker omdat er frictie kan optreden.

Zoals gezegd liggen deze verschillen (en ik heb er slechts een aantal genoemd) voor de hand. Zo zijn ook de beperkingen die ze opleveren voor de waarde van het schaken als model voor oorlogvoering niet verrassend. Daarom ga ik er hier niet verder op in maar breng ik een aantal andere verschillen onder uw aandacht. Deze zijn minder triviaal en het nadenken over deze verschillen is op zich al voer voor het militaire brein.

De psychologische factor

Om te beginnen is het belangrijkste kenmerk van oorlogvoering (de dreiging met) geweld. Bij schaken is dat natuurlijk niet het geval. Toepassing

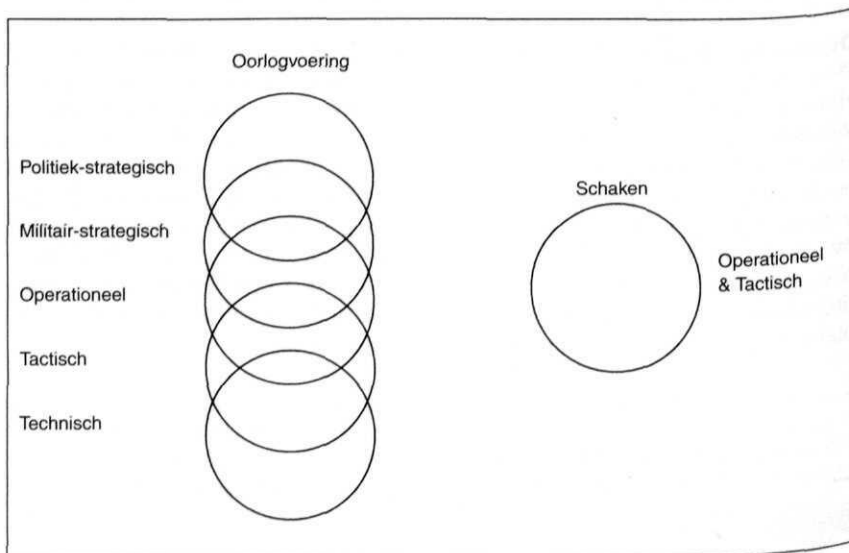
van geweld heeft een enorme invloed op mensen. Alhoewel de psychologische factor bij schaken niet onderschat mag worden, leent het spel zich niet voor een vergelijking die verder gaat dan het eigenlijke strategische en tactische denkwerk dat aan het spel en aan oorlog verbonden is. Zo heeft een 'offer' bij het schaakspel een compleet andere psychologische betekenis dan in een oorlog.

Wel wil ik stellen dat het conceptuele model van gevechtsoperaties³ nagenoeg onverkort van toepassing is op het schaakspel. De aard van het aangrijpen van de mentale component van de tegenstander verschilt echter dusdanig dat een vergelijking op dit gebied mank gaat.

Van het schaakspel is daardoor alleen de analyse van de enkele partij relevant als model voor oorlogvoering. Alles wat er buiten het bord om gebeurt (matches, intimidatie, sponsoring en wat dies meer zij) leent zich niet voor een zinvolle vergelijking.

Niveaus van optreden

Het tweede grote verschil tussen oorlogvoering en schaken zit in de niveaus van optreden.⁴ Oorlog en militaire strategie dienen een hoger politiek-strategisch doel. Politieke en militair-strategische doelen zijn in werkelijkheid aan verandering onder-

hevig. In het schaakspel is dat echter niet het geval.

Het politiek-strategische doel (winst) en het militair-strategisch doel (maten van de tegenstander of hem dwingen op te geven) zijn immers altijd hetzelfde. Ook de middelen die voor de 'oorlogvoering' ter beschikking staan (normaal gesproken het product van militair-strategisch denkwerk) zijn altijd hetzelfde, namelijk zestien stukken. Het strategisch niveau is daardoor binnen het schaken irrelevant.

Verder beperkt het spel zich tot één enkel treffen tussen twee legers, één 'operatie' (matches en toernooien daargelaten). Binnen die enkele operatie speelt bij het schaakspel, anders dan bij oorlogvoering, ook slechts één enkele speler tegen één tegenstander.

De spelers zijn als het ware bevelhebber over hun eigen leger. Zij dirigeren hun stukken (eenheden) rechtstreeks, zonder tussenkomst van lagere organisatieniveaus. De operationele commandant⁵ is daardoor tevens tactisch commandant en technisch uitvoerder. Het laagste, technische, niveau heeft bij schaken echter niets om handen. Het is niet meer dan een stuk hout op het bord verzetten.

Je zou daarom kunnen zeggen dat in het schaken slechts twee niveaus van optreden relevant zijn: het operationele niveau en het tactische. En deze twee niveaus zijn dan ook nog eens verenigd in één persoon. Al het denkwerk speelt zich immers af in het hoofd van één mens.

Op de vorige pagina is het verschil in niveaus van optreden grafisch weergegeven.

U ziet dat ik bij het schaakspel maar twee niveaus van optreden onder-

⁵ Het operationele niveau kenmerkt zich doordat het de (militair) strategische doelen vertaalt in tactische opdrachten die voor militaire eenheden uitvoerbaar zijn.

scheid en dat deze, doordat ze in dezelfde persoon verenigd zijn, elkaar volledig overlappen. Dat betekent dat we schaken als model voor oorlogvoering 'slechts' kunnen gebruiken voor nabootsing van de processen die op het operationele en het tactische niveau plaatsvinden.

De schaakterminologie kent echter het operationele niveau niet; schakers noemen dit niveau de strategie van het spel. Om spraakverwarring te voorkomen neem ik het schaakjargon over en zal ik in het verdere deel van dit artikel onderscheid maken tussen strategie en tactiek. Zuiver militair geredeneerd bedoel ik daar dus mee: operatie en tactiek.

'Situational awareness'

Als derde verschil beschikken beide partijen van het schaakspel over volledige *situational awareness*. Zij zijn continu, volledig op de hoogte van de toestand op het 'gevechtveld'. Het is interessant hierbij op te merken dat volledige *situational awareness* in het schaken niet leidt tot winst. De spelers mogen dan wel volledig op de hoogte zijn van de huidige stand van zaken, zij blijven in het ongewisse over de intenties van hun opponent. Het is het geestelijke vermogen van de speler dat bepaalt of hij zal winnen of verliezen.

Bij het schaakspel wordt men dus niet verrast door een gebrek aan *situational awareness*; slechts het intellectuele overwicht kan verrassing teweegbrengen. Militairen hebben hedentendage nogal eens de neiging het belang van *situational awareness* te overschatten. Zeker, het is een uiterst belangrijke factor bij de uitkomst van het gevecht, maar het is geen Haarlemmerolie. De partij die beschikt over een relatieve voorsprong in *situational awareness* is met andere woorden zeker in het voordeel, maar een garantie voor succes is dat niet.

Tempo

Als laatste verschil tussen oorlogvoering en schaken wil ik noemen dat bij schaken de tegenstanders om de beurt één zet mogen doen. Natuurlijk had u

dit zelf ook al bedacht, maar ik noem dit omdat het hierdoor lijkt of tempo en handhaven van momentum bij schaken geen rol speelt. Niets is echter minder waar.

Snelheid van handelen speelt bij schaken alleen een rol wanneer er 'op tijd' (met een klok) gespeeld wordt, maar tempo en initiatief zijn in het schaken, net als in het militaire denken, centrale begrippen die de nodige aandacht behoeven. Het verschil in het begrip tempo levert dus bij gebruik van het schaken als model voor de oorlogvoering veel minder een beperking op dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Ik kom hier dan ook later nog op terug.

Conclusies

Ter afsluiting van deze paragraaf waarin ik de verschillen tussen oorlogvoering en schaken heb behandeld, geef ik u de belangrijkste conclusies. Een vergelijking tussen oorlogvoering en schaken moet beperkt blijven tot concepten over strategie en tactiek en tot de analyse van de enkele partij.

Psychologische factoren in een dergelijke beschouwing betrekken getuigt niet van realiteitszin. Houd bij het gebruiken van het schaakspel als model voor oorlogvoering altijd in het achterhoofd dat het schaken slechts twee relevante niveaus van optreden kent: het strategische (in militaire termen: operationele) en het tactische. Een andere beperking is dat bij schaken beide partijen beschikken over een volledige *situational awareness* en bij oorlogvoeren niet.

Overeenkomsten

Na de verschillen tussen oorlogvoering en het schaakspel te hebben behandeld, wil ik nu met u kijken naar de overeenkomsten. Zoals ik al in de inleiding heb aangeduid is het opmerkelijk hoezeer het militaire jargon en dat van het schaken overeenkomen. Kijkt u eens naar de lijst hierna met begrippen (willekeurig gerangschikt).

Tijd	Initiatief	Binnenlijnen	Studeren	Beweeglijkheid
Tempo	Druk	Buitenlijnen	Uitputting	Ontwikkeling
Momentum	Neutraliseren	Dekken	Concepten	Rekenen
Psychologie	Opbouw van krachten	Concentratie van effecten	Computersimulatie	Beheersing van ruimte
Tactiek	Verrassing	Creativiteit	Defensief	Tegenkansen
Strategie	Open lijnen	Theorie	Offensief	Intuïtie
Offer	Materiaalvoordeel	Positievoordeel	Dreiging	Oppositie
Preventie	Vlucht	Flanken	Vleugels	Binnendringen
Overschatting	Overbelasting	Sterke velden	Analyse	Kracht
Zwakte	Kwetsbaarheden	Regels	Succes uitbuiten	Opmars
Slaan	Binden	Opgeven	Bluf	Manoeuvre

Alle begrippen spelen zowel in het schaakspel als in het militaire vakgebied een belangrijke rol.

De lijst is niet uitputtend. Ook ga ik niet per begrip de overeenkomst tussen het schaken en oorlog voeren aantonen; dat zou een te uitgebreide beschouwing vergen waarvoor in dit artikel geen ruimte is. Het doel van de lijst is slechts u een indruk te geven van de hoeveelheid overeenkomsten in begrippen. U kunt zich voorstellen dat schakers, door te schaken en schaakonderwijs te volgen, grondige kennis krijgen van de terminologie. In onze militaire opleidingen en tijdens onze militaire oefeningen trachten we onze officieren ook op te voeden met deze terminologie. Daarmee hebben we het eerste argument gevonden voor het gebruik van het schaakspel als model voor oorlogvoering: militairen maken kennis met het begripkader.

Natuurlijk is dit argument op zich onvoldoende om u ervan te overtuigen dat schaken voor officieren professioneel gezien een zinvolle bezigheid is. Ik ga hierna dan ook met u vier andere vergelijkingen tussen het spel en oorlogvoering doorlopen. U zult merken dat de overeenkomsten zó treffend

zijn dat schaken wel een bijdrage moet kunnen leveren aan het militaire denken. Als eerste ga ik in op de verhouding tussen strategie en tactiek. Vervolgens behandel ik de algemene richtlijnen van het schaakspel. Deze zet ik af tegen de grondbeginselen van gevechtsoperaties.⁶

Daarna toon ik aan dat schaken zich prima laat vertalen naar de planningsfactoren van de operationele strategie en de factoren die de uitvoering van het operationele niveau beïnvloeden.⁷ Tot slot laat ik u zien dat het schaakspel naadloos aansluit bij onze doctrine die manoeuvre oorlogvoering voorstaat.

De verhouding tussen strategie en tactiek

In het schaakspel onderscheiden we twee niveaus van optreden: strategie (in militaire termen: het operationele niveau) en tactiek.

Strategie

Strategie is het proces van planning op het schaakbord. Het omvat de omschrijving van het doel waarnaar men streeft en de beschouwing van de middelen om dit doel te bereiken. Een strategisch plan kan gedurende de gehele partij gelden of kan beperkt blijven tot een bepaalde fase van de partij. De strategie kan zowel bestaan in het verkrijgen van een goede po-

sitie voor zichzelf als in het drijven van de tegenstander in een nadelige stelling.

Strategische zetten zijn positioneel; zij dragen bij tot de opbouw van een stelling vanwaaruit kan worden gestreefd naar een verzwakking van de vijandelijke stelling of naar het gebruikmaken van een reeds afgedwongen verzwakking.

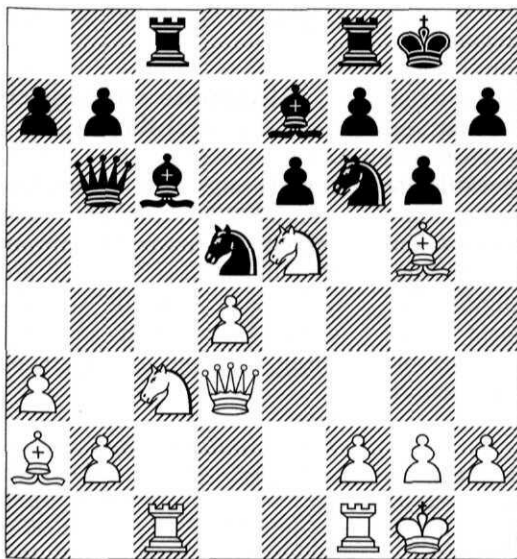
De strategie behelst het spelen op verschillende soorten van positievoordeel: sterke velden, gunstige pionformatie, goed gebruik van het loperpaar, behoud van de goede loper, ruil van de slechte loper, openen van lijnen, beheersen van lijnen, overwicht in terreinvrijheid, overwicht in het centrum, het verkrijgen en gebruiken van een pionnenmeerderheid, voorsprong in tijd of ontwikkeling, verzwakking van de tegenstander op verschillende manieren (bijvoorbeeld van zijn koningsstelling, of het bezorgen van een geïsoleerde dubbelpion), vaststelling van de richting van de aanval, et cetera, et cetera.

In sommige partijen is het strategisch concept scherp omlijnd. In andere partijen of partijfasen is het zeer moeilijk om een strategisch doel te omschrijven. Steeds wanneer een stelling rustig is moet de speler denken in termen van strategie. Hij ontwikkelt een strategisch doel en for-

6 Landmacht Doctrinepublicatie deel I (1996, pp. 87-97).

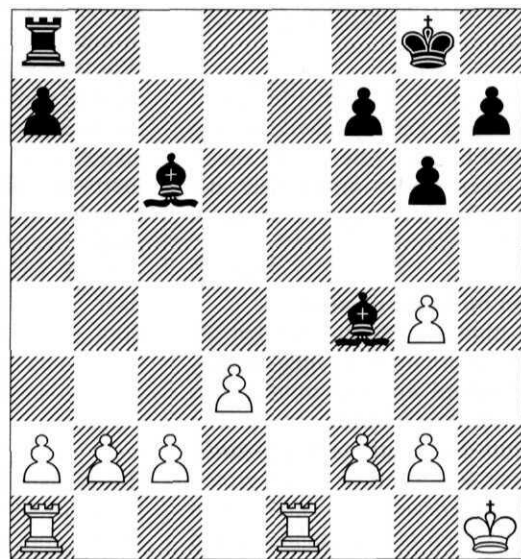
7 Landmacht Doctrinepublicatie deel I (1996, pp. 65-72).

Stelling A.
Ontleend aan een partij A. de Groot - C. Scholtens, 1936.
Wit is aan zet.

Deze stelling biedt hoofdzakelijk problemen van tactische aard. Door zijn laatste zet (Dd8-b6?) heeft zwart in het centrum een 'hangstelling' doen ontstaan: Le7 staat alleen verdedigd door het paard op d5, dat zelf afgeruild kan worden. Daardoor staat Pf6 aan zijn plaats gebonden ('gepend') en de vraag is nu of wit van deze tactische zwakte van de zwarte stelling gebruik kan maken, door op een handige wijze tot ruil van stukken in het centrum over te gaan. Kan hij dit niet, dan zal hij door een rustige zet zijn stelling moeten versterken

Stelling B.
Ontleend aan een partij J. Wind - A. de Groot, 1935.
Zwart is aan zet.

Een eindspelstelling die in verschillende opzichten als tegenhanger van stelling A beschouwd kan worden. Zwart staat voor een moeilijk probleem van strategische aard ditmaal; hij moet een plan maken voor de gehele verdere toekomst. De witte pionnen zijn gevaarlijk en hun opdringen moet of door een tegenaanval op de witte koningsstelling of door doelmatige verdediging (blokkade van de pionnen) verhinderd worden. De eerste en de daaropvolgende zet moeten in een verder strekkend plan passen, dat hier moet worden opge- maakt.

muleert een plan om dit doel te verwezenlijken.

Tactiek

Onder tactiek verstaan we de berekening van zetten en tegenzetten, die noodzakelijk is zodra de stukken van beide partijen met elkaar in contact komen of dat dreigen te doen. Tactiek houdt eveneens in dat, wanneer de strategie in grote lijnen is vastgesteld, de afzonderlijke zettenreeksen moeten worden uitgewerkt.

Er zijn bij schaken dus twee vormen van tactiek. De eerste bestaat uit de berekening van zetten waarmee een strategisch doel wordt gerealiseerd. In dit geval hoeft men slechts die zetten

in de berekening te betrekken die op een of andere wijze met de strategische situatie samenhangen.

De tweede vorm van tactiek vinden we in 'wilde' (onoverzichtelijke) stellingen waar meerdere combinaties inzitten, waarin het verstandig is elke aanvaardbare tegenzet door te rekenen. Als men dit nalaat, kan men onaangenaam worden verrast.

Als we strategie en tactiek tegen elkaar afzetten zien we dat een schaakstelling strategische behandeling vereist zolang deze een rustig karakter draagt. De spelers moeten zich dan bezighouden met algemene doelstellingen. De partij wordt tactisch, wanneer de stukken over en weer zo in contact komen dat het noodzakelijk wordt na te gaan wat er

over één of twee zetten kan gebeuren en de consequenties van alle mogelijkheden te evalueren.

Zodra de situatie tactisch is, moet tactiek voorrang hebben boven de strategie. Een tactisch probleem móet opgelost worden op het moment dat het zich voordoet. Het resultaat van een strategische fout kan een langzaam verlies aan terrein zijn, of beweeglijkheid kosten. Een tactische misslag kan een pion, een stuk of zelfs de partij kosten.

Om het verschil tussen het strategische en tactische denken in het schaken te illustreren laat ik u twee stellingen zien (boven).⁸

Als we beide stellingen vergelijken met oorlogvoering zien we een grote overeenkomst. Evenals bij oorlogvoe-

⁸ Groot (1946, pp. 65-66).

ring is er bij schaken een groot onderscheid tussen tactisch en strategisch (of, in militaire termen: operationeel) denken. Strategie en tactiek zijn aan elkaar verwant, maar toch zeer verschillend.

Een strategisch denker (die goed doelstellingen kan bepalen) is nog geen goed tacticus (die scherp speelt en de tegenstander direct naar het leven staat). Het omgekeerde geldt ook.

Oefenen op beide niveaus

In hun militaire carrière worden officieren voornamelijk met tactiek geconfronteerd en veel minder met denken op operationeel niveau. Het aantal functies waarin tactisch inzicht de boventoon voert is veel groter. Toch besteden we in de opleidingen aan de KMA en het IDL aandacht aan

het strategische en operationele niveau, en terecht.

Het mooie van het schaakspel is dat het denken op strategisch en tactisch niveau in één persoon verenigd zijn. Wie leert schaken wordt dus spelenderwijs gedwongen op beide niveaus na te denken en deze niveaus op elkaar af te stemmen. Al schakende leert de militair de verschillende benaderingswijzen van operaties en tactiek kennen. In oefeningen kan dat ook worden nagebootst. Echter, daar kan het alleen volgtijdelijk, door eerst over operationele vraagstukken na te laten denken en vervolgens in te zoomen op het tactisch niveau.

Bij schaken gebeurt het denken op beide niveaus *simultaan*. Schaken als model voor oorlogvoering bevordert

daardoor gevoel voor het denken en optreden op operationeel en op tactisch niveau, en vooral ook voor de relatie daartussen (of zoals Shimon Nahveh dit noemt, *cognitive tension*).⁹

Algemene strategische richtlijnen

Om de algemene richtlijnen voor schaakstrategie te formuleren maak ik gebruik van de werken van voormalig wereldkampioen schaken prof. dr. Max Euwe.¹⁰ In de schaakwereld wordt Euwe alom geroemd, niet alleen vanwege zijn toernooizeges,

⁹ Naveh (1997, p. 9): 'The division of this aim into operational objectives and tactical missions creates the cognitive tension that moves the system towards its final objective'.

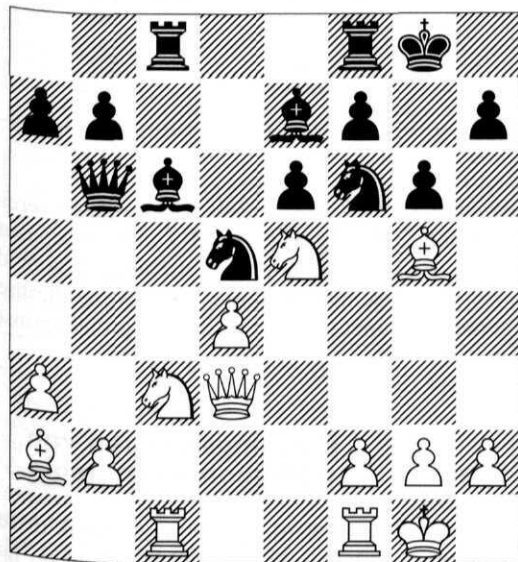
¹⁰ Euwe (1956 en 1973).

Algemene strategische schaakrichtlijnen	Grondbeginselen van gevechtsoperaties
<p>Aan de beschikbare strijdmacht de grootst mogelijke activiteit verlenen door:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. een snelle ontwikkeling in de opening, bij voorkeur niet tweemaal met hetzelfde stuk spelen; 2. de pionnen (in het bijzonder de middenpionnen) zo opstellen dat de lopers er geen hinder van hebben; 3. de torens (en soms ook de dame) op open lijnen spelen om ze daarna in het vijandelijke kamp te brengen. 	<p>economisch gebruik van middelen</p> <p>eenheid van inspanning</p> <p>offensief handelen</p>
<p>De strijdkrachten zo opstellen dat zoveel mogelijk keus overblijft, ze de ene of andere richting te dirigeren, afhankelijk van de handelingen van de tegenstander. Hiertoe moet de speler beschikken over middenvelden waarop hij stukken kan plaatsen die op beide vleugels tegelijkertijd werkzaam zijn en waarlangs een snel transport van de ene naar de andere vleugel mogelijk is. Dit bereikt hij door:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. centralisatie (stukken op het midden van het bord richten) (hierop zijn vrijwel alle openingen gericht); 2. bezetting van het centrum (invloed op middenveld vergroten) met stukken of met pionnen. 	<p>verrassing, beweeglijkheid en flexibiliteit</p> <p>doelgerichtheid en concentratie</p> <p>doelgerichtheid en concentratie</p>
<p>De opstelling van het aanvalsmateriaal zo te doen dat de tegenstander het niet hinderen en zeker niet verdrijven kan.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Veilige velden zoeken, buiten het bereik van vijandelijke pionnen maar die wel in de nabijheid van het gevechtsterrein liggen en van waaruit vroeg of laat overwicht kan gelden (sterke velden). 2. Sterke velden creëren en zwakten in eigen stelling vermijden, maar zeker voorkomen dat de tegenpartij deze bezet. 	<p>beveiliging</p>
<p>De tegenstander daar aanvallen waar men overwicht bezit.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Een pionnenmeerderheid op een van de vleugels of in het centrum uitbuiten. 2. Een overwicht aan materiaal tegen een zwak verdedigde koning- of damevleugel is het sein voor de aanval. 	<p>concentratie</p> <p>offensief handelen</p> <p>initiatief</p>
<p>De aanval richten op onbeweeglijke of weinig beweeglijke vijandige machten. M.n. de onbeweeglijke pion (die niet door andere pion gedekt kan worden en zich bijvoorbeeld op een open lijn bevindt) is een goed doelwit. Om deze zwakte in de vijandelijke stelling aan te kunnen grijpen is voldoende <i>accumulatie van krachten (lees concentratie van effecten) van diverse stukken nodig.</i></p>	<p>concentratie</p>

SCHAKEN	GEVECHTSOPERATIES
Winnen van de partij.	Strategische eindsituatie
Matzetten van de tegenstander of hem dwingen op te geven.	Operationele doelstellingen
Een zwakte in de vijandelijke stelling. Deze kan óf ontstaan zijn door een fout van de tegenstander óf bewust gecreëerd zijn. Per fase van het spel kan het aangrijpingspunt verschillen. Dit is het gevolg van een zich wijzigende situatie op het speelbord. Het is in het schaken de kunst, steeds het aangrijpingspunt te onderkennen dan wel te creëren. ¹² Zo is in de reeds gepresenteerde stelling A het aangrijpingspunt de 'hangende looper' van zwart en in stelling B de witte pionnenformatie.	Het aangrijpingspunt
Bereiken van voordelen (de winst van een tempo, druk tegen een zwakke pion, het bezit van een open lijn, de geavanceerde vrijpion, een ernstige verzwakking van de vijandelijke koningspositie, een grote meerderheid van aanvallende stukken, materieel voordeel, etc.).	Mijlpalen
Keuze voor een offensief over een vleugel of vanuit het centrum (geografisch dus).	Operatielijnen

Het schaakspel kent drie hoofdfasen. Opening: streven naar ontwikkeling, beheersing van het centrum en evenwichtige opbouw. Middenspel: streven naar accumulatie van (kleine) voordelen. Creëren van een zwakte in de stelling van de opponent. Creëren van het eigen sterke veld. Eindspel: uitmanoeuvreren van de tegenstander door te zorgen dat de eigen stukken actiever worden opgesteld of bij materieel voordeel, de vijand vernietigen door attritie. Daarnaast is binnen het schaken het op juiste wijze rangschikken van de zetten van het grootste belang. De uitkomst van een zettenreeks is vaak compleet afhankelijk van de volgorde waarin de zetten worden gespeeld. Niet juist rangschikken van een op zich briljant uitgedacht plan kan uiterst vervelende consequenties hebben. Ter illustratie gebruik ik opnieuw stelling A.	Rangschikken
--	---------------------

Stelling A. Rangschikken.
Ontleend aan een partij A. de Groot – C. Scholtens, 1936. Wit is aan zet.

De winnende zet voor wit is namelijk 1. Ld5. Dus slaan met de looper en niet met het paard, want op 1. Pd5 kan volgen 1. ..., Pd5, waardoor de spanning zou zijn opgeheven.

Nu gaat dit niet wegens:

1. Ld5, Pd5?, 2. Pd5, met aanval op de dame, zodat zwart onmiddellijk moet terugnemen. 2. ..., ed5, 3. Le7, met stukwinst. (Kiest wit de verkeerde volgorde. 1 Pd5 en 2. Ld5, dan kan zwart zich redden door 2. ..., Lg5.)

Ook terugnemen met de looper na Ld5 gaat niet: 1. Ld5, Ld5, 2. Lf6, Lf6,

3. Pd5, ed5, 4. Pd7 met kwaliteitwinst.

Zwart moet dus terugnemen met de pion. Maar nu is de penning van Pf6 een feit, terwijl Lc6 geen vrije diagonaal meer heeft.

Wit kan na 1. Ld5, ed5 bijvoorbeeld Df3 spelen, waarmee hij een superieure stelling heeft.

¹² Vergelijk Naveh (1997, p. 19) 'The concept of the centre of gravity comprises three elements: 1) the identification of the exact points of strength and weakness in

the opposing system; 2) the deliberate creation of operational vulnerabilities in it; and 3) the exploitation of such vulnerabilities through contemplated manoeuvring strikes.' Het aan-

grijpingspunt in het schaakspel is dus minder de 'hub of all power' van Clausewitz, maar meer de wijze waarop Naveh invulling geeft aan het begrip 'centre of gravity'.

In een schaakstelling moet voldoende **beweeglijkheid** en **flexibiliteit** worden gebouwd om adequaat op verrassingen van de tegenstander te kunnen reageren. Beweeglijkheid en flexibiliteit garanderen daarnaast ook dat tussengelegen doelen (mijlpalen) op alternatieve wijze bereikt kunnen worden (branches¹²) of dat na het behalen van een mijlpaal op meerdere manieren kan worden voortgezet (sequels¹²). Het is daarom belangrijk de stukken zo te positioneren dat zij niet gehinderd worden door andere stukken, dat er geen negatieve interferentie plaatsvindt en dat zij snel van de ene vleugel naar de andere kunnen verplaatsen.

Zie ter illustratie stelling C hieronder.

Eventualiteitenplanning

Stelling C. Eventualiteitenplanning.

Euwe & Meiden (1983, p. 44). Wit is aan zet.

Wit speelt hier f4-f5. Niet alleen om zijn vrijpion te beschermen, maar ook ter vermindering van f6-f5, welke zet het zwart mogelijk zou maken zijn paard via f6 weer in het spel te brengen. De grootste handicap voor de stelling is dat het paard niet alleen slecht staat, maar dat het helemaal niet kan spelen. Tevens wordt de samenhang van de zwarte torens verbroken. Zwart staat volkomen verlamd.

maar vooral vanwege de enorme hoeveelheid uitstekende publicaties die hij op zijn naam heeft staan.

De algemene richtlijnen voor schaakstrategie vloeien voort uit het doel en de aard van het schaakspel en zijn altijd van kracht. Ze zijn daarmee te vergelijken met de grondbeginselen van gevechtsoperaties. Schakers moeten echter, net als militairen, waken voor een absolute toepassing ervan. Doctrine mag nimmer rigide en dogmatisch worden toegepast.

¹² Guidelines for operational planning (2001, p. 3-4).

Altijd moeten we oog houden voor de speciale omstandigheden op het schaakbord of op het gevechtveld.

De vergelijking van de algemene strategische schaakrichtlijnen met de grondbeginselen van gevechtsoperaties is hierna schematisch weergegeven.

Wanneer u de tabel op pag. 264 bestudeert, ziet u dat alle grondbeginselen van gevechtsoperaties met uitzondering van eenvoud, legitimiteit en geloofwaardigheid op het schaakspel van toepassing zijn. Wie schaakt, krijgt dus begrip van en gevoel voor het gros van de grondbeginselen van gevechtsoperaties.

Een goede partij schaak spelen vereist immers het goed kunnen toepassen van de algemene richtlijnen voor de schaakstrategie die overeenkomen met tien van de dertien grondbeginselen van gevechtsoperaties.

Planningsfactoren van operationele strategie

In de derde vergelijking die ik tussen schaken en oorlog voeren maak, laat ik u zien dat het schaakspel zich uitstekend laat vertalen naar de planningsfactoren van operationele strategie en de factoren die de operationele uitvoering beïnvloeden. Opnieuw

Manoeuvre

Manoeuvre op het operationele niveau behelst het uitmanoeuvreren van de tegenstander. Binnen het schaken is het 'de combinatie' die zich daar het meest voor leent. Met een combinatie wordt bedoeld een klein onderdeel van de partij, waarbinnen een bepaald oogmerk geforceerd wordt verwezenlijkt. De reeks zetten, die daartoe nodig zijn, vormen een logische keten waarvan de schakels niet te scheiden zijn. Eén voor één schijnen deze zetten misschien doelloos of zelfs foutief, maar tezamen vormen ze een prachtig geheel. Na een aantal op zichzelf onbegrijpelijke zetten, volgt dan plotseling de 'pointe' (de oplossing en de verklaring van de werkelijke bedoeling). Daaruit volgt dat de doelstelling reeds van de eerste zet in de combinatie begrepen moet zijn. Iedere combinatie bestaat uit drie delen:

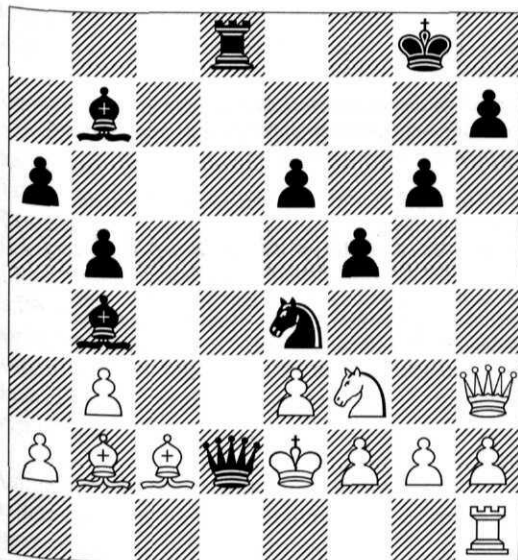
- opsporing van het idee;
- berekening van de zetten;
- taxatie van het resultaat.

Combinaties zijn niet toevallig. Ze zijn het logische gevolg van zwakten in de stelling van de tegenpartij. Een vergelijking met Edward Luttwak¹³ is hier op zijn plaats.

Zie ter illustratie stelling D hieronder.

Stelling D. Manoeuvre.

Euwe & Meiden (1983, p. 117). Wit is aan zet.

Zwart heeft zojuist Dd6-d2† gespeeld. Dit fraaie dameoffer is het resultaat van de geconcentreerde bundeling van krachten. Het doel van zwart is tweeledig:

- a) de koning terug te drijven naar de onderste rij en de toren in te sluiten;
- b) bezit te nemen van de tweede rij.

Nu volgt:

1. Pf3xd2 Td8xd2†

2. Ke2-f1

Of 2. Kf3?, Tf2: mat; op 2. Ke1 volgt 2. ..., Tc2: † met winst van ten minste twee stukken.

2. ... Td2xf2†

3. Kf1-g1 Tf2xc2

4. Dh3-h4

Wit bereidt een tegenaanval voor; hij kan zijn resterende loper toch niet houden (4. Ld4?, Tc1 mat).

4. ... Tc2xb2

5. Dh4-d8† Lb4-f8

Het materiële resultaat van de door zwart begonnen combinatie is in het voordeel van zwart uitgevallen: drie lichte stukken en een pion in ruil voor de dame.

¹³ Vergelijk Luttwak (2001, p. 115): 'Instead of seeking out the enemy's concentrations of strength to better find targets in bulk, the starting point of relational maneuver is the avoidance of the enemy's strengths, followed by the application of some particular superiority against presumed enemy weaknesses...'

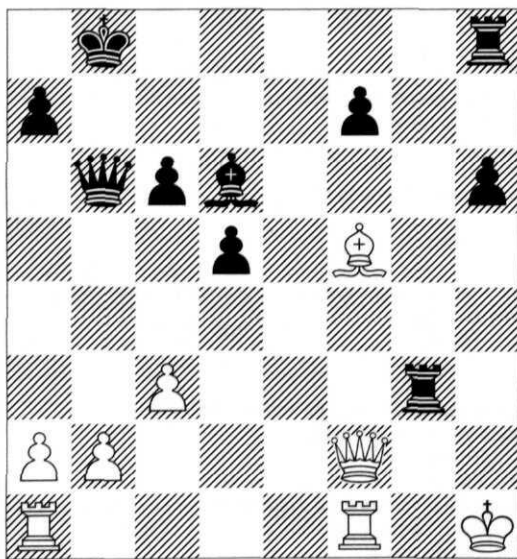
Een van de meest waardevolle en tevens ongrijpbare tijdelijke voordelen in een schaakpartij is het **initiatief** dat het vermogen inhoudt om de tegenstander onze wil op te leggen. Initiatief wordt voornamelijk verkregen door een voorsprong in **tempo**. Omdat bij het schaken de spelers om beurten mogen zetten is 'het tempo' in het schaakspel een absoluut begrip (en niet als in oorlogvoering een relatief begrip). Een speler kan derhalve een tempowinst bereiken of zelfs meerdere tempi winnen. Een tempowinst is meestal het gevolg van of een foute (feitelijk onnodige) zet van de tegenstander of van het dwingen van de tegenstander tot het doen van een voor hem irrelevante zet door het maken van een (dreigende) tussenzet.

Tempo

Door **uitruil** bereiken dat het **momentum** uit de vijandelijke aanval wordt gehaald. Tevens voorkomen dat de tegenstander dat bij de eigen strijdkrachten kan doen. Zie ter illustratie stelling E hieronder.

Culminatiepunt

Stelling E. Culminatie.
Euwe & Meiden (1983, p. 60). Zwart is aan zet.

Zou wit erin slagen de dames te ruilen, dan zou dit zijn weerstandsvermogen aanzienlijk vergroten door de aanwezigheid van lopers van ongelijke kleur. Een voorbeeld: 1. Thg8
2. Db6†, ab6
3. Tg1, Tg1† 4. Tg1, Tg1† 5. Kg1, Le5 (om de pionnen op de dame-veugel te verlammen)
6. Kf2, Kc7 7. Ke3, Kd6 8. a4, h5 9. Kd3, c5 en door zorgvuldig te spelen zal zwart met zijn pluspionnen ten slotte wel winnen. Weliswaar betekent de ruil van de dames hier geen gelijk spel, maar het vermindert de aanvalskracht van zwart aanzienlijk en versterkt de mogelijkheden van weerstand. Zwart speelt hier dan ook 1. Db6-d8.

heb ik hierbij gebruik gemaakt van de literatuur van Max Euwe.¹⁴

Manoeuvre oorlogvoering

Projectie van het schaakspel op de planningsfactoren van de operationele strategie en de factoren die de operationele uitvoering beïnvloeden, toont aan dat de principes volledig overeenkomen. Met andere woorden, weer een argument om het schaakspel als model voor oorlogvoering te gebruiken.

Het laatste argument dat ik wil aanhalen en dat ervoor pleit officieren te leren schaken, is manoeuvre oorlogvoering. De LDP, onze doctrine, is een enthousiast pleitbezorger van manoeuvre oorlogvoering. Vrij vertaald schrijft Edward Luttwak hierover het volgende.¹⁵

Deze vorm van oorlogvoering stelt een zwakkere partij in staat een sterkere vijand te verslaan (zij het tegen verhoogde risico's) als zij erin slaagt deze sterkere vijand te 'verlammen'. Uitgangspunt van manoeuvre oorlogvoering is het

¹⁴ Euwe & Meiden (1983).

¹⁵ Luttwak (2001, p. 120).

aangrijpen van de vijand op zijn zwaktes. Wanneer deze zwaktes goed in kaart zijn gebracht en met verrassing, initiatief en snelheid worden geslagen, krijgt de sterkere vijand geen kans te reageren met al zijn vermogen. Manoeuvre oorlogvoering is daarom bij partijen die zichzelf (terecht of onterecht) als de zwakkere zien, geliefd. Wel zijn er grotere risico's aan verbonden dan aan de tegenhanger 'attritie'. Een beoordelings- of uitvoeringsfout zal bij manoeuvre oorlogvoering pijnlijker zijn dan bij een uitputtingsslag.

Het interessante is nu dat schaken per definitie een manoeuvreslag is. In het schaakspel gaat het er om met verrassing, initiatief en behoud van tempo de vijand op de zwaktes in zijn stelling aan te grijpen. Veelal kan een offer hiertoe een opening bieden. Bovendien zijn beide partijen bij aanvang van het spel even sterk.

Toepassing van attritie ('ruil') zal er daardoor slechts toe leiden dat de macht van beide spelers in gelijke mate afneemt. De partijen blijven bij attritie dus even sterk ten opzichte van elkaar, waardoor geen van beide zal kunnen winnen. Vroeg of laat zal er daarom (een fase van) manoeuvre oorlogvoering aan te pas moeten komen om de tegenstander te verslaan. Een andere optie is eenvoudigweg onmogelijk.

Aangezien wij onze officieren groot willen brengen met manoeuvre oorlogvoering ligt het daarom voor de hand hiervoor gebruik te maken van het manoeuvre model bij uitstek: schaken.

Conclusies

In deze paragraaf heb ik overeenkomsten tussen schaken en oorlogvoeren aangetoond. U heeft gezien dat schakers bekend zijn met de terminologie die militairen hanteren voor gevechtsoperaties. Ook doen zij spelenderwijs gevoel op voor het operationele en tactische denken, maar vooral ook voor de relatie daartussen.

Verder krijgen schakers begrip van en gevoel voor het gros van de grondbeginselen van gevechtsoperaties. Bovendien zijn in het schaakspel de planningsfactoren van operationele strategie en factoren die de operationele uitvoering beïnvloeden onverkort van toepassing. Tot slot is het schaakspel een pure manoeuvre strijd, de vorm van oorlogvoering die onze doctrine propageert.

Tot slot

Ik heb u in dit artikel een vergelijking tussen schaken (als model) en oorlogvoeren (als realiteit) aangeboden. Ik heb u laten zien dat er een opmerkelijk aantal overeenkomsten bestaat tussen schaken en de militaire professie. Door deze vergelijking heb ik u ervan probe- ren te overtuigen dat het uiterst zinvol is officieren te leren schaken.

De overeenkomsten tussen schaken en oorlogvoering zijn namelijk zo diepgaand dat ik kan concluderen dat schakers:

- bekend zijn met de terminologie van gevechtsoperaties;
- spelenderwijs gevoel opdoen voor het operationele en tactische denken, en vooral ook voor de relatie daartussen;
- begrip hebben van en gevoel hebben voor het gros van de grondbeginselen van gevechtsoperaties;
- in het schaakspel intensief in aanraking komen met de planningsfactoren van operationele strategie en de factoren die de operationele uitvoering beïnvloeden;
- op het bord manoeuvre oorlogvoering (onze huidige doctrine) beoefenen.

Uiteraard heeft het schaakspel zijn beperkingen als model voor de oorlogvoering. Zo mag de psychologische factor niet worden vergeleken met die van oorlog en zijn binnen het schaken slechts de strategische (in

militaire termen: operationele) en tactische niveaus van optreden relevant. Ook is het in het schaakspel niet mogelijk een voorsprong in situationaal awareness op te bouwen en uit te buiten.

Toch leent het schaken zich goed voor de opleiding en training van officieren. Het schaakspel geeft immers behalve een uitstekend conceptueel denkkader, inzicht, gevoel en intuïtie voor het militaire vak: oorlogvoeren. Binnen het schaakspel worden militairen gedwongen simultaan het operationele en tactische niveau op elkaar af te stemmen. Bovendien is schaakonderwijs in vergelijking met andere onderwijsmethodes eenvoudig te organiseren, goedkoop en nog leuk ook. Ik breek dan ook een lans voor het incorporeren van schaken in onze officiersopleidingen aan de KMA en het IDL.

Literatuur

- Bouwmeester, H. (1974). *Schaakstukken en schaakmeesters 3: Grote Schaakmeesters*. Utrecht: Het Spectrum.
- Euwe, M. (1956). *Handboek voor de gevorderde schaker II: Strategie en tactiek in het schaakspel*. Den Haag: Van Stockum.
- Euwe, M. (1973). *Oordeel en plan: De strategie van het schaakspel*. Den Haag: Van Goor.
- Euwe, M. (1977). *Praktische schaaklessen: openingsrepertoire*. Baarn: Tirion.
- Euwe, M. & Meiden, W. (1983) *Meester tegen amateur*. Nederhorst Den Berg: Variant.
- Groot, A.D. de (1946). *Het denken van den schaker: een experimenteel-psychologische studie*. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandse uitgevers Maatschappij.
- Guidelines for operational planning (GOP)* (2001). NATO Bi-SC.
- Landmacht Doctrinepublicatie, deel I: Militaire doctrine* (1996). Doctrinecommissie van de Koninklijke Landmacht, met medewerking van de Sectie Militaire Geschiedenis. Den Haag: SDU.
- Luttwak, E. (2001). *Strategy: The Logic of War and Peace*. Cambridge Massachusetts: The belknap press of Harvard University Press.
- Militaire Strategie* (2002). Teitler, G., Bosch, J.M.J., Klinkert, W. e.a. Amsterdam: Mets & Schilt.
- Naveh, S. (1997). *In pursuit of military excellence: The Evolution of Operational Theory*. Portland Oregon: Frank Cass Publishers.

Tussen kaki en blauw

Een infanterist op zee

C.L. Brantz, kolonel der infanterie¹

Inleiding

In 2002 vierde *Strike Fleet Atlantic*, kort voor de NAVO-top in Praag, haar vijftigjarig bestaan. De feestelijkheden vonden plaats op de *USS Bataan*, een op een vliegdekschip lijkend *Amphibious Assault* (LHA) voor eenheden van het *US Marine Corps*. Niet op het vlaggeschip van 'Strike Fleet Atlantic', de *USS Mount Whitney*, en dat bleek een voorbode van de ontwikkelingen die direct na de top in Praag in gang werden gezet.

De viering van het lustrum heeft zeker in Nederland niet in het brandpunt van de belangstelling gestaan en ik betwijfel of grote delen van de NAVO-gemeenschap ervan op de hoogte waren. Hoe valt die onbekendheid van 'Strike Fleet Atlantic' te verklaren? Is er te weinig aan de weg getimmerd? Is de rol van 'Strike Fleet Atlantic' binnen de NAVO te beperkt om een plaats in het spotlicht van het internationale operationele en politieke toneel te kunnen afdwingen?

Misschien heeft 'Strike Fleet Atlantic' of SFL zoals zij door de maritieme gemeenschap wordt genoemd, zich tijdens de Koude Oorlog te veel moeten toespitsen op het streven naar

De NAVO-top in Praag, november 2002.

(Foto: NATO; bron: IMG/KL)

maritieme dominantie. Onderzeebootbestrijding en veelvoudige *carrier*-operaties vormden in die periode de belangrijkste troeven van de SFL. Zee en schepen zijn bij het lezerspubliek van de *Militaire Spectator* in het algemeen geen hoofdaandachtspunten. Laat ik daarom een poging doen uiteen te zetten wat het ware gezicht van 'Strike Fleet Atlantic' is. Wat doet zij? Welke rol speelt zij en misschien wel het belangrijkste: wat zal de nabije toekomst haar brengen? Ik heb de SFL goed leren kennen. Aan het eind van dit artikel deel ik dan ook enkele persoonlijke ervaringen met u.

SFL: wat is dat en wat doet ze?

Begin 2002 rinkelde de telefoon op mijn bureau op Fort Monroe, Virginia. Een vertegenwoordiger van *Management Development*, van de Directie Personeel en Organisatie uit Den Haag aan de lijn. Of ik trek had in een functie bij 'Strike Fleet Atlantic'? Een functie die voornamelijk zou moeten worden vervuld vanaf de 'USS Mount Whitney'. Die vraag deed mij de wenkbrauwen fronsen. 'Strike Fleet Atlantic' en 'Mount Whitney'? Ik kon me van de één noch de ander een duidelijk beeld vormen; desondanks

¹ De auteur is sinds 1 juli 2002 werkzaam bij Strike Fleet Atlantic. Dit artikel is afgesloten in de zomer van 2003.

stond ik niet afwijzend tegen het aanbod. Nu ik na tien maanden bij SFL dit artikel schrijf, stel ik vast dat mijn intuïtie mij toen niet in de steek liet.

Vice-admiral Roughead een man met uiteenlopende verantwoordelijkheden

Bij SFL draagt de hoogste in rang, Vice Admiral Gary Roughead, drie petten: één met een NAVO- en twee met een US-kleur. De NAVO-pet is die van commandant SFL. Sinds 12 juni is SACEUR de operationele NAVO-commandant; voor die tijd was dat SACLANT. De admiraal beschikt voor dit commando niet over eigen *force capabilities* en is in het geval van een door de NAVO-Raad gewenste ontplooiing, afhankelijk van de bijdragen van NAVO-lidstaten².

Zijn twee andere 'petten' zijn *US Navy* gekleurd en in die twee hoedanigheden heeft hij wel 'eigen' 'force capabilities'. 'Eigen' tussen aanhalingstekens, omdat er omstandigheden kunnen zijn waardoor zijn 'capabilities' worden uitgedeeld om de belangen van de USA in den vreemde beter te kunnen behartigen. Operatie *Iraqi Freedom* is daarvan het beste bewijs. De admiraal zat in gebouw W-5 op de *naval base* in Norfolk en het gros van zijn middelen voer en vloog in en boven Irak. Het lijkt mij een frustrerende situatie als je als commandant dagelijks met volkomen lege aanlegpiëren wordt geconfronteerd.

Terug naar zijn US-verantwoordelijkheden. Enerzijds voert hij als commandant van een van de vijf US-vloot-eenheden, *Second Fleet of Command Task Force (CTF) 20*³, het commando over een uitgebreid assortiment schepen en vliegtuigen, waarmee *Carrier* - en *Expeditionary Strike Groepen*⁴ kunnen worden geformeerd die resp. een vliegdekschip (CVN) of een *Amphibious Assault Ship (LHA)* als harde kern hebben. Als commandant CTF 20 is hij hoofdzakelijk verantwoordelijk voor de bescherming van de Amerikaanse oostkust. Hoewel andere Amerikaanse krijgsmacht delen geen deel uitmaken van dit commando, is het door het intrinsieke *joint* karakter van de US Navy (vliegdekschepen, vliegtuigen, onderzeeboten en *Marine Expeditionaire Force capabilities*), zeker als een 'joint' commando te betitelen.

De derde pet heeft een echte 'joint' kleur en is zowel crisis- als vredesgeoriënteerd. In crisistijd en tijdens bepaalde oefeningen is admiraal Roughead commandant van *Joint Task Force (JTF) 120*⁵, die wordt samengesteld uit elementen van de *US Atlantic Fleet*, *US Army*, *US Marine Corps* en eenheden van de *US Coast Guard*. JTF 120 voert zijn missies uit in de Atlantische Oceaan. In vredes-tijd heeft hij een trainingstaak. Onder de vleugels van *Joint Forces Command (JFCOM)* is hij als commandant JTF 950 verantwoordelijk voor het trainen en certificeren van de 'Strike Groepen' aan de Oostkust, het ontwikkelen van een nieuwe *navy doctrine* en het op peil houden van de gewenste paraatheid. 'Strike Groepen' worden voor hun ontplooiing in een missiegebied als Perzische Golf of Middellandse Zee binnen een 'joint' raamwerk aan een serie testen in een oefeningsopzet onderworpen: de *Joint Forces Exercise* of JTFEX. Aan deze JTFEX, structureel drie per jaar, kunnen van tijd tot tijd ook marine-middelen van andere NAVO- en niet NAVO-staten meedoen. De doelstelling van de JTFEX is voor de 'US Strike Groepen' heel simpel samen te vatten onder het motto: *You do not pass the*

test, you do not deploy. De carrière van de commandant krijgt, als zijn 'Strike Groep' die test niet met succes doorstaat, een negatieve wending. Op die manier blijft de kwaliteit van operationele commandanten op het gewenste niveau.

Om het US (Navy) en NAVO-takenpakket adequaat te kunnen uitvoeren is er een NAVO-US gecombineerd personeelsbestand in een geïntegreerde stafstructuur. Gelet op de lokatie, de nationaliteit van de commandant en het gros van de staf, de status van de USA als supermogendheid en de daarmee verbonden globale belangen en verantwoordelijkheden, mag het geen verrassing zijn dat tot eind 2002 US-activiteiten bij tijd en wijle een hogere prioriteit kregen in de taakuitvoering dan de NAVO-wensen.

SFL het paradepaardje van het CJTF-concept

Hoewel het CJTF-concept al tijdens de NAVO-top in 1994 in Brussel op tafel kwam en ten doel heeft de uitvoering van bondgenootschappelijke missies door het hele operationele spectrum op een efficiënte en flexibele wijze in een sterk veranderende omgeving mogelijk te maken, is de rol van SFL daarin nauwelijks bekend. De NAVO beschouwt het CJTF-concept als de belangrijkste pijler van haar *Level of Ambition (LOA)*⁶ en het *Combined Joint Task Force (CJTF) HQ Afloat* - zeg maar het varende CJTF HQ, Staf SFL op het *command ship* de 'USS Mount Whitney' - vormt daarin door haar hoge paraatheid, flexibiliteit, grote zelfstandigheid en actie radius, de sleutel 'capability'. Men had er binnen de NAVO op gerekend dat de CJTF voor het aanbreken van het nieuwe millennium *Fully Operational Capable (FOC)* zou zijn. Helaas is dat doel vooral door de CIS-problematiek nog steeds niet bereikt en het ziet er zelfs naar uit dat dat pas in 2007/2008 het geval kan zijn.

Een CJTF heeft een interservice en multinationalaal⁷ karakter en bestaat uit

² Onder Artikel 5 van de Washington Treaty.

³ Hierarchy commandant: commandant Atlantic Fleet (180.00 man sterk, 186 schepen en 1300 vliegtuigen).

⁴ Een CSG is ongeveer 8000 man sterk en bestaat uit acht tot tien schepen met een *Carrier Air Wing* en een *Destroyer Squadron* op het vliegdekschip. Een ESG is 4000 man sterk en bestaat o.m. uit een *Amphibious Transport Dock*, een *Landing Ship* en een *Marine Expeditionary Unit* met *Special Operations Capability*.

⁵ Hierarchy commandant: commandant JFCOM.

⁶ Drie gelijktijdige *Major Joint Operations (MJO)* van corpsomvang of een MJO van een multicorpsomvang.

⁷ Staf SFL telt bijvoorbeeld representanten van elf nationaliteiten.

een HQ en een aantal componenten. De belangrijkste daarvan zijn een landcomponent die een omvang heeft van maximaal een legerkorps, een maritieme component die kan bestaan uit meerdere 'Carrier en/of Expeditionary Strike Forces', een luchtcomponent waarmee en waardoor zo'n duizend gevechts- en ondersteunende sorties per dag⁸ gerealiseerd kunnen worden. Daarnaast kan een CJTF een aantal componenten met specifieke expertise bevatten, zoals *special forces* en psychologische oorlogvoering. Een CJTF zal primair als een zelfstandige 'force capability' voor *Crisis Response Operations* (CRO) worden ontplooid, maar kan worden ingezet

voor operaties met een hogere geweldsintensiteit.

Het CJTF HQ heeft geen permanente status, wordt door de NAVO-Raad geactiveerd en alleen voor grote NAVO-oefeningen en -operaties volledig gevuld. Wanneer het HQ niet als *command and control* centrum is ontplooid, is alleen de kern van het hoofdkwartier, de *Nucleus Staf* (NS), gevuld. Die NS is robuust genoeg om het planningsproces op te starten en van het begin van een gewenste ontplooiing tot de complete vulling met individuele militairen en/of modules op 24/7 basis te functioneren als een ietwat uitgediepte C2-centrum. In de

huidige situatie worden die aanvullingen onttrokken uit diverse NAVO-hoofdkwartieren en militairen uit NAVO- en PFP-landen, maar de afgelopen maanden werd duidelijk dat men binnen de NAVO minder afhankelijk wil zijn van aanvullingen. Zo ontstaat nu nog een bont gekleurd gezelschap met een grote variëteit in ervaring en expertise, en kan een CJTF HQ in de eerste periode van een ontplooiing daardoor tekortkomingen vertonen. Tekortkomingen die duidelijk aan de oppervlakte komen wanneer sprake is van niet-gesynchroniseerde nationale rotatieschema's, onnauwkeurige en deels ontbrekende functiebeschrijvingen. Aan dat laatste facet is door SFL hard gewerkt.

Binnen het CJTF-concept⁹ kan de NAVO in theorie door middel van de elementen die in de twee grote hoofdkwartieren AFNORTH (Brunssum) en AFSOUTH (Napels) verzameld zijn, twee *land based* en, zoals gezegd, door SFL een *sea based* CJTF HQ ontplooiën. De drie hoofdkwartieren worden alle in het CJTF-concept als *parent* HQs of PHQS bestempeld. De ontplooiing van SFL zal met name door de beperkingen van het 'command ship', een periode van zes maanden zeker niet overschrijden en bij een langere missie wordt het 'sea based' HQ afgelost door een 'land based' HQ. SFL doordrong door haar manier van optreden tijdens de oefening *Strong Resolve 02*¹⁰ in en voor de kust van Polen, de eerste belangrijke test als CJTF HQ en werd eind 2002 *Interim Operational Capable* (IOC) verklaard. IOC vormt het voorportaal van *Full Operational Capability*. In het kader van operatie *Enduring Freedom* heeft de 'USS Mount Whitney' de afgelopen zeven maanden bevestigd dat zij een geschikt command platform voor een JTF HQ is. Bewoond door de staf van een *Marine Expeditionary Unit* (MEU) is zij het 'command and control cen-

De 'uss Mount Whitney' (Foto: US Navy; bron: IMG/KL)

⁸ SFL gaat uit van 750-800 sorties per dag voor een *sea based* CJTF HQ.

⁹ Vastgelegd in MC 389-1.

¹⁰ CRO scenario.

trum' geweest van een 'expeditionary' eenheid die als hoofdtaak het bestrijden van terrorisme had in de Straat van Hormoes en aanpalende landen.

De internationale component van de SFL-samenleving

Integratie

De vredesorganisatie (in NAVO-jargon *peace-establishment*, PE) van SFL/2F bezit in tegenstelling tot bijvoorbeeld *Strike Force South* en *6th Fleet* in Napels, een grote geïntegreerde component. Die integratie kenmerkt zich als volgt.

- Het takenpakket. NAVO- en US-officieren met een US Navy en NAVO-georiënteerd takenpakket.
- De werklokatie. De werkplekken op de 'USS Mount Whitney' of zoals nu tijdelijk het geval is in gebouw W5, worden bevolkt door US- en NAVO-officieren en onderofficieren. De stafleden werken op de 'USS Mount Whitney' onder permanente operationele omstandigheden.
- De informatie-uitwisseling. Ondanks de Amerikaanse veiligheidsclassificaties, die beperkingen legt op bepaalde informatie-categorieën, wordt voor de taakuitvoering veelvuldig gebruik gemaakt van wederzijdse informatie.
- De training. NAVO-officieren en onderofficieren werken structureel mee aan US JTFEX'n en omgekeerd nemen US-officieren deel aan de jaarlijkse CJTF NAVO-oefeningen.
- Het testbed. De staf en de 'USS Mount Whitney' worden zowel voor US- als NAVO-doeleinden gebruikt om bestaande structuren en processen te perfectioneren en af te stemmen op de realiteit.

¹¹ Twee van de KL en één van de KLu, twee van de Canadese landmacht, twee van de Duitse landmacht, twee van de Duitse luchtmacht, één van de Franse luchtmacht, twee van de Spaanse, één van de Italiaanse en één van de Deense landmacht.

¹² Functie van steller.

Naast die geïntegreerde component vinden we twee componenten die zich volledig concentreren op hetzij het US-, hetzij het NAVO-takenpakket. Na de aanslagen op het WTC in New York en het Pentagon in Washington op 11 september 2001 en na de NAVO-top in Praag in november 2002, hebben binnen beide takenpakketten aanzienlijke verschuivingen plaatsgevonden.

De internationale kleur van SFL

De totale omvang van de internationale gemeenschap is 31 personen en binnen dat internationale contingent bedraagt de non-maritieme vertegenwoordiging veertien personen¹¹. Daarvan zijn er vier op niveau ingeschaald: een Nederlandse landmacht-kolonel als operationeel NAVO-verlengstuk¹² van de plaatsvervangend commandant, een Duitse landmacht-kolonel als hoofd Planning en Beleid (CJ5), een Spaanse landmacht-overste als hoofd CIMIC (CJ9) en ten slotte een Nederlands luchtmacht-overste als hoofd Personeelsaangelegenheden (CJ1). Het geeft een indruk van de rol die het internationale contingent kan, wil, maar vooral mag spelen. Nederland neemt door haar zes leden, samen met het Duitse contingent van zes, onverwacht het leeuwendeel van dat internationale contingent voor zijn rekening.

Trainen, educatie en 'operationalizing'

De expertise van de stafmedewerkers wordt op het gewenste niveau gebracht en gehouden door een combinatie van cursussen, seminars, oefeningen en activiteiten op het gebied van *operationalizing*. Behalve de vele cursussen op de NAVO-school Oberammergau, volgen stafmedewerkers seminars en cursussen op verschillende lokaties in de *Hampton Roads Area* om de ontwikkelingen op met name het Amerikaanse maritieme gebied op de voet te volgen.

In 2003 werd de kennis en ervaring op CJTF-gebied op peil gehouden door deelname als *augmentees* en *observers* aan een CJTF-oefening van AFN, *Allied Action 03* door het bemannen

van een *CJTF-response cell* voor ARRCs jaarlijkse oefening, *ARRCADE Fusion 03* door als JTF HQ te functioneren tijdens de JTFEX'n en ten slotte door het organiseren en uitvoeren van een oefening in studievorm voor de leden van de 'Nucleus Staf', *Joint Vision 03*. Daarnaast zullen vele stafleden als A&A, observer, briefer of deelnemer actief zijn bij cursussen, conferenties en vergaderingen. Voor 2004 is een soortgelijk programma opgesteld.

In 2002 heeft SFL het *operationalizing proces* gestart wat moet leiden tot het op de NAVO-kaart zetten van SFL, het standaardiseren van structuren, processen en *Standing Operations Procedures* tussen de drie PHQ en tussen die PHQs en de in totaal twaalf *High Readiness Forces* (HRF) hoofdkwartieren, het informeren, adviseren en ondersteunen van HRF HQs en het bezoeken van diverse oefeningen om een indicatie te krijgen van de kwaliteit van verschillende HRF HQs. Tot nu toe hebben drie zaken een optimale verwezenlijking van het 2003 'operationalizing' schema doorkruist: het krappe reisbudget, activiteiten in het kader van *transfer of authority* van SACLANT naar SACEUR en de ontwikkelingen rond de *NAVO Response Force* (NRF). Desondanks is het gelukt om de unieke CJTF 'capability' van SFL binnen NAVO op een breed front onder de aandacht van de doelgroepen te brengen.

Op weg naar een andere toekomst

Staf SFL bevindt zich in roerig vaarwater en zij moet zelfs vrezes voor haar bestaan. Een ding is zeker: na juni 2003 zal het nooit meer zo zijn als ten tijde van het feestje op de 'USS Bataan'.

Aftermath 9-11:

Voor het US-deel van de gecombineerde staf veranderde er heel wat na de aanslagen op 11 september 2001 en de daarop volgende operatie 'Enduring Freedom'. Die veranderingen

De 'uss Bataan' (Foto: US Navy; bron: IMG/KL)

worden gesymboliseerd door het *Sea Power 21 Project*: accent op *homeland security* en *homeland defense*, uitvoeren van *consequence management* met andere woorden counter terrorisme, anti-terrorisme en humanitaire hulpverlening en inherent aan de strijd tegen het internationale terrorisme, het voortdurend benadrukken en verbeteren van *force protection*. Een gevolg van de sukkelende Amerikaanse economie is het leren omgaan met een krimp budget, het op een verstandige manier alloceren van het beschikbare geld. Een van de consequenties van het krimp budget en het gedwongen stellen van prioriteiten, is de discussie rond het uit de vaart nemen van een aantal commandoschepen in 2005 e.v. Ook het bestaansrecht van de 'USS Mount Whitney' zal in die discussie worden betrokken. Vermoedelijk wordt door de reorganisatieprocessen die na de top in Praag op gang zijn gekomen binnen de NAVO, ook de structuur van

'Second Fleet' aan een nieuwe beschouwing onderworpen, vooral als duidelijk wordt dat de huidige partners 2F en SFL gedwongen worden ieder een andere weg in te slaan.

Consequenties NAVO-top Praag

De NAVO-top in Praag heeft heel wat stof doen opwaaien. De 'NAVO Response Force' (NRF) leek in november 2002 niet meer dan een aardig idee om de geloofwaardigheid van de NAVO te verbeteren. Maar dat aardige idee bepaalt intussen wel onze dagelijkse werklust. Niet alleen de oprichting van de NRF dwingt tot het herzien van de situatie van onze staf en de daarmee verbonden status van SFL, maar ook de herziening van de bestaande *NAVO Command Structure* zoals die is vastgelegd in de MC 324-1. De laatste, negende versie van mei 2003, geeft aan dat SFL en SOUTHLANT zullen worden samengevoegd tot JHQ West met standplaats Lissabon. JHQ West zal naast *Joint Forces Command*

North, nu nog AFN in Brunssum, en *Joint Forces Command South*, AFS in Napels, het derde PHQ worden. Een andere consequentie van de huidige versie van de MC 324-1, is de transfer van SFL/SOUTHLANT van SACLANT naar SACEUR. De hiërarchische commandant zit sinds 12 juni 2003 niet meer om de hoek in Norfolk, maar een gapende oceaan verderop in Mons met een tijdsverschil van zes uren. Een derde gevolg van de huidige visie kan zijn dat SFL niet meer deel zal uitmaken van de 'NAVO Command Structure' maar wordt doorgeschoven naar de 'NAVO Force Structure'. In dat geval zal SFL een soortgelijke status krijgen als andere *High Readiness HQ Maritime* zoals COMSPARFOR in Tarento, Italië en COMSPARFOR in Rota, Spanje. Niet meer een 'joint' HQ, maar een maritiem georiënteerd HQ.

Takenpakket en samenstelling NRF
Volgens SACEUR is de NRF een proactieve strijdmacht, kunnen alle

beschikbare gecertificeerde NAVO-eenheden in de NRF worden opgenomen en zal een initiële NRF er op 15 oktober 2003 moeten staan. De huidige ontwikkelingen zoals die zijn vastgelegd in de laatste, zesde versie van de MC 477 duiden erop, dat SFL niet alleen in de periode 2003-2004 maar zeer zeker in 2005-2006 een substantiële rol binnen het NRF-concept zal spelen. Dat zal een enorme claim leggen op de huidige SFL-capaciteit. De belangrijkste kenmerken van de NRF op een rij gezet: 18-maandencyclus¹³, het takenpakket waarin een aantal taken een pre-emptive karakter heeft, de hoge paraatheidsnorm en de nog niet doorgerekende gevolgen voor mens en materieel, de compositie van het *Deployable Joint Task Force* (DJTF) HQ, de relatie tussen DJTF HQ en CJTF HQ, de training van de NRF waarvan de verantwoordelijkheden in de drie perioden van zes maanden zullen liggen bij Troepenleverende Landen, 'Joint Forces Command'/JHQ¹⁴ en SHAPE¹⁵.

Het lijkt erop dat te soepel met een aantal zaken is omgegaan: training in termen van structuur, periode, normen, certificatie en leerdoelen is daar een van en niet de minst belangrijke.

Het nog ontbreken van een *mission analysis* die uiteindelijk via een *joint mission essential tasking list* naar de beoogde leerdoelen en normen voor de gewenste certificatie zou moeten leiden is nog niet gestart¹⁶, omdat nog niet duidelijk is welke prioriteiten SACEUR stelt aan het geformuleerde takenpakket¹⁷. Bovendien is bij een door AFN uitgevoerde inventarisatie voorshands gebleken dat het huidige potentieel aan NAVO-eenheden met de hoogste 'readiness'-graad, R2-R5, nog niet in staat is om in oktober 2003 binnen een 'joint' raamwerk taken als CRO en het ondersteunen van een consequence management missie als counter terrorism uit te voeren. Bovendien is de organisatie die de trainers moet opleiden, het *Joint War Center* (JWC) in Stavanger, in oprichting en moet door het 'Joint Forces Command' of JFCOM¹⁸ worden voorbereid op die taakstelling. Dat is niet voor eind 2004 gerealiseerd. AFN die tot eind 2004 verantwoordelijk is gesteld voor de NRF, heeft daarnaast de opdracht om voor de NAVO de zaken in Afghanistan te bestieren en zal bovendien in 2004 de IOC-status als CJTF HQ moeten bereiken. SFL zal in de periode 2004/2005 de aan de 'sea based' DJTF HQ gerelateerde aspecten voor haar rekening nemen.

Ervaringen uit 'Iraqi Freedom'

Hoewel de eeuwenoude principes van oorlogvoering nog steeds opgeld doen, hebben de laatste twee operaties in resp. Afghanistan en Irak aangetoond, dat voor komende operaties andere niet in die lijst van principes opgenomen aspecten een belangrijke en vaak overheersende rol spelen. Harmonie en synchronisatie tussen politieke, diplomatieke, economische en militaire middelen en hun beoogde doelen is er één van; de samenwerking tussen Pentagon, CIA en andere US gouvernementele organisaties om de tegenstander essentiële verliezen toe te brengen is een ander. Het vormen van coalities om *roque states* en *non state actors* politiek en diplomatiek te isoleren, is een laatste voorbeeld. Door de noodzakelijke integratie van niet-militaire middelen in het

campaign plan op strategisch en operationeel niveau, is gebleken dat voor operaties aan het begin van de 21ste eeuw nauwelijks een blauwdruk kan worden opgesteld. Hoewel de vele US-experts¹⁹ in 2002 om het hardst riepen dat Irak net zoals Afghanistan door een combinatie van luchtsteun, 'special forces' en 'indigenous forces' van zijn demonische regeringskrachten kon worden verlost en vooral dat geen massale aantallen grondtroepen nodig zouden zijn, was de realiteit anders. Gelukkig zingen die experts inmiddels vele toontjes lager, wat de zuiverheid en duidelijkheid van de discussie rond de richting die de Amerikaanse strijdkrachten moeten inslaan bevordert. Aanpassingsvermogen, intuïtie en niet in de laatste plaats een uitstekende training van grondtroepen, waren vooral in Irak de sleutels van een succesvol optreden op het gevechtveld. De operatie in Irak heeft bovendien aangetoond dat een moderne strijdmacht op het gevechtveld met veel verschijningsvormen van geweld wordt geconfronteerd.

Irak heeft opnieuw laten zien dat het Koude-Oorlogdenken niet meer van deze tijd is en dat onze normen en waarden niet altijd relevant zijn. De eerste operaties van de 21ste eeuw hebben onderstreept dat de tegenstander allang niet meer het traditionele optreden op het gevechtveld als uitgangspunt voor succes hanteert en dat de tegenstander in Irak en Afghanistan in staat was en nog steeds is, om de voornamelijk westerse coalities gelijktijdig en op verschillende locaties, weliswaar tijdelijk, te frustreren met resp. onverwacht en verrassend optreden.

Ook is duidelijk geworden dat men naast reguliere en als zodanig te herkennen militaire eenheden, te maken krijgt met strijders die niet te onderscheiden zijn van de burgerbevolking, die zich opwerpen als moderne martelaren, voor een deel uit andere Arabische landen komt en van wie het optreden erop gericht is verwarring te stichten en het moreel te ondermijnen. Men spot met ethische normen

¹³ Verdeeld in drie perioden van zes maanden. Achtereenvolgend: zes maanden voor de training onder nationale verantwoordelijkheid; zes maanden: *Pre-designated* met een readiness van 30-60 dagen *notice to move* en tenslotte zes maanden als *stand by* NRF met een readiness van 5-30 dagen *notice to move*.

¹⁴ In de tweede periode van zes maanden: *pre-designated* periode.

¹⁵ In of voor de aanvang van de derde periode van zes maanden, *stand by*-periode waarin de NRF gereed moet zijn om een van de opgedragen taken binnen de korte reactietijden te kunnen uitvoeren.

¹⁶ Wordt eind juli door *Allied Command Transformation* (ACT), het vroegere SACLANT, gestart.

¹⁷ SACEUR is van plan zijn prioriteiten medio juli bekend te maken.

¹⁸ De toekomstige partner van SACLANT in haar nieuwe rol als *Allied Command Transformation* (ACT).

¹⁹ De gebruikelijke niet meer in actieve dienst zijnde militairen, wetenschappers, docenten aan militaire en niet militaire academies e.d. en zelfs vele journalisten.

Operatie Iraqi Freedom. Vanaf het 'flight deck' van de 'uss Bataan' stijgt een AV-8 Harrier op (Foto: US Navy; bron: IMG/KL)

en waarden zoals die staan vermeld in het 'internationale recht' en die wij in het westen hanteren; het kan de achilleshiel zijn van overwegend westerse coalities.

Bij de huidige missies lopen facetten van Artikel 5, *Crisis Response Operations*, humanitaire hulpverlening, a-symmetrie, misdadbestrijding, bescherming van cultuurgoed, noodzakelijke opbouw van instituties en zelfs het bestrijden van milieuverontreiniging naast en door elkaar. Op de ene lokatie moet de militair een traditionele militaire eenheid bestrijden, op andere plaatsen krijgt hij te maken met autobommen en zelfmoordenaars, moet hij hulp verlenen aan onschuldige burgers die het slachtoffer van gevechten zijn, moet hij voorkomen dat banken, musea, ziekenhuizen en andere instituties worden leegeplunderd en moet hij ervoor zorgen dat nutsbedrijven weer operationeel worden. Wanneer men een strijdmacht wil afstemmen op niet-traditionele karakteristieken van missie en missiegebied, dan zullen de genoemde aspecten iets beter doorgerekend moeten worden en vertaald in (force) capabilities.

De kenmerken van de operatie in Irak maken vooral het optreden van grondtroepen zeer complex, waardoor de kans op nodeloze slachtoffers bij burgers en eigen militairen toeneemt, vaak door *friendly fire*. Ongetwijfeld zullen de lessen die men heeft geleerd tijdens operatie 'Iraqi Freedom' dwingen tot aanpassing van reeds in gang gezette reorganisatieactiviteiten. De gecombineerde SFL-2F staf zal als een van de eerste NAVO-organisaties die lessen moeten vertalen en implementeren in concepten, doctrines, trainingsstructuren en scenario's. SFL, deel uitmakend van de gecombineerde 2F/SFL staf, is met het evalueren en implementeren van de ervaringen in Afghanistan en Irak druk bezig.

Persoonlijke ervaringen

In een gesprek met vier voornamelijk maritieme SFL-collega's werd in 2002 met nadruk mijn mening gevraagd over twee zaken: zou ik problemen hebben met het functioneren onder de vleugels van een in anciënniteit jongere kolonel en had ik problemen met het werken en een frequent verblijf van langer dan een aaneengesloten

periode van 24 uur op een schip? Mijn antwoord op de eerste vraag is niet relevant voor de inhoud van dit artikel, het antwoord op de tweede vraag wel.

Als infanterist ben je wat een omgeving betreft echt wel wat gewend. Als je ruim vijftien jaar onder operationele omstandigheden diverse functies hebt vervuld en daardoor onder verschillende weersomstandigheden in een put, tent, AMX of YPR 'geleefd' hebt, of zes maanden in een sigarenkist hebt gewoond en iets te vaak in de buurt van een neerploffende granaat of een kogel die vervelend genoeg jouw richting opkomt hebt gestaan, dan kan niets of niemand je meer van je stuk brengen. Volgens mij moest ik met die eenvoudigere werk-omstandigheden op de 'USS Mount Whitney' geen moeite hebben en dat bleek na een korte aanpassingsperiode, met uitzondering van de eerste twee dagen buitengaats, een juiste veronderstelling.

Nadat ik op mijn eerste werkdag op de 'USS Mount Whitney' mijn werkruimte en die van de andere Nederlandse collega's had gezien, begreep ik beter waarom men mij een week of drie daarvoor die vraag had gesteld. De Amerikanen noemen dat een 'austere' omgeving en niemand die zich daarover druk maakt. De KL die zich bezighoudt met de naleving van de ARBO-wetgeving, zal die weinig ergonomische omstandigheden waarschijnlijk ordenen onder de categorie 'absoluut onvoldoende'. Geluid (stampend gedreun), geur (kan het niet helemaal omschrijven, maar zeker de eerste dagen onaangenaam), temperatuur (klammig warm), beperkt werkopervlak (met acht man in een ruimte waarin in Nederland twee man werken en geen ramen) voldoen niet aan de Nederlandse normen voor werken onder vredesomstandigheden.

Kolonels hebben in tegenstelling tot de lagere rangen een eigen kajuit met een bed en een doucheruimte met toilet die men moet delen met een collega. De kajuit is groot genoeg om in

November, 2002. De 'Mount Whitney' in de Hoorn van Afrika, ter ondersteuning van operatie Enduring Freedom. Op het hoofdek wordt de horizon gescand (Foto: US Navy; bron: IMG/KL)

een gemiddeld Amerikaans huis als inloopkast te gebruiken en ongeveer twee keer zo groot als de toch al kleine doucheruimte in mijn Amerikaanse huis. Geen raam, maar zoals ik al eerder heb gesteld, dat heeft niemand, ook Vice Admiral Routhead niet. In de kajuit staan ook mijn pc en tv, een luid ronkende airco in het plafond die te vaak de strijd tegen de klammige warmte verliest en volgens mij alleen maar de taak heeft mij wakker te houden, en een vaste wastafel.

Die eerste dag krabde ik wel even achter mijn oren. Mijn Nederlandse marinecollega's weten niet beter en worden er niet warm of koud van, maar de aanblik van die kajuit en de rest van mijn werkomgeving op de 'USS Mount Whitney' bevestigden de juistheid van mijn beslissing om 35 jaar geleden naar de KMA, en niet naar het KIM te gaan.

Sinds november 2002 werkt de staf, door de ontplooiing van de 'USS Mount Whitney', in gebouw W5 dichtbij Pier 11 waar de 'Mount Whitney' normaal ligt aangemeerd. Het gebouw is een oude opslagklokatie en door de modernere aankleding iets comfortabeler dan het schip. Maar

nog steeds zonder eigen douche- en toiletruimte. Nog steeds zonder raam. Geen *long room*, dus het gros van de Amerikaanse collega's eet bij de Mac, Burger of Pizza Hut; het gros van de internationale gemeenschap verplaatst naar de officiersmess van SACLANT op vijftien minuten rijden, of het eetbusje komt voor. Dat laatste doet mij regelmatig terugdenken aan die vette rijdende patatkraam op de Ermelose heide, waardoor veel dienstplichtigen, ondanks de regelmatige waarschuwingen dat het er allemaal niet zo hygiënisch uitzag, buikloop kregen. Niet dat dat hier overigens het geval is.

Samenvatting

In de inleiding heb ik aangegeven dat het belangrijkste doel van dit artikel is uiteen te zetten wat SFL is, wat zij doet, wat haar rol is binnen de NAVO en wat de nabije toekomst zal brengen. Ik heb daaraan een min of meer persoonlijke noot gevoegd door wat dieper in te gaan op werklokatie en werkomgeving.

De zaken betreffende SFL op een rij gezet:

- SFL is een unieke 'capability': SFL is het enige CJTF en DJTF HQ 'Afloat', heeft in 2002 als eerste en tot nu toe enige PHQ de IOC-status bereikt en is het enige HQ dat kan voldoen aan de hoge paraatheidseisen van de NRF.
- Door de combinatie met 2F kan SFL snel anticiperen op radicale wijzigingen in de omgeving, kan expertise verwerven en uitbouwen op het gebied van 'consequence management' in het algemeen en counter resp. anti-terrorism in het bijzonder.
- SFL bezit een breed scala aan expertise dat varieert van specifiek maritiem tot 'consequence management' in een strategisch 'joint' jasje.
- De huidige ontwikkelingen binnen en buiten de NAVO zullen status, structuur, en de wijze waarop problemen van oplossingen moeten worden voorzien van, door en binnen SFL in de nabije toekomst doen wijzigen.
- SFL heeft een dynamisch hoofdkwartier dat voorshands als enige binnen de NAVO voortdurend onder operationele omstandigheden opereert.

Wanneer men naar personeelsaantal, takenpakket, expertise, werkbelasting, werkomgeving, multinationaliteit, interservice karakter, waarschijnlijkheid om te worden ontplooid in het kader van 'consequence management' en huidige en toekomstige uitdagingen kijkt, dan kan men vaststellen dat werken bij deze operationele staf met een sterk 'joint' karakter, geen *easy job* met veel bruiloften en partijen is. Voor de opvoeding als militair pur sang is het naar mijn mening binnen de NAVO een van de weinige geschikte platforms. Terugkijkend op 35 jaar werken binnen een militaire structuur was alleen mijn periode in Bosnië uitdagender. Mijn land- en luchtmachtcollega's die dat niet willen geloven nodig ik uit om in het kader van een JTFEX in juni 2004 mee te varen op de 'USS Mount Whitney'. Ik garandeer dat u, na een paar dagen het uitputtende *battle rhythm* op open zee te hebben ondergaan, met weemoed zult terugverlangen naar uw eigen veeleisende functie. ■

Samenwerking tussen politie en krijgsmacht

Verschillende scenario's

drs. M.J. de Weger, drs. P.C.J. Neuteboom MPA*

Inleiding

De krijgsmacht verricht in vreedstijd taken op het gebied van de openbare orde en veiligheid. Het terrein van openbare orde en veiligheid is breed. In bestuurlijke termen wordt dit aangeduid als de Openbare Orde en Veiligheid (oov)-sector. Binnen deze sector staan drie typen functies centraal, namelijk de politiezorg, de brandveiligheidszorg en de noodhulp.

De uitvoering ervan is bij verschillende typen organisaties ondergebracht. Hierbij valt te denken aan de politie, de brandweer en de ambulancediensten. De rol die Defensie vervult in de oov ligt besloten in de 'derde hoofdtak' van de krijgsmacht zoals die in de *Defensienota 2000* is beschreven: de ondersteuning van civiele autoriteiten bij rechtshandhaving, rampenbestrijding en humanitaire hulp, zowel nationaal als internationaal.²

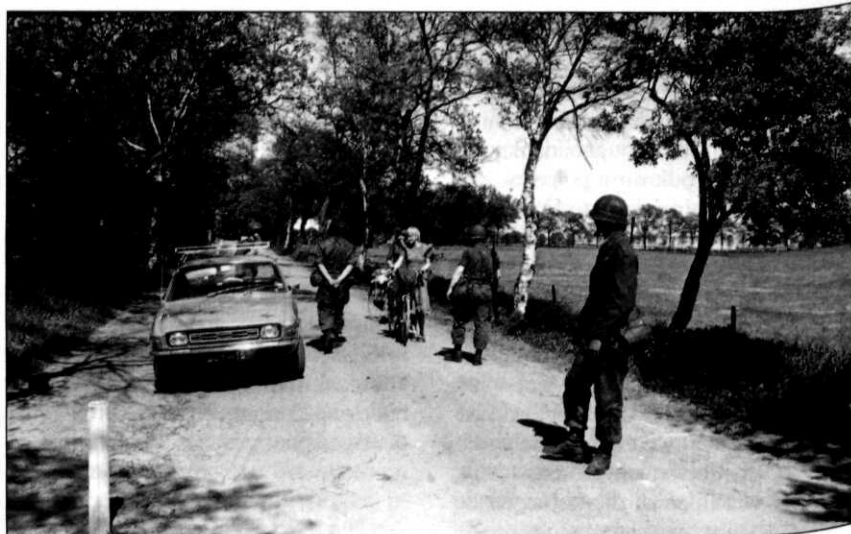
In dit artikel gaat het over een specifiek taakveld binnen de oov, namelijk de bijdrage van Defensie aan de politiezorg in Nederland.

Taakverdeling

Dat de krijgsmacht een rol speelt in de politiezorg is geen novum. Reeds decennialang worden eenheden ingezet op permanente of ad hoc basis voor de uitvoering van specifieke taken. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de inzet van de genietanks bij krakersrellen in Amsterdam, de afzettingseenheden van de landmacht

bij de treinkapingen en de politietaken van de Koninklijke Marechaussee.

Toch zijn deze taken geen vanzelfsprekende zaak. Rondom deze politietaken van de krijgsmacht heeft altijd een zekere spanning gehangen. Twee vragen staan daarbij altijd centraal. Allereerst, moet Defensie deze

Militairen van de kl bij een bewakingstaak tijdens de treinkaping bij de Punt, 1977 (Collectie: IMG/kl)

* M. de Weger is politicoloog en organisatieadviseur bij Cap Gemini Ernst & Young. P. Neuteboom is bestuurskundige en hoofd Veiligheid en Handhaving bij de gemeente Westland.

¹ De OOV-taken van Defensie vallen overigens onder de als *tweede* in de Grondwet genoemde taak van de krijgsmacht, 'tweede taak' zou dus een betere naam zijn. In artikel 97 lid 1 staat: 'Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de

handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.' De binnenlandse veiligheidsrol van de krijgsmacht, waar dit onderzoek zich op richt, is deel van 'de belangen van het Koninkrijk'. Zie Coolen (2001) en Soetendal (1997) voor een bespreking.

² Bij rampenbestrijding en humanitaire hulp spelen bijvoorbeeld - afhankelijk wat er gebeurt - (lucht)transport, marechaussee, Nationale Reserve, NBC-eenheden, militaire medische capaciteiten en genie een rol.

taken wel uitvoeren? Of, op de tweede plaats, hoe moet de krijgsmacht zich wat dit betreft tot de civiele politieorganisaties verhouden? Deze vragen werden vooral veel gesteld in de jaren tachtig, nadat de marechaussee veelvuldig bij ontruimingen van krakerspanden was ingezet, en begin jaren negentig, toen de marechaussee werd belast met de uitvoering van

De KMAR bij douanetaken op luchthaven Schiphol

(Foto: KMAR, R. Frigge; collectie: IMG/KL)

politietaken op Schiphol en de andere nationale luchthavens.

Nu zijn het de aanslagen in de vs en de oorlog tegen het terrorisme die opnieuw vragen over de relatie politie-krijgsmacht oproepen. Er wordt tegenwoordig weer meer dan voorheen nagedacht over grootschalige, door terrorisme veroorzaakte rampen door etnische spanningen veroorzaakte rellen. De vragen die in dit artikel dan ook centraal staan zijn: indien de relatie tussen de Defensie en de civiele politieorganisaties zou (moeten) veranderen, hoe komt deze er dan uit te zien?

³ Dit op basis van ex-artikel 58 Politiewet voor de marechaussee en ex-artikel 59 Politiewet voor de reguliere krijgsmachteenheden. Tenzij het om zeer specialistische bijstand gaat zal in de regel eerst de marechaussee worden gevraagd. Pas als bijstand van de marechaussee niet voldoende blijkt worden andere delen van de krijgsmacht benaderd. Het gaat hier dan om verlening van bijstand voor de handhaving van de openbare orde of voor de opsporing van strafbare feiten. Behalve enkele speciale bijstandseenheden van de marechaussee (pantserwagenpelotons en Mobile Eenheid) kunnen alle krijgsmachtdelen worden verzocht om bijstand te verlenen. Dus hier is geen sprake van gespecialiseerde organisaties.

Opzet artikel

Dit artikel is als volgt opgebouwd. We geven een globale beschrijving van militaire organisaties of eenheden die politietaken uitoefenen. Vanuit een historisch en politiek-bestuurlijk perspectief beschouwen we vervolgens deze taken. Daarna volgt een aantal scenario's over de toekomstige relatie tussen de politie en de krijgsmacht. Deze scenario's worden uitgewerkt in zogeheten verandermodellen (zie ook Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (SMVP), 2002). Het artikel sluit af met enige relativerende opmerkingen.

Politietaken van de krijgsmacht

De krijgsmacht vervult zowel permanent als ad hoc taken voor de Nederlandse openbare orde en veiligheid. Ad hoc inzet wordt 'bijstand' genoemd, de term die sinds zeker een eeuw in de (Politie-)wet staat. In principe kan elk deel van Defensie worden ingezet voor bijstand ter ondersteuning van het civiele gezag.³ Een beperkt aantal defensiedelen voert permanent politietaken uit, is daar

speciaal voor bedoeld of is daartoe wettelijk aangewezen, naast haar 'militaire' taken. In dit artikel ligt de nadruk op deze organisaties.

Wat moeten we eigenlijk onder 'politietaken' verstaan? Huberts (1998) spreekt nadrukkelijk van de 'politiefunctie'. In dit artikel stellen we dat alle politietaken samen de politiefunctie vervullen. Huberts maakt het onderscheid tussen politieorganisatie en politiefunctie om aan te geven dat ook organisaties die geen politie worden genoemd politietaken kunnen uitvoeren, bijvoorbeeld de krijgsmacht. Zo wordt de 'politiefunctie' ook niet per definitie alleen uitgevoerd door organisaties die genoemd staan in de Politiewet of organisaties die taken uitvoeren die gebaseerd zijn op de Politiewet.

Vier deeltaken

De politietaak bestaat volgens Elzinga c.s. (1995) uit vier deeltaken: strafrechtelijke handhaving van rechtsorde, de handhaving van de openbare orde, taken ten dienste van justitie en hulpverlening. Elzinga c.s. definiëren strafrechtelijke handhaving als:

de daadwerkelijke voorkoming, opsporing, beëindiging, de vervolging en de berechting van strafbare feiten, alsmede de ten uitvoerlegging van beslissingen van de rechter of het Openbaar Ministerie in strafzaken.

Openbare ordehandhaving definiëren ze als:

een optreden tegen een verstoring van het ordelijk verloop van het gemeenschapsleven in de publieke ruimte, waarbij direct (dreigend) gevaar voor anderen bestaat of de rechten van anderen direct worden of dreigen te worden aangetast.

Taken ten dienste van justitie zijn:

de uitvoering van wettelijke voorschriften waarmee de minister van Justitie is belast [...], de administratief-rechtelijke afdoening van

inbreuken op wettelijke voorschriften, voorzover in die voorschriften het toezicht op de uitvoering van de politietaken is opgedragen aan het Openbaar Ministerie [...], de betekening van gerechtelijke mededelingen in strafzaken, het vervoer van rechtens van hun vrijheid beroofde personen, en de dienst bij de gerechten.

Hulpverlening wordt gedefinieerd als 'het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven'.⁴

Hulpverlening door de politie vindt plaats onder het gezag van de burgemeester (die overigens ook het oppergezag heeft bij rampen) en is niet nader begrensd. De overlap tussen de verschillende taken van de politie is overigens groot.⁵

Welke defensieorganisaties verrichten nu politietaken? Het is een bont gezelschap. De meest in het oog springende zullen hier in alfabetische volgorde kort de revue passeren.⁶ Daarbij vermelden we steeds welk deel van de politiefunctie, zoals door Elzinga hiervoor gedefinieerd, de betreffende dienst vervult.

Bijzondere Bijstandseenheden

Allereerst de Bijzondere Bijstandseenheden (BBE). Deze treden op bij

gijzelingen of andere vormen van terroristische activiteit. De BBE bestaat uit eenheden van de mariniers (*close combat*), lange-afstandschutters (gevuld door marine, landmacht en marechaussee) en kan worden aangevuld met een afzettingseenheid vanuit de Koninklijke Landmacht. De marechaussee levert met haar pantserwagens desgewenst ondersteuning en bescherming aan de eenheden van de BBE-mariniers.

De civiele politie heeft overigens ook een eigen BBE. Deze bestaat uit precisieschutters die zijn ingebed in de reguliere arrestatieteam van de politie. Of het werk van de BBE tot de handhaving van de openbare orde of strafrechtelijke handhaving behoort is sinds de oprichting van de eenheden een dispuut. De regering en de wetgever hebben altijd het standpunt ingenomen, zoals dat ook altijd in de wetgeving is verwoord, dat het strafrechtelijke handhaving betreft, dus een verantwoordelijkheid is van de minister van Justitie.⁷

In deze lezing is beëindiging van een gijzeling primair een arrestatie van de gijzelnemers. Anderen menen dat de regering per se de controle over inzet van dit soort eenheden wilde en daarom aansloot bij de strafrechtelijke handhaving.

Het alternatief, openbare orde, is immers, zolang geen sprake is van een nationale crisis, het terrein van de burgemeester. In deze lezing is beëindiging van een gijzeling primair een bevrijding van de gijzelaars.⁸ Hoe dan ook: de BBE vervult een politietaken.

In termen van Elzinga c.s. gaat het bij terreurbestrijding om strafrechtelijke handhaving, te weten de 'daadwerkelijke voorkoming of beëindiging van strafbare feiten'.

Door de nadruk van Elzinga c.s. op openbare ordehandhaving op 'verstoringen in de publieke ruimte', lijkt dit terreurbestrijding niet afdoende te kunnen omvatten; gijzelingen plegen zich in gebouwen of op ander particulier terrein af te spelen.

Bewakingseenheden

Een tweede groep wordt gevormd door de bewakingseenheden van de Koninklijke Marine (KM), Koninklijke Landmacht (KL), Koninklijke Luchtmacht (KLu), en de bewakings- en beveiligingstaken van de Koninklijke Marechaussee (KMar). Alleen laatstgenoemden staan in de Politiewet (aangaande het Koninklijk Huis, het Catshuis, De Nederlandsche Bank en enkele defensieterreinen).

Marechaussees tijdens een oefening relbestrijding

(Foto: KMar, R. Frigge; collectie: IMG/KL)

Leden van een bijzondere bijstandseenheid van de KMar

(Foto: KMar, R. Frigge; collectie: IMG/KL)

- 4 Zie Elzinga, Van Rest en De Valk (1995), pagina 38-44. Buruma wijkt hiervan in Fijnaut e.a. (1999, pagina 317) slechts af door handhaving bijzondere wetten in plaats van taken in dienst van justitie te noemen. Hier is gekozen voor de iets bredere omschrijving van Elzinga cum suis.
- 5 E.R. Muller en B. Poelert, in Fijnaut, Muller en Rosenthal (1999).
- 6 Niet genoemd worden: het Bureau Adviseur Milieuvergunningen (BAM) van de KL en de Havendienst van de KM in Den Helder. Deze zijn te klein om hier te behandelen. Ook de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) verricht taken in het civiele veld, maar dit is slechts een beperkt deel van haar activiteiten en tijd. Het Kustwacht Centrum in Den Helder en het Luchtverkeersleidingscentrum in Nieuw Millingen coördineren en begeleiden het verkeer op zee en in de lucht, en registreren incidenten. Hiermee ondersteunen zij wel politietaken, maar de twee centra treden niet zelf op in het kader van strafbare feiten of verstoringen van de openbare orde. Ook hulpverlening vindt plaats door andere diensten, in uitoefening van hun normale taken. Op zee worden hiervoor ad hoc de marine en marechaussee ingeschakeld.
- 7 Handelingen Tweede Kamer 1977, p.226. Zie ook J.L.M. Boek (1995, p. 200) en artikel 3 Regeling Bijzondere Bijstandseenheden van 29 maart 1994.
- 8 Zie bijvoorbeeld Ootjers (1975, pagina 23-25), Hendriksen en Van der Staay (1984, p. 215) en Klerks (1989, pagina 117).

De bewakingsdiensten van de andere krijgsmachtdelen werken niet in de publieke ruimte, maar op en rondom defensieterrainen. Zij lijken daarmee gewone bedrijfsbewakingsdiensten te zijn, zoals bij een museum of zoals uitgevoerd door particuliere beveiligingsdiensten. In termen van Elzinga c.s kunnen zij echter tot de politiefunctie worden gerekend, namelijk 'de daadwerkelijke voorkoming en beëindiging van strafbare feiten'.

In het *Besluit geweldgebruik defensiepersoneel in de uitoefening van de bewakings- en beveiligingsstaak* van 22 juli 2000 staat dat de bewakingsdiensten van van de krijgsmachtdelen geweld mogen gebruiken, met vuurwapens, wapenstok, diensthond, waterwerper en handboeien – al was het maar tegen een demonstrant of een eenvoudige dief. Dit mogen particuliere bewakingsdiensten duidelijk niet. Maximaal vijftien leden van het Marine Beveiligingskorps (MBK) zijn in aanvulling hierop buitengewoon opsporingsambtenaar,

*bevoegd tot het opsporen van feiten strafbaar gesteld bij of krachtens artikel 461 Wetboek van Strafrecht en de artikelen 1.19, 13.01 tot en met 13.03 (Bijlage 13) en Bord B6 van het Binnenvaart Politiegelement, andere wetten, indien en voor zover hij daarmee in een concreet opsporingsverzoek door een officier van justitie wordt belast, voor de duur van het onderzoek.*⁹

Tussen 1995 en 1999 mochten 320 MBK'ers, het hele korps, buitengewoon opsporingsambtenaar worden. Tot de wijziging van artikel 142 Wetboek van Strafvordering in 1994 was een aanzienlijk deel van de bewakingsdiensten van marine, landmacht en luchtmacht bijzonder opsporingsambtenaar, zoals dat toen heette. Hierna werden hun opsporingsstaken door de marechaussee overgenomen.

⁹ Wijziging besluit buitengewoon opsporingsambtenaar marine beveiligingskorps (6 juli 1999, Staatscourant nr. 132).

Ruiming van explosieven door de EOD (Collectie: IMG/KL)

Wat zij nu als bewakingstaken hebben werd overigens tot de jaren vijftig door de marechaussee gedaan.

Explosieven opruimingsdiensten

Een derde groep wordt gevormd door de Explosieven opruimingsdiensten (EOD) van de KL, de KLU en de Duiken Demontegroep en Mijnendienst van de KM. Zij zorgen met hun activiteiten voor het vrijmaken van de publieke ruimte, wanneer daar (vermeende) explosieven worden aangetroffen.

Dit is deels een zelfstandige taak van de krijgsmacht (ruiming van munitie en explosieven uit (vooral) de Tweede Wereldoorlog) en deels assistentie aan de politie (verkenning bij bommeldingen en/of de ruiming van verdachte pakketten). In beide gevallen betreft dit, voorzover het buiten militaire terreinen plaatsvindt, handha-

ving van de openbare orde conform Elzinga c.s.;

een optreden tegen een verstoring van het ordelijk verloop van het gemeenschapsleven.

Koninklijke Marechaussee

Op de vierde plaats zijn de resterende delen van Koninklijke Marechaussee vrijwel uitsluitend belast met de uitvoering van politietaken, zoals Elzinga die heeft gedefinieerd. De politietaken van de marechaussee hebben hun rechtsgrond in de Politiewet, waarin ze limitatief zijn opgesomd. Verreweg het merendeel van deze taken voert de marechaussee uit onder het gezag van civiele autoriteiten. Hierbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan de uitvoering van de politietaken op Schiphol en de handhaving van de vreemdelingenwetgeving. →

De KMAR bij douanetaken op luchthaven Schiphol

(Foto: KMAR, R. Frigge; collectie: IMG/KL)

Ook de uitvoering van de politietaak voor de krijgsmacht valt grotendeels onder het gezag van civiele autoriteiten. Zo wordt de opsporing van strafbare feiten uitgevoerd onder de verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie, en de handhaving van de openbare orde op de militaire terreinen is een zaak van de burgemeester. De verkeerstaken vallen onder het gezag van de minister van Defensie, maar kunnen als politietaak worden gezien voorzover zij zich buiten Defensieterreinen afspelen.

Nationale Reserve

Ten slotte het vijfde en laatste defensieonderdeel dat politietaken vervult: de Nationale Reserve (Natres). Zij vervult drie taken. De bekendste daarvan bij het publiek is de bijstand bij rampenbestrijding, zoals dreigende dijkdoorbraken. Dit is wel een oovtaak, maar geen politietaak. In oorlogstijd kan de Natres worden ingeschakeld voor de bescherming van militaire en civiele objecten, maar dit artikel beperkt zich tot de taken in vreedstijd.

De Natres heeft ook *host nation support* als taak, het bewaken van militaire objecten of transporten van buitenlandse krijgsmachten in Nederland. Dit richt zich in vreedstijd – in Nederland of op delen van zijn grondgebied – net zozeer op voorkoming van

diefstal als op niet-politiek gemotiveerde sabotage of een overval door vijandelijke eenheden. Dit is dus een vergelijkbare bewakingstaak als die van de permanente bewakingsdiensten.

Een derde taak, die tegenwoordig niet meer zo vaak wordt genoemd, maar waarvoor de Natres wel is opgericht, is openbare-ordehandhaving, waarover later meer. De Natres vervult dus politietaken in termen van Elzinga c.s., te weten: 'de daadwerkelijke voorkoming en beëindiging van strafbare feiten' en 'een optreden tegen

Bewaking van Amerikaans materieel door Nederlandse militairen in het kader van 'Host Nation Support' in de haven van Rotterdam, ten tijde van de operatie 'Iraqi Freedom', 2003

(Foto: Mediacentrum KL; collectie: IMG/KL)

een verstoring van het ordelijk verloop van het gemeenschapsleven in de publieke ruimte'.

Lotsverbondenheid tussen politie en krijgsmacht

Enige historische en politiek-bestuurlijke reflectie lijkt hier op haar plaats. Hoe moet naar de uitvoering van politietaken door Defensie worden gekeken? Politie en krijgsmacht hebben vanuit de geschiedenis een grote lotsverbondenheid ontwikkeld.¹⁰ Sinds de Tweede Wereldoorlog, het einde van het Militair Gezag, is de inbreng van Defensie (en haar voorgangers, de ministeries van Oorlog en van Marine) in omvang en importantie toegenomen. Hier bedriegt overigens enige schijn, want na de oorlog koos men er juist voor om deze inbreng terug te

brenge, wellicht juist vanwege de ervaringen tijdens de bezetting.

Voor de oorlog vervulde de marechaussee in grote delen van het land nog de reguliere politietaken; zij verloor deze na de oorlog. In het Interbellum (1918-1940) kende Nederland nog een tweede militair en nationaal politiekorps: het Korps Politietroepen.¹¹ Dit korps keerde na de oorlog niet terug. Een andere factor was wellicht dat de krijgsmacht kort na de Tweede Wereldoorlog de handen meer dan vol had in Nederlands-Indië en met de uitgebroken Koude Oorlog. Zij had niet eens de capaciteiten om veel binnen Nederland te doen, zouden zij en de politici dit al hebben gewild.

De groei van de politietaken van Defensie sinds de oorlog concentreerde zich op vier organisaties: de BBE, de EOD, de marechaussee en de Natres. Hoe en waarom dit gebeurde bespreken we hierna.

Lid van het Korps Politietroepen bij de bewaking van een strategisch object tijdens de mobilisatie 1939-1940 (Collectie: IMG/KL)

¹⁰ Zie: Bayley (1975), Fijnaut (1979), Van Reenen (1987) en Van de Wal (2002).

¹¹ Zie: Smeets (1997).

BBE

De BBE ontstond in 1972-1973, toen in andere landen terroristische activiteiten plaatsvonden en de Nederlandse regering snel een eigen anti-terreureenheid wilde. Aanvankelijk dacht men in politiekringen hiervoor zelf eenheden op te richten, maar al snel bleken de mogelijkheden en de wil hiertoe beperkt. De regering wilde de eenheden namelijk snel en uit bestaande organisaties creëren, waarop Defensie werd aangesproken. De marechaussee leek deze rol in ieder geval op Schiphol op zich te willen nemen, maar werd gepasseerd. De mariniers kregen de opdracht de *close combat*-eenheid te vormen, hoewel zij hiervoor niet speciaal waren opgeleid of toegerust. Vanuit krijgsmacht én civiele politie werden lange-afstand schutters in eenheden samengebracht.

EOD

Hoe de EOD aan zijn taak kwam van het onschadelijk maken van explosie-

Ruiming van explosieven door de EOD (Collectie: IMG/KL)

ven uit de Tweede Wereldoorlog en bompakketjes is wellicht een minder bekend verhaal. Begin jaren zestig was de dienst al ingesteld om achtergebleven militaire explosieven op en rond militaire terreinen op te ruimen. Sinds het einde van de oorlog had Binnenlandse Zaken een eigen opruimingsdienst, die de explosieven op civiel terrein voor zijn rekening nam. Er werden echter steeds minder ex-

plosieven aangetroffen en het personeel van deze dienst verouderde sterk.

Al begin jaren zestig stelde Binnenlandse Zaken voor dat Defensie de ruiming over zou nemen, wat Defensie tot eind jaren zestig weigerde omdat er te weinig personeel beschikbaar was. Tussen 1970 en 1973 werd de taak wel overgedragen en werd wat nog resteerde van de dienst van Binnenlandse Zaken in de EOD opgenomen. In dezelfde tijd werd toevalligerwijze de dreiging van terroristische bompakketjes sterker. Doordat de ruiming van explosieven uit de Tweede Wereldoorlog al aan Defensie werd overgedragen, restte geen andere reële optie dan ook deze nieuwe taak aan de EOD te geven.

Marechaussee

De marechaussee kreeg na de Tweede Wereldoorlog tweemaal een grote, nieuwe taak, beide begin jaren negentig. Van midden jaren zeventig tot begin jaren tachtig had zij haar waarde als bijstandsorganisatie bewezen, zowel wat betreft beveiliging van (diplomatieke) objecten als vreemdelingtoezicht, bestrijding van onregeligheden en ontruiming van krakerscomplexen. Sinds midden jaren tachtig drong het parlement met regelmaat aan om de marechaussee op sterkte te houden. Die roep werd intensiever toen eind jaren tachtig op alle delen van Defensie sterk bezuinigd dreigde te gaan worden én door het Akkoord van Schengen de controle aan de oostgrens zou komen te vervallen.

Voor al op aandrang van Binnenlandse Zaken en Defensie, en met enige tegenzin van Justitie, zocht men naar extra vaste taken voor de marechaussee. Deze werden niet de bewaking van diplomatieke objecten, de hele beveiliging van het Koninklijke Huis, alle persoonsbeveiliging of reguliere politietaken in Amsterdam – waarover allemaal wel in ambtelijke kringen werd gesproken – maar de politietaken op Schiphol en andere luchtvaartterreinen, alsook het zogenaamde mobiel toezicht vreemdelin-

gen. Op Schiphol was de marechaussee al aanwezig voor de grenscontroles en verleende zij bijstand voor de bewaking van luchtvaartmaatschappijen. Dit laatste werd een permanente taak gemaakt, alsook de reguliere politietaken op het hele terrein van de luchthaven, dus inclusief het station, de winkel- en industriecomplexen.

Officieel werd ook efficiency als argument gehanteerd, maar overheveling van alle taken op Schiphol naar de civiele politie was met gebruik van dit argument net zo goed te bepleiten. Al sinds 1976, enkele jaren na het wegvallen van de grenscontroles in het kader van de Benelux, werd de marechaussee onder toezicht van het hoofd plaatselijke politie belast met de het toezicht op vreemdelingen in de drie zuidelijke provincies, het vreemdelingtoezicht aan de grens met België en op de internationale treinen uit Frankrijk. Deze aanvullende taak werd ruim een decennium keer op keer verlengd. Met het wegvallen van de grenscontroles aan de Oostgrens werd deze constructie ook daar ingevoerd.

Door het grote gebrek aan mankracht bij de civiele politie werd deze 'tijdelijke' bijstand wederom aangepast en kreeg de KMar het 'mobiel toezicht vreemdelingen' zonder veel discussie als zelfstandige en permanente taak (met aansturing van Justitie).

De Natres

Ten slotte het ontstaan van de Natres in 1947-1948. Al kort na de oorlog werd in ambtelijke kringen aangedrongen op een politiereserve. De noodzaak hiervan werd door de regering acuut geacht na de communistische coup in Tsjecho-Slowakije in 1947. Ook vanuit het gezagsgetrouwe en politiek rechtser deel van de bevolking ontstonden, net als in 1917-1918, groepen die zichzelf begonnen te organiseren ter mogelijke ondersteuning van het wettig gezag. De regering constateerde niet alleen dat de politie nog redelijk beperkt in omvang was, maar ook dat op de krijgsmacht niet kon worden gere-

kend, aangezien deze grotendeels in Nederlands-Indië was ingezet. Hierop werden zowel reserve gemeente- en rijkspoliteeenheden, als reserve grenspolitie-, marechaussee- en landmacht-eenheden opgericht. De huidige Natres bestaat uit de laatste twee genoemden.

Aanvankelijk werd de Natres twee taken toebedacht: ondersteuning van de krijgsmacht in geval van oorlog, en ondersteuning van de politie bij binnenlandse onlusten. Overigens werd er toen vanuit gegaan dat beide, vanuit communistische hoek, tegelijk zouden voorkomen: een militaire aanval met een binnenlandse opstand. Pas decennialater kreeg de Natres expliciet een rol in bijstand bij rampenbestrijding, terwijl de openbare ordetaak in dezelfde tijd steeds meer naar de achtergrond verdween.

Van belang is te constateren dat deze groei van binnenlandse taken te danken is aan betrekkelijk uitzonderlijke situaties en dat de ideologische of staatsrechtelijke argumenten dat politietaken door civiele instanties moeten worden uitgevoerd, blijkbaar geen doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Dit kan vanuit politiek perspectief worden verklaard. Hoewel de krijgsmacht 'altijd' al politietaken heeft uitgevoerd, blijft dit een betrekkelijk controversieel onderwerp. Van oudsher is de krijgsmacht het laatste middel van de machthebbers om orde en hun eigen positie te handhaven.

Het is dus niet verwonderlijk dat onder de gewone bevolking en het politiek linkse deel van het politieke spectrum aversie bestond tegen de betrokkenheid van de krijgsmacht. Het conservatieve deel van de politieke elite kende deze aversie niet, zeker omdat Nederland geen traditie heeft van een krijgsmacht die zelf politieke macht nastreeft. Met het grotendeels verdwijnen van de politieke ideologieën en het verdwijnen van oost-west-tegenstelling in de wereld is dit politieke onderscheid ongetwijfeld minder belangrijk geworden.

De factor 'politiek'

In hoeverre was 'de politiek' een factor in de vijf hiervoor beschreven beslissingen? Eigenlijk speelde zij alleen in het eerste deel van de EOD-casus geen belangrijke rol. Daar ontbrak de politieke druk en tijdsdruk om de opruimingstaak van oude explosieven aan de krijgsmacht toe te wijzen. Bij de bompakketjes was deze er wel, en werd er voor de om pragmatische redenen voor de hand liggende optie gekozen om de EOD ook deze taak te geven. Principiële of ideologische argumenten om geen binnenlandse taken aan militairen te geven weerhielden de politiek niet van deze beslissing.

De BBE-casus volgde hetzelfde patroon. In korte tijd moest een beslissing genomen worden, waarbij de regering een voorkeur voor of in ieder geval geen bezwaar had tegen een militaire optie. Bij de oprichting van de Natres werden naast militaire ook civiele reserve-eenheden opgericht. Een echte keuze tussen militair en civiel werd dus niet gemaakt; alle zeilen moesten bij. Evenwel werd vanuit de regering een militaire betrokkenheid zeker niet tegengehouden.

De twee marechaussee-casussen lijken sterk op elkaar, omdat het behoud van het bijstandspotentieel van de marechaussee aan de regering als belangrijkste argument speelde. De politiek vond dit blijkbaar belangrijker dan het toebedelen van twee politietaken aan een defensiedeel. Al met al lijkt Fijnauts conclusie over de periode tot de Tweede Wereldoorlog, dat politiestelsels pas echt veranderen als de elite zich bedreigd voelt, ook op te gaan voor het in Nederland door militairen uitgevoerde deel van de politietaken (Fijnaut, 1979).¹²

Scenario's van (on)veiligheid

Hanteren van scenario's is uiteraard tot op zekere hoogte speculeren. Het geeft echter wel enig extra, abstract inzicht in de onderhavige materie.

Uitoefening politietaken door een marechaussee

(Foto: KMAR, R. Frigge; collectie: IMG/KL)

Het kunnen uitsluiten van scenario's is ook van groot belang. De hier gebruikte scenario's zijn gebaseerd op een 'integrale veiligheidsschaal' die zowel het werk van politie als dat van de krijgsmacht omvat.

Op de schaal staan mogelijke fysieke bedreigingen van de Nederlandse bevolking, gegroepeerd in drie segmenten. Juist omdat de krijgsmacht zich in haar activiteiten primair richt

¹² Aansluiting bij Fijnauts these sluit overigens niet uit dat bepaalde ontwikkelingen op veiligheidsgebied, zoals een toename van een bepaald soort criminaliteit of van militaire bedreiging van het eigen grondgebied, veranderingen in het politie- of veiligheidsbestel teweeg kunnen brengen. Zo kunnen nieuwe veiligheidsproblemen de elite bedreigen en dus – conform Fijnauts these – veranderingen in het bestel veroorzaken. Ook een indirect effect zou kunnen optreden. Er zou een acute nieuwe vorm van onveiligheid kunnen ontstaan, die de 'lagere klassen' bedreigt. Ten derde zou de invloed van 'lagere klassen' in onze democratie inmiddels zo groot kunnen zijn geworden – Fijnauts onderzoek richtte zich grotendeels op de periode tot de Tweede Wereldoorlog, dat ook bedreigingen van anderen dan de elite nu aanleiding kunnen zijn voor veranderingen in het bestel. Ten vierde, Fijnauts these richt zich op het hele politiebestedel, waarvan de relatie politie-krijgsmacht maar een betrekkelijk klein deel is. De militaire inbreng in het politiebestedel is vaak specialistisch. Om deze redenen zou in de relatie politie-krijgsmacht verandering kunnen komen, niet omdat de elite zich bedreigd voelt, maar om bijvoorbeeld efficiëntie, effectiviteit, beheersbaarheid en verbetering van de aansturing.

Geweldsniveaus	Afname onveiligheid	Toename onveiligheid
Laag	'Singapore-scenario'	'Ghetto-scenario'
Midden	Maatschappelijke rust	Maatschappelijke polarisatie
Hoog	Isolationisme en wereldvrede	Internationalisme en wereldchaos

op het wegnemen van fysieke onveiligheid, is gekozen dit deel van de politiewerkzaamheden in de schaal op te nemen.

Verskillende geweldsniveaus

De geringste vorm van bedreiging is geweld waarbij slechts enkele mensen betrokken zijn en/of waarbij er geen sprake is van het gebruik van slag-, steek-, handvuurwapens of eenvoudige explosieven. Iets hoger in het geweldsspectrum zijn de incidenten waarbij duidelijk groepen betrokken zijn en/of gebruik wordt gemaakt van slag-, steek-, handvuurwapens of eenvoudige explosieven.

In het middelste deel van de schaal staan – oplopend in intensiteit – onlusten, rellen, bendeoorlogen, gijzelingen en aanslagen. Hoog in de schaal is sprake van georganiseerd, langdurig en grootschalig geweld, alsook massale vernietigingskracht.

In oplopende volgorde van geweldsintensiteit vallen in dit deel van de schaal: burger-, bilaterale, regionale en wereldoorlogen. Gebruik van massavernietigingswapens (nucleair, biologisch, chemisch) en betrokkenheid van de burgerbevolking zijn factoren die geweld vergroten. Wat dit betreft zijn de klassieke terreuraanslagen anders dan de nieuwe vormen van nucleaire, biologische en chemische (NBC)-terreur die worden gevreesd.

Met deze driedeling kunnen zes scenario's worden onderscheiden, die overigens ook tegelijk kunnen optreden. In elk deel van de schaal zou de onveiligheid duidelijk kunnen afnemen of juist toenemen. Deze mogelijkheden staan in figuur 1 schematisch weergegeven.

Als in elk deel van het geweldsspectrum één scenario moet worden gekozen, lijken het waarschijnlijkst voor de nabije toekomst: het Singapore-scenario, maatschappelijke polarisatie en internationalisme en wereldchaos.

Toelichting

De laatste jaren dalen de misdaadstatistiek, behalve voor steek- en vuurwapengebruik. Laag in de schaal neemt het geweld dus al af en er is geen reden te veronderstellen dan dit anders wordt. De maatschappelijke roep om 'normen en waarden' brengt ons waarschijnlijk dichterbij een strengere en minder libertijnse samenleving: het Singapore-scenario. In dit scenario worden extreem hoge boetes gebruikt om gewenst gedrag af te dwingen.

In het andere scenario, door ons het 'ghetto-scenario' genoemd, nemen 'kleine' veiligheidsproblemen verder toe, wordt de sfeer in bepaalde buurten – door een negatieve spiraal – steeds slechter. In het midden van de schaal lijkt geweld nog wel te kunnen toenemen, door groter wordende verschillen in rijkdom, etnische spanningen, import van extremisme uit het buitenland en problemen met maatschappelijke drop-outs en kansloze jongeren.

Maatschappelijke polarisatie lijkt waarschijnlijker dan grotere maatschappelijke eenheid. Het geweld in het hoogste deel van de schaal kan worden verondersteld in het buitenland plaats te vinden: er is geen dreiging van burgeroorlogen in Nederland of een bedreiging door een nieuwe militaire vijand. Hoeveel Nederlandse militairen en politieagenten in het buitenland zullen worden ingezet, is

dus afhankelijk van twee factoren: hoeveel conflicten doen zich voor (wereldvrede of chaos?) en in hoeverre wil de Nederlandse politiek een bijdrage leveren (internationalisme of isolationisme)?

Het laatste decennium doen zich steeds meer burgeroorlogen en minder bilaterale, regionale en wereldoorlogen voor. Veiligheidsproblemen zitten dus in het hoogste deel van het geweldsspectrum, waarbij zowel politiek als krijgsmacht worden ingezet. De Amerikaanse 'oorlog tegen terrorisme' zal in veel landen spanningen aanwakkeren én Nederland keer op keer dwingen om zijn positie te bepalen en al dan niet in het kielzog van de Amerikanen vredeshandhavende militairen en 'staatsopbouwende' politieagenten te sturen.

Het is niet waarschijnlijk dat Nederland zich van de internationale wereldchaotisering zal distantiëren, want Nederland is een internationaal georiënteerd land waar nog steeds weinig isolationistische geluiden te horen zijn – ondanks Srebrenica. In het hoogste deel van het geweldsspectrum is dus de combinatie van internationalisme en wereldchaos het waarschijnlijkst.

In algemene zin komen politiek en krijgsmacht meer met elkaar in aanraking indien klassieke taken van één of beide organisaties in omvang afnemen of de veiligheidsproblematiek in het midden van de schaal toeneemt. In de meest waarschijnlijke drie scenario's is dat twee keer het geval. In het 'Singapore-scenario' zal de politiek meer middelen overhouden laag in de geweldsschaal, en dus minder bijstand van marechaussee en 'overig krijgsvolk' nodig hebben voor haar taken in het midden van de schaal.

Wellicht kan men zelfs een aantal 'permanent' aan Defensie toebedeelde taken toch zelf weer gaan uitvoeren. In het 'maatschappelijke polarisatie' scenario zal meer rel- en terreurbestrijding nodig zijn, taken waarbij de krijgsmacht nu al respectievelijk ad hoc dan wel permanent betrokken is. →

Met een toenemende militaire inbreng in de politiezorg zal de roep om demilitarisatie kunnen toenemen. In het derde scenario, 'internationalisme en wereldchaos', neemt de vraag naar klassieke militaire inzet af, zodat Defensie zich nog meer kan toeleggen op vredeshandhaving en staatsopbouw.

De geschetste scenario's kunnen zich afzonderlijk voordoen of gelijktijdig. Door de incorporatie van zowel een nationale als een internationale dimensie in het model kunnen zich gelijktijdig meerdere inzetopties voor politie en krijgsmacht voordoen.

Bij de grote maatschappelijke rust van het 'Singapore-scenario' zal bij een gelijktijdige toenemende internationale onveiligheid de politie een grotere rol kunnen spelen in internationale 'civilian police monitor missions'.

Bij een geringe internationale onveiligheid en een verhoogde nationale maatschappelijke onrust zal de krijgsmacht – vanwege haar brede arsenaal aan middelen – een grotere rol kunnen spelen bij het herstel van de nationale openbare orde en veiligheid. Gezien de grote variëteit aan potentiële bedreigingen van de nationale en internationale rechtsorde is het waarschijnlijk dat de huidige taakverdeling tussen de politie en de krijgsmacht zal veranderen.

Tevens kan ze vanwege concurrentie tussen beide organisaties onder druk komen te staan.

Modellen voor veranderingen

Een aantal modellen zou kunnen worden gebruikt als leidraad om veranderingen aan te brengen in de rol die Defensie speelt op het terrein van de politiezorg. De hier gepresenteerde modellen hebben elk hun voor- en nadelen.

Zij zijn ingegeven door andere overwegingen, zoals ideologie, efficiëntie, macht en flexibiliteit. De modellen sluiten elkaar daarbij niet uit.¹³

Eén ministerie van Veiligheid?

Omdat, zoals hiervoor geprobeerd is aannemelijk te maken, het onwaarschijnlijk is dat in de verhouding politie-krijgsmacht niets verandert, is de optie 'geen verandering' hiervoor niet als (nihilistisch) model opgenomen. Een andere, vaker genoemde optie wordt ook uitgesloten, te weten de creatie van één 'ministerie van Veiligheid'. Hieronder zouden zowel de krijgsmacht als civiele politie, brandweer en de geneeskundige hulp bij ongevallen en rampen (GHOR) ressorteren. In ruwe lijnen zou hiervoor een 'concernmodel' kunnen worden gebruikt, waarbij de afzonderlijke delen zelfstandig worden georganiseerd, waar nodig samenwerken en onder één leiding worden geplaatst.

Deze optie is echter geen oplossing voor de eerder genoemde spanning tussen de Defensie- en civiele politiediensten. Binnen een 'ministerie van Veiligheid' zou immers ook uit de genoemde verandermodellen moeten worden gekozen om de zich dan binnen dit ministerie bevindende spanning weg te nemen. Dit ene ministerie van Veiligheid zou meer een oplossing zijn voor het ongewenst separaat functioneren en aansturen van de steerotiëpe delen van de krijgsmacht, politie en brandweer.

Zolang de kans op een conventionele militaire oorlog niet helemaal kan worden uitgesloten of nog niet met regelmaat tanks op Nederlandse straathoeken nodig zijn, lijkt een 'ministerie van Veiligheid' eerder schieten met een kanon op een mug (alles onder één dak brengen omdat op een beperkt terrein spanningen bestaan) dan twee vliegen in één klap slaan (het kunnen wegnemen van de spanning op het beperkte terrein én het verbinden van de traditionele politie en militaire taakvelden).

Civiel moet civiel

Het eerste 'verandermodel' is vooral ideologisch of staatsrechtelijk gemotiveerd. Al decennialang wordt, voor-

al vanuit de linkerzijde van het politieke spectrum, betoogd dat civiele taken door civiele ministeries of daaronder ressorterende min of meer zelfstandige civiele diensten dienen te worden uitgevoerd.

In dit model kiest men er radicaal voor deze diensten over te brengen naar civiele ministeries, ze onder beheer te stellen van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (of mogelijk Justitie), direct ressorterend onder de minister of als zelfstandige dienst, zoals de regiopolitiekorpsen.

Criteria

Voor de toepassing van dit model is het wel nodig vast te stellen wat dan onder civiel moet worden verstaan. Gedacht kan worden aan criteria als het (hoofdzakelijk) uitvoeren van taken onder civiel gezag, in samenwerking met (overwegend) civiele diensten of (hoofdzakelijk) ten dienste van de burgermaatschappij. Dit model houdt geen rekening met de mogelijkheid dat deze diensten (ook) voor oorlogsdoeleinden gebruikt zouden moeten worden. Van de genoemde defensiedelen zouden alle (BBE, bewakingsdiensten, EOD, marechaussee en Natres) worden overgeheveld naar de civiele politie. De BBE-mariniers heeft uitsluitend haar BBE-taak en geen andere (militaire) operationele taken. Haar taken zouden kunnen worden overgenomen door de arrestatieteams van de civiele politie.

De BBE-krijgsmacht bestaat in de praktijk al uit precisieschutters van de marechaussee. Ook deze kan dan aansluiten bij de BBE-politie. De bewakingsdiensten zijn in vredetijd vooral bedoeld tegen criminelen en activisten: de EOD ruimt hoofdzakelijk op civiel terrein, de marechaussee hand-

¹³ De 'waterval'-optie is ook mogelijk: Defensiepolitiediensten zoveel als wenselijk civiel maken, resterende diensten zoveel mogelijk in 'klapconstructies' vervatten, resterende diensten zoveel mogelijk *joint* militair-civiel organiseren, en ten slotte resterende diensten binnen Defensie zo efficiënt mogelijk clusteren.

haft civiele wetten onder burgers en militairen, en de feitelijke inzet van de Natres beperkte zich sinds haar oprichting tot bijstand bij rampen, bescherming van militaire logistiek in vredetijd (met op de achtergrond de mogelijkheid haar in te zetten bij grote verstoringen van de openbare orde).

'Klapconstructie'

Een tweede model houdt nadrukkelijk wel rekening met de mogelijkheid van oorlog. Het is in die zin veiligheidssituationeel gemotiveerd. Sommige van de defensie-politiediensten opereren in vredetijd dan wel (hoofdzakelijk) civiel, maar in oorlogstijd worden ze van groot belang voor onze militaire inspanning.

In dit model worden deze diensten dus overgeheveld naar BZK (of Justitie), maar wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de mogelijkheid dat ze bij oorlog of dreiging daarvan weer onder militaire en Defensieleiding komen.¹⁴

Zo zal bij de diensten ook in vredetijd een aantal militairen werken, een aantal diensten bij Defensie worden uitgevoerd (bewaking, explosievenruiming, politiedienst), altijd planningstechnisch bij Defensie aansluiting worden gehouden, gezamenlijk geoefend, et cetera.

Oorlog in of buiten Nederland

Een verschil moet worden gemaakt tussen een oorlog op Nederlands grondgebied (of in ieder geval daar dichtbij) en een oorlog daarbuiten. In het laatste geval is een aantal diensten wellicht niet van belang voor Defensie, dus is het niet nodig hen 'terug te klappen', weer onder te brengen bij de krijgsmacht. Bij wet kan worden geregeld dat de regering beslist wanneer organisaties gemilitariseerd worden.

Van de bovengenoemde diensten zouden in het geval van een (dreigende) oorlog op Nederlands grondgebied de bewakingsdiensten, EOD, marechaussee en Natres van (groot) militair belang zijn. De BBE is als anti-terreureenheid in oorlogstijd voor Defensie niet belangrijker dan in vredetijd, de militairen waaruit zij bestaat natuurlijk wel, zodat mag worden betwijfeld of de BBE in oorlogstijd net zo ten dienste van Justitie zal staan als in vredetijd. Bij een oorlog ver weg van Nederland zouden alle zojuist genoemde diensten van waarde voor Defensie kunnen zijn.

Civiel-militaire joint-venture

Een derde model is conservatiever van aard; de grens tussen civiel en militair wordt niet opnieuw getrokken (zoals in het eerste model) en het verschil tussen oorlogs- en vredetijd wordt grotendeels genegeerd (in tegenstelling tot het tweede model). In dit model wordt als uitgangspunt genomen dat zowel Defensie als Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)/Justitie bij de betreffende diensten belang hebben.

Lusten en lasten

Op alle terreinen worden lusten en lasten in principe gelijk verdeeld: financieel, personeel, materieel, afname van diensten en beslissingsbevoegdheden. Wellicht is het wenselijk per dienst de 'lusten en lasten-verdeling' tussen de ministeries verschillend vast te stellen, al naar gelang het relatieve belang dat aan de geleverde

diensten of de beslissingsbevoegdheden wordt gehecht. Eventueel kunnen afspraken worden gemaakt voor (dreiging van) oorlogssituaties.

Om de diensten echt tussen de beide (of drie) ministeries in te plaatsen, dat wil zeggen dat ze door twee of drie ministeries worden aangestuurd, is het nodig dat zij ten opzichte van elkaar een relatief zelfstandige positie krijgen. Eigenlijk is de marechaussee nu al een goed voorbeeld van dit model, hoewel het beheer misschien nog te veel bij Defensie ligt.¹⁵ In principe kan dit model op alle hier steeds aangehaalde diensten worden toegepast, maar het lijkt vooral vanuit personeelsoverwegingen het meest geschikt voor kleinere, gespecialiseerde organisaties. De BBE'n worden, zij het in gescheiden organisatiedelen, reeds door militair en civiel personeel bemest.

Bij de EOD zou dit ook kunnen; voor de taakovername door Defensie werd dit werk immers ook door burgers gedaan. De Natres bestaat feitelijk al uit burgers en de marechaussee kent in de vorm van het Schiphol-team al een unieke samenwerking met de douane en de Immigratie- en Naturalisatiedienst.

Omdat de BBE en de EOD in hun taakuitvoering aanzienlijk gevaarlijker werk doen dan de andere twee organisaties, zouden eventuele civiele personeelsleden eenzelfde arbeidsrechtelijke status moeten hebben als de militairen in deze eenheden. Met andere woorden; ook zij zouden een bevel om op te treden niet mogen weigeren.

Omvangrijke ingreep

Voor de grote organisaties, marechaussee en Natres, lijkt dit model bij nader inzien minder geschikt. Om dit model hier in te voeren zou een omvangrijke ingreep nodig zijn, waarbij misschien de helft van de duizenden marechaussees en Natres-vrijwilligers moeten worden vervangen door civilisten of hun contracten opnieuw zouden moeten worden afgesloten. →

¹⁴ Deze constructie sluit aan bij het bestaande. Zie Karsten (1962), Clarenbeek (1978) en Brainich von Brainich Felth (1993). Ook in andere hier beschreven modellen blijft 'militarisering' als noodoptie dus mogelijk.

¹⁵ Van Reenen (1987), pagina 20. Een praktijkvoorbeeld in Moerkens en Neuteboom (1998), pagina 83. Het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO)-onderzoek (1998, pagina 27-29) ziet dit probleem vooral in structurele aanpassingen in de civiele politietaken van de marechaussee en op lokaal niveau bij vordering van bijstand van de marechaussee. Hiertoe is de marechaussee in 1999 het project Beleid en Bedrijfsvoering Koninklijke Marechaussee gestart. In dit project zijn onder andere voorstellen ter verbetering van de interne en externe sturing van de marechaussee ontwikkeld en geïmplementeerd.

Ruiming van explosieven door de EOD bij Nootdorp, 23 november 2003

(Collectie: IMG/KL)

De rechtspositie van marechaussee en Natres hoeft gezien hun werkzaamheden niet zo hard te zijn als van BBE en EOD, maar ook de rechtspositie lijkt een argument om KMar en de Natres in dit model niet mee te nemen.

Versterking binnen Defensie

Het vierde model houdt de ideologie, veiligheidssituationele argumenten en de civiele belangen bij de geleverde diensten als motief voor verandering buiten beschouwing. Het is in dit opzicht het meest conservatief; er verandert het minst. Het argument dat in dit model de leidraad vormt is efficiëntie; met dezelfde overheidsmiddelen meer veiligheid voor de Nederlandse bevolking leveren.

In dit model blijven alle genoemde diensten binnen Defensie, maar worden zij meer samengevoegd, meer ondersteund vanuit andere delen van Defensie én levert Defensie nog meer ondersteuning aan civiele autoriteiten.

Synergie

Wat dit eerste betreft kan de marechaussee dienen als 'kapstok'. Zonder grote inspanningen, maar mét

aantrekkelijke overheadreductie en synergie, zouden de bewakingsdiensten van de andere krijgsmachtdelen, de BBE en de Natres bij de marechaussee kunnen worden ondergebracht. Het personeel van de bewakingsdiensten zouden kunnen worden 'opgewerkt' tot volledige politiestatus, dus ook voor andere marechausseen bijstandstaken kunnen worden gebruikt. De *close combat*-taak van de BBE-mariniërs kan worden overgenomen door de Marechaussee's Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten (BSB).

De *host nation*-taken van de Natres sluiten goed aan bij de taken van de bewakingsdiensten en de Defensiepolitietaken van de marechaussee. Hetzelfde geldt voor de openbare orde-bijstandstaak van Natres en de marechaussee. Een bijkomend strategisch voordeel – geredeneerd vanuit het institutioneel eigenbelang van Defensie – van deze opzet is dat de marechaussee meer aan de rest van Defensie gebonden wordt. Vooral door de opname van de op defensiegerichte bewakingstaken zal dan het 'beroemde' percentage van 'slechts' 15 procent militaire taken van de marechaussee stijgen naar zo'n 30

procent. Voor de civiele autoriteiten wordt samenwerking met Defensie ook eenvoudiger, want er rest slechts één 'loket': de marechaussee.

Output vergroten

Naast deze clustering zou, zoals gezegd, in dit model op nog twee manieren de *output* van de Defensiepolitie-sector kunnen worden vergroot. Eigenlijk komen beide op hetzelfde neer, namelijk het benutten van tijdelijke en verborgen onderbenutting¹⁷ – een vreselijk woord wat geenszins bedoeld is om te beweren dat individueel personeel zich er moedwillig met een spreekwoordelijk 'Jantje van Leiden' vanaf maakt.

Defensie zou meer dan nu het geval is kunnen proberen om individuele militairen binnen de civiele of Defensiepolitie-sector te plaatsen. Dit als alternatief voor een plaatsing van drie jaar op een staf of in een ondersteunende eenheid, of voor een jaar rust en weer opwerken in de uitzendcyclus van operationeel geplaatste militairen.

Zo zouden veel militairen bij voorkeur bij de marechaussee kunnen worden geplaatst, bijvoorbeeld voor functies waarbij beperkt contact met burgers is, zoals paspoort- of andere controles, en bewakingsdiensten.

Civiele politiekorpsen hebben ook minder gevoelige taken die hiervoor in aanmerking komen. Uiteraard zullen deze militairen wel steeds ondergeheel bevoegde leiding moeten werken en zullen zij (individueel) daartoe geschikt moeten worden bevonden.

¹⁶ Wat betreft rampenbestrijding zou het het overwegen waard zijn de EOD, de NBC-rampencapaciteiten, het Bureau Adviseur Milieuvuurgunningen en Marechaussee's sectie Controle Opslag en Vervoer Gevaarlijke Stoffen (COVGS) samen te voegen tot één *allround* dienst voor gevaarlijke stoffen.

¹⁷ Een onterechte kwalificatie overigens, want onderbenutting of redundantie hoort bij organisaties zoals de krijgsmacht of de politie. In de redundantie ligt immers de slagkracht besloten: er zijn altijd middelen beschikbaar om de brandweerfunctie te kunnen uitoefenen.

Amersfoort, juni 2001. Op het oefenterrein De Vlasakkers werd door de 'Special Police Unit' (SPU) van de Marechaussee een oefening gehouden waarmee de eenheid gelijktijdig operationeel werd. De bedoeling is dat deze eenheid, gespecialiseerd in 'Crowd & Riot Control' (CRC), voor maximaal zes weken wordt uitgezonden (Foto: Mindef, DV, H. Keeris; collectie: IMG/KL)

Tevens zullen zij de noodzakelijke aanvullende opleiding en training moeten hebben gevolgd om volwaardig te kunnen opereren in een politie-omgeving. Geprobeerd kan worden dit soort plaatsingen dicht bij de woonplaats van de betreffende militair te zoeken. Deze optie wordt nog aantrekkelijker als zij structureel wordt gemaakt: dezelfde militair wisselt steeds tussen een militaire plaatsing en min of meer dezelfde taak en plaatsing in het politieveld. Dit maakt het zinniger om in opleiding te investeren en verantwoordelijk om bijbehorende wettelijke bevoegdheden te verstrekken. Deze optie verdient meer studie.

Relativering: de politieke arena

Als afsluiting van dit artikel past enige relativering. De politiek-ambtelijke werkelijkheid heeft weinig weg van een tekentafel. Ontwerp van modellen is een analytisch interessante

bezigheid, maar de institutionele werkelijkheid staat meer in het teken van incrementele veranderingen en het oplossen van incidentele problemen, terwijl te weinig tijd of wilskracht overblijft voor fundamentele veranderingen.

Met andere woorden: het spanningsveld rond de Defensie-politietaken zal pas worden weggenomen als de politieke en ambtelijke leiding van de betrokken departementen, of de Tweede Kamer, zich meer gaat interesseren voor deze spanning. Pas als in deze regionen de huidige situatie als een probleem wordt ervaren, zal genoeg druk ontstaan om grotere veranderingen door te voeren – zoals de 'waterval-optie' (voetnoot 13) en de modellen 'civiel is civiel' en 'klapconstructies'.

De kans dat dit zal gebeuren laat zich moeilijk inschatten. Weliswaar wijzen de beschreven scenario's er op dat de civiele en militaire politiesector waarschijnlijk (nog) meer op elkaars lip

komen te zitten, maar in de politieke arena zijn concrete aanleidingen veelal de instigator van actie. Wat kan voor de politieke en ambtelijke top aanleiding zijn om naar veranderingen te streven?

Drie mogelijke aanleidingen

Hiervoor lijken drie kandidaten reëel.

Een grote ramp zou de gebrekkige organisatie van de gehele politiesector of het militaire deel daarvan naar voren kunnen brengen.

Het is ook niet vreemd te verwachten dat met verdergaande Europese samenwerking of zelfs Europeanisering van (delen van) het politieterrein betrekkelijk exotische nationale constructies zullen worden aangepast aan in de Europese landen meer gangbare constructies.

Een derde mogelijke aanleiding is een nieuwe reorganisatie van het civiele politiebestedel, mogelijk de creatie van één nationale politiedienst, waarbij *en passant* de militaire politieorganisaties worden meegenomen.

Tot één van deze aanleidingen zich voordoet lijken de modellen 'civiel-militaire joint-venture' en 'versterking binnen Defensie' het meest waarschijnlijk. Tot de laatstgenoemde kan Defensie grotendeels zelf besluiten, daarvoor heeft zij noch BZK noch Justitie echt nodig. Dit alleen maakt het al het meest waarschijnlijk verandermodel. De huidige bezuinigingsdruk op Defensie maakt het nog waarschijnlijker.

Wenselijk versus waarschijnlijk

Maar is het meest waarschijnlijke ook het meest wenselijke? Wat wenselijk is is uiteraard subjectief en verandert ook nog eens in de loop van de tijd. Bedrijfseconomische aspecten van de verschillende modellen kunnen worden ingeschat en berekend. De uit-

komsten daarvan zijn betrekkelijk objectief.

Veel subjectiever zijn strategische vraagstukken die samenhangen met de modellen, zoals de relaties tussen ministeries, inschattingen van de kans op inzet van bepaalde organisatie-delen, de wenselijkheid een politiecapaciteit als reserve naast de civiele politie te houden, et cetera. Door interviews met de betrokken leidinggeven-den kan wel worden ingeschat wat deze groep het meest wenselijke model vindt. Overigens zal dan voor betrokkenen de verleiding (te) groot kunnen zijn om wenselijkheid te laten samenvallen met de eigen institutionele eigenbelangen. Zoals het gezegde al luidt: niemand onthoofdt zichzelf, dus iedere leidinggevende zal instinctmatig dat model prefereren waarmee de positie van de eigen organisatie (en dus van de leiding daarvan) verbetert.

Bij dit soort onderzoek is om deze reden de groepscompositie van belang: hoeveel personen met welke belangen worden betrokken? Nog botter gesteld: hoe meer Defensie-medewerkers, des te minder wenselijk een model als 'civiel is civiel' wellicht zal blijken. Toch is onderzoek onder betrokkenen, wellicht met inbegrip van Kamerleden en wetenschappers, de meest geëigende methode, want kennis over de organisaties in kwestie is niet heel breed verspreid. Dergelijk bedrijfseconomisch en strategisch onderzoek vergt echter veel meer inspanning dan het schrijven van een beschouwend artikel als dit...

Literatuur

Bayley, D.H., 'The police and political development in Europe', in: Tilley, C., *The formation of national states in Western Europe*, (Princeton University Press, Princeton), 1975, pag. 328 - 379.

Boek, J.L.M., *Organisatie, functie en bevoegdheden van politie in Nederland: juridische beschouwingen over het politiebestedel en het politiebestedel in historisch perspectief*, (Gouda Quint, Arnhem), proefschrift RU Leiden, 1995.

Brainich van Brainich Felth, E.T., *Staatsnoodrecht*, proefschrift, RU Leiden, (Tjeenk Willink, Zwolle), 1993.

Clarenbeek, Th.J., *De Oorlogswet voor Nederland*, (Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn), 1978.

Coolen, G.L., 'De nieuwe defensiebepalingen in de Grondwet', *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, jaargang 94, nr 2, februari 2001, p. 45-48.

'Eindrapport Gezag & Beheer', Koninklijke Marechaussee, 7 november 2000.

Elzinga, D.J., Van Rest, P.H.S., De Valk, J., *Het Nederlandse politierecht*, (Tjeenk Willink, Zwolle), 1995.

Fijnaut, C., *Opdat de macht een toevlucht zij? - een historische studie van het politie-apparaat als een politieke instelling*, (Gouda Quint, Arnhem), 1979, 2 banden.

Fijnaut, C., Muller, E.R., en Rosenthal, U. (redactie), *Politie: studies over haar werking en organisatie*, (Samsom, Alphen a/d Rijn), 1999.

Hendriksen, W.F., Staay, van der, J.W., 'Militaire Bijstand ter handhaving van de openbare orde in de Nederlandse binnenlandse situatie', *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, jaargang 77, nr 6, juni 1984, p. 205 - 217.

Huberts, L.W.J.C., *Blinde vlekken in de politiek-praktijk en de politiewetenschap - over politie, wetenschap, macht, beleid, integriteit en communicatie*, (Gouda Quint), oratie Vrije Universiteit Amsterdam, 13 maart 1998.

Karsten, W., *De handhaving van de uitwendige veiligheid van de staat: een inleiding tot het nationaal-rechtelijk aspect van de algemene oorlogvoering*, proefschrift RU Leiden, (Samsom, Alphen a/d Rijn), 1962.

Klerks, P., *Terreurbestrijding in Nederland 1970-1988*, (Ravijn, Amsterdam), 1989.

Moerkens, P., Neuteboom, P., *Van passagier naar copiloot: het sturingsvraagstuk van de Koninklijke marechaussee op Schiphol. een omgevings- en structuuranalyse binnen een politiek-bestuurlijke context*, scriptie Bestuurskunde, RU Leiden, 1998.

Munitie voor 'het Wapen': *verslag van het interdepartementale beleidsonderzoek naar de sturing en bedrijfsvoering van de Koninklijke marechaussee*, IBO-onderzoek, Ministerie van Financiën, 1998.

Ootjers, R., *Bijstandverlening in de zin van de politiewet 1958*, scriptie Nederlandse Politie Academie, december 1975.

Reenen, van, P., *Het Politiebestedel: opstellen over het Nederlandse politiebestedel*, Gouda, Quint, 1987.

Smeets, J.P.E.G., *De Politietroepen 1919-1940: de politiemilitair als steunpilaar van het wettig gezag*, proefschrift, Leiden, 1997.

Soetendal, E., 'Boeiend en geboeid, enige beschouwingen over de wijziging van de defensiebepalingen in de Grondwet', *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, 1997, p. 285-297.

Stichting Maatschappij Veiligheid en Politie. *Politie en krijgsmacht, hun verhouding in de toekomst*, Dordrecht, 2002.

Wal, R., Van der, *Militaire bijstand bij de handhaving en het herstel van de openbare orde 1840-1920*, proefschrift Universiteit van Utrecht, 2002.

De Koninklijke Marechaussee hield samen met de politie en de douane een grote verkeerscontrole nabij de kazerne in Wezep (2001)

(Foto: Mindef, DV, P. Wiezorek; collectie: IMG/KL)

'There is cash'

L. Polman

**Wapens waren
lachwekkend
goedkoop en voor-
raden onuitputtelijk.
In de burgeroorlogen
in buurlanden Sierra
Leone en Liberia waren
vooral kalasjnikovs,
maar ook pistolen
uit Chinese wapen-
fabrieken en
handzame raket-
werpers overal
te koop.
Wie ze leverde,
weet nog steeds
niemand precies.**

'Voor een kalasjnikov betaalde ik nooit meer dan 20 U\$', zegt Sierra-leonese zakenman Sheriff. 'Voor de rebel boys van wie ik ze kocht was dat een kapitaal. Ze hadden honger. In de bush waar ze vochten waren geen dieren meer om op te jagen en geen akkers meer om leeg te roven, want de bevolking was op de vlucht geslagen. Van hun commandanten kregen de boys meestal snel weer een nieuwe kalasjnikov, want anders liepen ze over naar de vijand.'

In Afrika ligt loyaliteit bij wie jou onderhoudt. Met idealen hadden de oorlogen niets te maken.' Zakenman Sheriff verkocht de kalasjnikovs van de rebellen door in de stad. 'Mensen betaalden er grif 50 U\$ voor. Soms zelfs 70. Maakte ik op één bushtripje zomaar U\$ 500 winst. Daar moeten de meesten in deze regio zowat twee jaar voor werken.'

Toen was het oorlog. Nu is het vrede en brengt een kalasjnikov van U\$ 20 dollar geen U\$ 50 meer op, maar U\$ 300. De Verenigde Naties betaalt dat handje contantje en zonder af te pingelen.

'DDR' heet die nieuwe wapenhandel: het VN-Demobilisation, Disarmement & Reintegration-programma. Zonder ontwapening kan er geen vrede zijn,

is de redenering van de internationale financiers van de DDR-programma's. Bij iedere VN-vredesmissie wordt daarom een standaardhulp-pakket geleverd, waarin partijen in ruil voor U\$ 300 ophouden met vechten, hun wapens inleveren en teruggaan naar hun dorpen om als boeren en burgers verder te leven.

In Sierra Leone trok het DDR-ontwapeningsprogramma in de afgelopen drie jaar vele duizenden deelnemers méér dan waarop de VN gerekend had, met vertragingen en budgettekorten als gevolg. Aan succes zowat tenonder dus. Het DDR-programma in Liberia liep door een nóg overweldigender belangstelling zelfs even muurvast, meldde de VN trots aan haar internationale donoren. Meteen op dag één, in november vorig jaar, waren achtduizend rebellen op Liberia's eerste DDR-kamp afgestormd, terwijl Camp Scheffelin, een oude kazerne op twintig kilometer van hoofdstad Monrovia, was ingericht voor maar duizend klanten.

Juichende persberichten over de vredestriumfen werden de wereld ingestuurd, maar het was niet louter nobels wat de rebellen deed demobiliseren. Ordinaire commercie kwam er ook bij kijken. In landen als Liberia

in peace'

en Sierra Leone, met minuscule economietjes en muizenkleine bestaantjes, verhouden DDR-vergoedingen zich als vorstelrijk. Behalve kost en inwoning in DDR-tentenkampen en gratis vakopleidingen (tot monteur, kapper of kleermaker), krijgen de demobiliserende rebellen 300 U\$ per kalasnikov. Een jaarsalaris. Nooit eerder in de regio bracht een wapen zoveel op als nu bij verkoop aan de Verenigde Naties. 'DDR' is in de West-Afrikaanse regio een handelsbegrip geworden.

'Als de VN ons geen geld geeft, vechten we door voor iemand die dat wel doet,' zegt Victor Fayah, die nu 27 is en al vecht sinds z'n veertiende. 'Dan verpesten we alles voor de VN.'

Fayah en zijn maten geven er blijk van het te hebben begrepen. De VN is chantabel. Vrede is de opdracht van de donoren. Komt die er niet, dan heeft de VN-organisatie gefaald. Daarom: *There is cash in peace*, weten Afrikaanse rebellen.

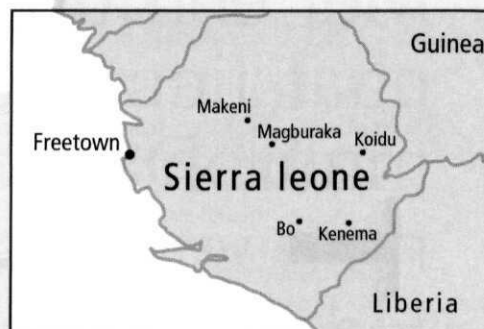
Heeft de VN wapens nodig om de donordollars te doen stromen, dan krijgt de VN wapens, gniffelt een leider van de rebellenbeweging LURD. 'Wij leveren er zoveel als ze kunnen betalen.' Trucs die eerder slaagden in Sierra Leone, worden in Liberia her-

haald. Hetzelfde wapen meerdere malen aan de VN verpatsen, bijvoorbeeld. VN-missies in West-Afrika worden bemand door blauwhelmen uit landen die al net zo arm zijn als Liberia en Sierra Leone zelf. Iedere cent extra is welkom.

Nigeriaanse en Keniaanse blauwhelmen nemen de rebellenwapens bij de DDR-poorten in ontvangst, turven de oogst, maar verkopen aan het einde van de werkdag de wapens al te vaak terug aan de rebellen. Die sluiten 's ochtends dan weer aan in de rij om nog 'ns 300 U\$ te incasseren. 'Wij blij, de VN ook blij, want zij kunnen in hun rapporten opschrijven dat er ook vandaag weer heel veel wapens zijn ingeleverd,' grijnst Fayah.

Kalasnjkovs ooit gekocht voor U\$ 20, aan de VN verkopen voor U\$ 300: wegens enorm succes gaat het DDR-programma nu ook naar de rebellen in Ivoorkust. De prijs voor vrede is inmiddels flink gestegen. Ivoriaanse strijders vinden U\$ 300 te weinig. Ze willen U\$ 900 voor hun kalasnikov. De VN is akkoord.

Dankzij de internationale vredescircussen is ontwapening *business* en je laten ontwapenen een carrière geworden.

BERICHT UIT AFRIKA

Mandaat

drs. F. Matser – kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

Met een donderende klap sloeg de granaat tien meter bij hem vandaan in de muur. Dat was close! 'Iedereen dekken, niet vuren', schreeuwde wachtmeester Haasje. Het vuur kwam duidelijk uit het huis op de hoek van de straat. Waarschijnlijk een granaatwerper. Nadat hij zeker was dat er voldoende hulp was voor zijn lichtgewonde mitrailleursschutter, begon hij aan de standaardprocedure. 'Wat moeten we doen wachtmeester', vroeg een van z'n mannen. 'Kalm blijven, zorg dat iedereen in dekking blijft, ik ga nu instructies halen.'

Hij haalde z'n satelliettelefoon uit z'n rugzak. Sinds één maand liep iedere groepscommandant in de inzetgebieden hiermee op zak. En de gele instructiekaart had hij bijna uit z'n hoofd moeten leren van de kapitein. NSB noemden de onderofficieren de kaart onderling: 'Niet Schieten, maar Bellen!' Met licht trillende vingers toetst hij het nummer van de Openbaar Ministerie Hulplijn in. Een salvo lichtspoor vloog vlak over z'n hoofd en versplinterde honderd meter verder de ruiten van zijn MB. Dat was weer een rapport schrijven in drievoud. Dit was duidelijk niet z'n dag. De telefoon scheen goed te werken. Opgelucht haalde hij adem; hij hoorde een kiestoon.

'Voor de missie in Afghanistan kies een 1, voor de missie in Irak kies een 2, voor de missie in Bosnië kies een 3 voor alle overige missies kies een 9.' Snel drukte hij op de 2. Aan de ander kant klonk een vrolijk muziekje, slechts onderbroken door de tekst: 'al onze medewerkers zijn bezet, een ogenblik geduld alstublieft.' Hij vloekte binnensmonds. Gelukkig, iemand aan de ander kant nam de telefoon op!

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van commodore Erik Oliemans en kolonel Frans Matser, beide werkzaam bij het Commando Dienstencentrum (CDC) in oprichting.

'Advieslijn vredesoperaties, u spreekt met Van Slootwater, wat kan ik voor u doen?', klonk het kraakhelder. 'Ik lig onder vuur met mijn patrouille en wil toestemming om terug te schieten!' De andere kant was niet onder de indruk. 'Daar kan geen sprake van zijn. U bevindt zich in een vredelievend land met vredelievende mensen,' klonk het zelfbewust. 'Hoe weet u dat nu!' gaf Haasje terug. 'Dat lees ik hier in de tekst van de VN-resolutie. U voert daar hoofdzakelijk politietaken uit. Ik zal u eerst wat vragen moeten stellen voor ik u zulke vergaande bevoegdheden geef. Wat is uw naam?'

'Nou goed', mopperde Haasje, er zat blijkbaar niets anders op. 'Mijn naam is Haasje, wachtmeester Haasje, en ik lig met mijn patrouille onder vuur 5 kilometer oost van As Sadamma, ik wil snel toestemming om terug te mogen schieten.'

Slootwater bleef onverstoort: 'Welke bevoegde autoriteit heeft u opgedragen om deze patrouille uit te voeren?' 'De kapitein, ik bedoel kapitein Donderstraal.'

'Die kan ik hier niet vinden in mijn mandaatbeschikking. Het lijkt erop dat u op een niet officiële patrouille bent.' 'Maar de kapitein vervangt majoor Pechvogel, die is eergisteren op een mijn gereden en ligt nu in het ziekenhuis.'

'Ja, Pechvogel zie ik hier staan, maar de vereiste formulieren voor de transfer van bevoegdheden zijn hier nog niet binnen. Die Donderstraal is voor zover ik dat kan zien dus niet bevoegd. En dat betekent dat u niet mag schieten.'

'Maar man, we liggen hier zwaar onder vuur, granaatwerpers en een mitrailleur, ik kan met mijn mannen geen kant uit. Je moet toch wat kunnen doen met dat zelfverdedigingartikel in het mandaat.' 'Nou, dat is lastig', sprak Slootwater voor het eerst aarzelend. En schoorvoetend daarachteraan: 'U moet namelijk weten

dat ik even inval voor een collega die naar de tandarts is. Ik zit normaal aan de Bosnië-desk en daar krijgen we niet zoveel van de moeilijke meldingen. En dat mandaat is ook anders,' hij sprak nu op verontschuldigende toon.

'Ik zal even proberen om het voor u op te zoeken', en met een korte klik schakelde hij Haasje terug naar het vrolijke muziekje.

'Man, ik moet toch wat kunnen doen!' riep Haasje nog, maar het leek of hij tegen een muur sprak. Het bleef even stil aan de andere kant. Een relaxte panfluitist zetten een nieuw deuntje in. Op de achtergrond explodeerde een granaat. Het zweet brak Haasje aan alle kanten uit. Wat moest hij doen? De instructies waren duidelijk: het OM was de enige instantie die mocht bepalen dat er geweld mocht worden gebruikt. Twee korte salvo's van zo te horen een AK 47 haalden hem uit zijn overpeinzingen.

Z'n plaatsvervanger stak z'n hoofd om de hoek: 'Sergeant, huzaar Kolenbrander heeft een kogel in z'n been en de radio's van beide MB's zijn aan gort. Wat gaan we doen? Mag ik terug laten schieten?'

Hij wilde net wat tegen de korporaal zeggen, toen de panfluitist bruut werd onderbroken. Sloopwater was weer terug. 'Daar ben ik weer!' Sloopwater klonk opgelucht.

'Ik heb even met mijn afdelingshoofd overlegd. En die zat in een bespreking dus duurde het even. Maar we hebben wat gevonden. Wij van het OM doen per slot alles om jullie je taak goed uit te laten voeren. Volgens artikel 4c sub II paragraaf iii mag ik u indien u onder rechtstreeks vuur komt van meer dan 10 gewapende militairen toestemming geven om terug te schieten. Kunt u zien door hoeveel personen u wordt aanvallen?'

'Ik schat 5 of 6. Het kunnen er ook meer zijn, maar ik kan ze niet zien, ze zitten in een huis

verschanst'. 'Wacht even dan moet ik terug naar paragraaf ii, overvallen door kennelijk minder dan 10 personen... even lezen... Ik zie hier dat u een van uw soldaten met een witte vlag naar de overvallers moet sturen om te onderhandelen... of heeft u dat al gedaan. Een vooral geen waarschuwingsschoten toestaan staat hier in een voetnoot. Kunt u daar wat mee?'

Haasje was de wanhoop nabij. Uit een huis 80 meter verderop probeerde een gesluierte vrouw met een kind te ontkomen aan het spervuur vanuit de hoekwoning. Ze kwam niet verder dan de deur. Met een korte hoge gil rende ze terug naar binnen. Weer een gewonde. Zijn gedachten raasden door zijn hoofd.

Hoe kon hij hier in godsnaam uitkomen? Hij kende de instructies. En niet opvolgen van de aanwijzingen van het OM had al twee van zijn collega's in een cel in Scheveningen gebracht. Ongeoorloofde waarschuwingsschoten. Eentje zat er twee cellen verwijderd van Milosevic.

Ja, oorlog voeren was een gevaarlijke baan. Zo'n baantje bij het OM leek hem wel wat. Maar dan moest je rechten gestudeerd hebben en ruime ervaring in beleidsfuncties. En hij had alleen de KMS en drie uitzendingen.

Plotseling gleed er een glimlach over z'n gezicht. Hoe luide die instructie ook alweer: '...Indien er verbinding is dient u terstond het OM te raadplegen...' Die zin stond in z'n geheugen gebrand.

'Wacht, indien er verbinding is ...' Hij keek naar z'n satelliettelefoon. Toen aarzelde hij geen moment meer. Met een felle beuk van z'n Dimaco versplinterde hij het peperdure ding.

'Mannen dit is een ernstige situatie: ik heb geen verbinding meer met het OM: vuur vrij...' Het klonk als een bevrijding. ■

Samenvattingen

Editoriaal – Rust aan het onderwijsfront

Welbeschouwd is onderwijs een eenvoudig en respecterend proces. Vijf factoren spelen daarbij een rol: docenten, cursisten, lesstof, tijd en ruimte. Zij worden gecombineerd in een curriculum en daarna kan het proces worden herhaald. In werkelijkheid is onderwijs steeds in beweging. In beweging is één ding. Het beeld dat nu rond de Hogere Defensie Opleidingen (HDO) ontstaat is dat bijna alle tollens tegelijkertijd los worden gezet. Er zijn minstens zes veranderingen die spelen. De nieuwe CDS, de nieuw te benoemen leiding van deze HDO en de Faculteit Militaire Wetenschappen moeten nu de tijd krijgen om alle voornemens ten uitvoer te brengen. Alleen rust aan het onderwijsfront kan daarbij helpen.

V. Belous – Superterrorisme

Terrorisme is op veel plaatsen in de wereld te vinden. Het wint aan kracht en vergroeit met criminaliteit. Terrorisme betekent een reële bedreiging voor de veiligheid, niet alleen op regionaal maar ook op wereldniveau. Tegelijkertijd worden we met een onstabiele wereld en met de verspreiding van wapen en *dual use* technologieën geconfronteerd. Superterroristen streven ernaar massavernietigingswapens te verwerven. De auteur gaat in op de dreiging van nucleair, biologisch en chemisch terrorisme. Internationaal terrorisme kan alleen met een internationale reactie worden bestreden. Hij geeft aanbevelingen om de strijd tegen terrorisme een kans op succes te geven.

H. Quax – Waarom officieren moeten leren schaken

Dat officieren schaken is niet nieuw. Voor sommigen is het ontspanning. Anderen zien het als een manier om hun geest te scherpen. De auteur is van mening dat officieren er voor hun professe belang bij hebben zich te verdiepen in het schaakspel. Uiteraard kent het schaakspel als model beperkingen. De auteur geeft op basis van een vijftal vergelijkingen tussen schaken en oorlogvoering argumenten die zijn these onderbouwen. In zijn ogen geeft dit spel niet alleen een relevant conceptueel denkkader, maar ook inzicht, gevoel en intuïtie voor het militaire vak. Het zou derhalve in de opleidingen voor officieren een plaats moeten krijgen.

C.J. Brantz – Tussen kaki en blauw

In 2002 vierde de Strike Fleet Atlantic haar vijftigjarig bestaan. De 'SFL' is een begrip in de maritieme gemeenschap. Velen daarbuiten hebben er nooit over gehoord. De auteur diende tien maanden in deze *Strike Force*. Hij informeert over haar taken en middelen. De 'SFL' is de realisatie van het *Combined Joint Forces Concept Afloat*, met de USS Mount Whitney als commandoplatform. De ervaringen van *Iraq Freedom* en *Afghanistan* geven aan wat de potentie van dit concept is. De auteur geeft daarnaast een schets van het operationele werken binnen deze *Strike Force*.

M.J. de Weger en P.C.J. Neuteboom – Samenwerking tussen politie en krijgsmacht

De krijgsmacht verricht in vreedstijd ook taken op het gebied van openbare orde en veiligheid. In dit artikel gaat het om de bijdrage van Defensie aan de politiezorg in Nederland. De auteurs geven eerst een beschrijving van die onderdelen van defensie die politietaken (kunnen) uitoefenen. Aan de hand van fictieve scenario's bespreken zij vervolgens modellen voor de mogelijke samenwerking. Het artikel sluit af met enkele relativerende opmerkingen. Zij pleiten voor verder bedrijfseconomisch en strategisch onderzoek om de objectiviteit bij nadere beschouwingen te bevorderen. Het meest waarschijnlijke model is immers niet per se het meest wenselijke.

L. Polman – 'There is cash in peace'

Wapens waren lachwekkend goedkoop in Afrika en de voorraden onuitputtelijk. Er waren kalasnikovs, Chinese pistolen en handzame raketwerpers. Een kalasnikov werd voor \$ 20 gekocht van een rebel en voor \$ 50 tot \$ 70 in de stad verkocht. Nu is het vrede en brengt een kalasnikov \$ 300 op. De VN betaalt dat handje contantje en zonder af te pingelen. Die nieuwe wapenhandel heet 'DDR': het '*Demobilisation, Disarmement and Reintegration programm*' van de VN. De rebellen begrijpen dat er geld zit in vrede. Het gaat om een jaarsalaris. Ontwapening is *business* geworden.

Summaries

Editorial – Peace and quiet at the education front

In itself education is a very simple and recurring process. There are five factors: teachers, students, space, time, and subject matter. Those factors are brought together in a curriculum. After that the process of education can be repeated. This is the principle. In reality education is always in transition. Transition is one thing; a situation where everything is on the move at the same time another. This is the case if we look at the higher military education. The changes not only concern structure or content. This editorial touches on six changes that influence this education. Peace and quiet are necessary to steer amidst this complexity.

V. Belous – Superterrorism

Terrorism can be met in many places in our world. It gains power, it becomes fused with crime, and it creates a real threat to security. This threat not only counts at regional level, but even world-wide. At the same time we see an unstable world and the spread of modern weapons and dual use technologies. Superterrorists strive for the possession of weapons of mass destruction. The author discusses the danger of nuclear, chemical and biological terrorism. International terrorism can only be countered by an international response. He presents some recommendations to wage war against this plague of the 21st century.

H. Quax – Why officers should play chess

Playing chess by officers is nothing new. For many it is pastime. Others understand it to be a way to sharpen their minds. The author reflects on the role of chess in thinking about warfare. In his view both the theory and the principles of chess are relevant enough to introduce this game in military education. Of course there are many differences between chess and warfare. This limits chess as a model. Those limitations are simplicity, the psychological factor, the levels of operations, situational awareness and tempo. The similarities are however striking: operations, there are directives, planning factors, and there is manoeuvre. They are important enough to reconsider the possible role of chess.

C.J. Brantz – Between khaki and blue

In 2002 Strike Fleet Atlantic celebrated her existence of fifty years. 'SFL' may be known in maritime circles; many people in NATO have no knowledge of this force. The author served for a period of ten months in the Strike Force; he was, in his own words, an infantry man at sea. The author clarifies what SFL is and does. SFL is the realisation of the Combined Joint Forces Concept Afloat, with the USS Mount Whitney as the command platform. He clarifies the international contribution to SFL and the consequences of the terrorist attacks of September 11, 2001. Working within SFL is – as the author clarifies – demanding. Yet this SFL demonstrates a unique capability to project force in a broad spectrum of operations. Afghanistan and Iraq demonstrated the value of this concept.

M.J. de Weger and P.C.J. Neuteboom – Co-operation between the police and the Armed Forces

The Armed Forces also contribute to public security. The authors focus on the contribution to police tasks. They describe which military organisations and units play or might play a role in this support. With the aid of three imaginary scenarios they analyse four possible models concerning the future relationships between the police and the Armed Forces. In their final observations they address the political arena, possibilities for action and the need for further financial and strategic research in order to reduce subjectivity, as the most probable model need not automatically be the most desirable.

L. Polman – 'There is cash in peace'

Weapons were stirringly cheap in Africa and stocks were unfailing. There were kalashnikovs, Chinese pistols and fine rocket launchers. Weapons from rebels, bought for \$ 20, were sold in the city for \$ 50 sometimes even \$ 70. Now there is peace and a kalashnikov brings \$ 300. The United Nations pays cash, without bargaining. The name of this new arms traffic is 'DDR': the United Nations Demobilization, Disarmement & Reintegration-programm. African rebels understand that there is cash in peace. The UN gives an annual salary for one weapon. It also leads to well-proven trickery; weapons being sold more than once. It benefits statistics as well as the sellers. Rebels in Ivory Coast demand \$ 900 a piece. The UN agrees. Therefore, disarmement has become business and being disarmed has become a career.